

TARTALOM

FINTA ÉVA: Fogyó hold, Feledésben születettek (versek).....	2
CSORDÁS LÁSZLÓ: Fénytörésben (töredékek, szilánkok, feljegyzések).....	4
SHREK TÍMEA: Anyu, Becsengettek (kisprózák)	7
NÉMETI ANETT: ha már minden, Háromszor próbált (versek)	10
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Vásártér (regényrészlet)	12
CSORNYIJ DÁVID: A film vége, Koporsóban, Adminisztráció (versek).....	24
BARTHA GUSZTÁV: Az út (Három egyfelvonásos) 2. Damaszkuszi úton	26
ORTUTAY PÉTER: A Margitsziget utca gyermekei (novella)	43
LŐRINCZ P. GABRIELLA: Másutt, Duna (versek)	52
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Az istenszivárvány íve alatt (esszé)	54
POMOGÁTS BÉLA: Megbékélt lázadó (tanulmány)	56
CSORDÁS LÁSZLÓ: A malenykij robot jelenléte a kárpátaljai magyar irodalomban (tanulmány).....	77
BOTLIK JÓZSEF: A Kazár földön írója: Bartha Miklós (1848–1905) (tanulmány).....	82
HÁJAS CSILLA: Szalai Borbála, az epikus gyermekversek költője (tanulmány).....	98
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	110

FINTA ÉVA

FOGYÓ HOLD

*fogyó hold a bak jegyében
félíg égő csillag lobban
a mélyen vájt nyári éjben
fogyó hold a bak jegyében*

*fiam táltos gyermek, érik
szilaj kedvét tünde lángok
pörkölik rózsás virágok
s fogyó hold a bak jegyében*

*szépen kérem én a holdat
ne szegezzen íjat rája
ne világoljon szemébe
kényeztesse szerelemmel*

*ezen déli szélben lengő
nyári éjen kedvesével
ki karjában ringatózik
s fogyó hold a bak jegyében*

2015. június 5.

FELEDÉSBEN SZÜLETETTEK

(CSETNEKI JÓZSEF KIÁLLÍTÁSÁRA)

*Járni a feledésben
látszani a sötétben
ringatózni a léten
tenni, amit a tétlen*

*egykedvűeket hagyva
másítatlan foglalatba
szorítottan, keseredve
semmiségekkel keresztbe*

*önmagukkal hiányban
tátott szájban az áram
rázni, miként a döglött
kölykét a kín-csömörlött.*

*Jaj, csak ne ilyen bátran
elkülönültté váltan
senkié se maradtan
bőrbe zárt foglalatban.*

*Hát írd meg a másik verset!
Fesd a legeslegszebbet
vésd a legeslegjobbat
míg ellened ellen-porlad.*

*Most itt a legesleg tájban
lelegesleg országlásban
legeslegek gyűrűjében
éppen a lencsevéken*

*mondd, amit nem vár senki
amit el kell teregetni
amit el kell takargatni
amit fel kell hasogatni*

*hangokra, visításra
országos dadogásra
hogy angyal szálljon a képre
pilláink édenébe.*

2015. november 27., Sárospatak

CSORDÁS LÁSZLÓ

FÉNYTÖRÉSBEN

(TÖREDÉKEK, SZILÁNKOK, FELJEGYZÉSEK)

001

Hosszú az út, amelyik a temetőhöz vezet. Minél többször járok rajta, annál hosszabbnak tűnik. Kicsit olyan, mint egy vándorút. Csak ez a bizonyosságba visz.

Ahogy elhagyom a falu utolsó házát is, feltűnik: az úton széttört üvegdarabok hevernek mindenfelé. Zavar, hogy hiába nézem, nem látom bennük az arcomat. Nem látok semmit, csak ahogy megtörik rajtuk a fény. Ez valamiért lelassít.

A temetőben magas a fű. Van, ahol eltakarja a sírokat. Óvatosan próbálok lépkedni a kijárt földúton, mégsem vagyok biztos benne, hogy nem taposok-e rá valahol egy sírra.

Elindul felém a temetőőr. Köszönök. Köszön. Lehajtja a fejét, mint aki el akar mondani valamit, de szégyell belekezdeni. Aztán olyasmit morog magában, félhangosan, hogy a nyitott bódéból két szerszáma – amit a saját pénzén vett – eltűnt az imént. Nem is a lopás tényén lepődöm meg igazán. Máshol is lopnak a temetőről. Inkább azon, hogy ha valaki dolgozni akar mifelénk, saját pénzén kell megvennie a szerszámokat. Kis kárpátjai abszurd.

002

Egy jó ideje már nem szívesen járok fel a faluba vagy a különféle helyi vendéglátóhelyekre. Alig van itthon velem egykorú ismerős. Amennyire látom, a 18-35 év közöttiek nagy része vendégmunkásként dolgozik valahol Európában a legújabb ukrainai válság óta. Azok, akik még középiskolába járnak – olykor félfüllel elkapok párbeszédfoszlányokat az utcán –, arról beszélnek, hogy az érettségi után hová is menjenek inkább: Csehország? Németország? Anglia?

Próbálok elővenni ilyenkor az iróniámat. Nem nagyon megy.

003

A közösségi portáлом ráírok az egyik ismerősömrre, akiről tudom, hogy magyarszakos diplomás bölcsészként nemrég utazott ki Csehországba szerencsét próbálni. Kissé gúnyos kérdésemre, hogy milyen ott a nagyvilágban, egyszerű, kiábrándult választ ad: ez a nagyvilág eléggé gyárszagú. Hát valahogy így. *Keep smiling*, ahogyan Márai írná ilyenkor.

004

Domonkos István remeklése, a vendégmunkáslét és a nyelvvesztés sodró erejű, nagy versének sorai kattognak újra és újra gondolataimban: „én gondolni / én nem menni haza / fogni kapa / emelni életszínvonal / kapni gerincből / görbe vonal / grafikon /

én megszokni / tőkés munkafegyelem / lenni két szabad napom / az elbocsátás réme / ülni futószalagon / ő lenni profitom / én szerezni óriási vagyon / élet lóversenyen kukkertokkal / vágni engem nyakon”.

005

Egy válság kellős közepén megnő, majd folyamatossá válik a belső feszültség. Tágabbra nyílik a szem, mert az ember nem csak nézni, látni is akar. Értelmet keres a folyamatokban, a jelenségekben. Még akkor is, ha pontosan tudja, hogy amit beláthat, csak igen szűk tere a valóságnak.

006

Ízlelem a szavakat: vég, ítélet, összeomlás, kudarc, halál. Rendszerint ezekkel találkozom, ha Kárpátaljáról szó esik valamelyik magyarországi vagy más határontúli sajtóorgánumban. Persze pontosan tudom, a keserűség, az illúziótlanság szavai ezek. Meg a ráismerésé, hogy egy elzárt, nyomorgó régió nem képes fellélegezni. Most valahogy tényleg nem tud. Mégis azt érzem, a távolról jövő ember nem azt látja, amit én belülről. A távolság nem csak megérteni segít, de el is határol a tárgytól.

007

Amikor 1965-ben Kovács Vilmos publikálta regényét, már maga a cím – akár a szövegtől független kijelentésként olvasva is – azt sugallhatta ennek a közösségnek, hogy holnap is élünk, mert élnünk kell. Közhely ez így, persze, de mégis megmozgatott valamit az emberekben, akik olvashatták. Nem voltak túl sokan.

Ma úgy látom, a kijelentés idővel kérdéssé alakult. Holnap is élünk? – tesszük fel naponta a kérdést. Igen valószínű – hangzik a suta, de reménykedő válasz. És vajon hol? – tehetjük hozzá. Éppen ez az, amire nem tudnék ma egyenes választ adni...

SHREK TÍMEA

ANYU

Tegnap a kádba fulladtam. Éreztem, ahogyan az orromon át a tüdőmbe áramlik a víz. Nem tettem ellene semmit, arra gondoltam, hogy ez már egyszer megtörtént velem, még gyerekkoromban. Vártam. Láttam magamat, azt a barna, hosszú hajú kislányt, akinek az ápoló nem találja karján a vénát. Azt is, ahogyan anyám visszafojtja a zokogását és apámat is hallottam üvölni.

– Csináljon már valamit!

Kezemből forróság terjedt szét az egész testemben, ugyanaz a beteg, lázas kislány lettem.

Az injekcióstű a vénámban maradt, amíg a fehérköpenyes újabb adag gyógyszert szívott fel az ampullából, aztán sírni kezdtem. A tenyerembe meleg vér folyt. Megrémültem, apám megint üvöltözött, anyám már hangosan sírt.

– Nem lesz baj. – szóltam elcsukló hangon, bezártam a szemem és lejjebb csúsztam a fotelban.

Amikor magamhoz tértem, anyám az ágy lábánál térdelt és imádkozott. Hallottam minden szavát.

– Istenem, könyörgök, ne vedd el tőlem a gyermekemet, hiszen oly nehezen adtad.

– Anyu... – szóltam közbe – ...hányni kell.

Nem érkezett lavórt hozni, az ágyra hánytam. Pirosat, sűrűt.

– Ne haragudj.

Megtörölte a számát, az ölébe vett, magához szorított és sírt.

– Anyu, meg fogok halni?

– Nem gyermekem, csak nagyon lázas vagy.

– Anyu, de én meg fogok halni. Melegem van, levegőt sem kapok.

Újabb hányás tört rám, anyám pokrócba tekert és az udvarra vitt. Esett a hó. A ház előtt ott állt a fenyőfa, apu aznap vette. Már nem volt melegem, elaludtam.

Hallottam a mentő szirénáját, láttam fehér köpenyben felettem állni egy alakot. Mozdulni nem tudtam.

– Jobb neki itthon meghalni. – mondta orosz akcentussal, aztán csapódott az ajtó, én megint hánytam, vas-ízűt, az orromon keresztül is, aztán pokróc, hideg, hánytam, bennakadt, anyám lenyúlt a torkomon, kihúzta. Aludtam.

Sziréna. Orvos. Pattan a véna. Vas-szag. Meleg. Hánytam, véreset. Dobogás. Apám befogta a lovakat a szekér elé. Emelkedtem, mentünk. Anyám sírt, rám csorgott a fagyos könnye.

– Anyu...

Gyógyszerszag. Apám segítségért kiabál, anyu zokog. Apu a karjaiban tart, szinte üvölt.

– Ne hagyják meghalni a lányomat!

Elmosódott fehéreköpenyes alakok jöttek, elvettek apámtól, a hajam nehéz volt és hányadékotól bűdös. Messziről hallottam még apámat ordítani, anyám sírt.

Fény. Hideg. Megint fehéreköpenyesek nyüzögtek körülöttem. Kétoldali vizes tüdőgyulladás, mondta valaki. Tűket szúrtak belém, elmosódott a szürke plafon, elaludtam.

Hideg. A hajam vizes, nehéz. Kimásztam a kádból, felöltöztem, megmértem a lázam. 39,9 pont, mint akkor. Köhögtem, véreset. Az erkélyre mentem, pokrócot tekertem magam köré, esett a hó. A köpenyem zsebébe nyúltam, a telefonért. Kedves, megnyugtató volt a hang.

– Anyu, segíts.

Hánytam, véreset, ajtót nyitottam, a szobába mentem.

– Anyu, meg fogok halni?

– Ezt már egyszer kérdezted. Nem gyermekem, csak nagyon lázas vagy. Sziréna, orvos, pattan a véna, vas-szag.

BECSENGETTEK

Reggel munkába indultam. A busz hét óra hat perckor érkezett meg az iskolához legközelebb eső megállóba. A tanítás fél nyolckor kezdődik. Még nyugodtan érkeztem bemenni a sarki boltba ásványvízért. Az egyenes út, amin minden reggel megyek fehér volt a hótakarótól, csak a szélére kirakott szemetesládák törték meg a tökéletes összhangot. Rágyújtottam, lassú léptekkel folytattam az utat. A kesztyűmet a buszon hagytam, mérgeledtem és amíg a cigarettát elszívtam, kétszer is kezlet váltanom, mert majd lefagyott az ujjam. Velem szemben kóbor kutyák bukkantak fel, kergették egymást és viháncoltak a friss hóban. Az egyik ház előtt gyerektor-

ma alak matatott a szemémben. Észrevettem, hogy közeledek. Hosszú, széles, piros sálját az arcába húzta, kapucniját a fejére hajtotta. Ő is fázik, gondoltam magamban.

Becsengettek. Megkezdődött az első óra. Az ötödik osztályban ukrán irodalmat tartottam, Olekszandr Oleszj volt a tananyag. Semmit sem értettek meg belőle. Gyakran pillantottam a karórámra, vártam, hogy vége legyen.

A második órát a hatodikban tartottam, magyar irodalmat. A gyerekek ügyesek voltak, a házi feladatot megcsinálták, a gyakorlatokat is hamar elvégezték. Röpiült az idő. Kicsengő, nagyszünet. Két kislány megkérdezte, benn maradhatnak-e uzsonnázni. Bólintottam, a helyére raktam a füzeteket és a könyveket. A többiek az udvarra tereltem. Natika az osztály végéből halkán szól hozzám.

– Én is?

Láttam, ahogyan táskájából almát és narancsot tesz az asztalra. Hosszú, széles, piros sálját sietve dugta a pad alá.

– Te is.

NÉMETI ANETT

ha már minden...

*ha már minden eltörik,
ha már minden elszakad,
elszakad-e majd a szál,
mely a földhöz vonz, ragad?
elég feszes-e az ív
mi az égnek boltozat?
elég hitvány-e a szem
elég trágár-e a szó?
csontba markol-e a kéz,
gyilkos ölelése jó?*

*ha már minden elszakad,
ha már minden eltörik,
jó szavakból fény fakad,
s elragyog a napkörig.*

HÁROMSZOR PRÓBÁLT

*Egy gondolat megkérdi tán:
van-e még könny a gyász után,
a naptól felfénylő mosoly,
amíg az elme megbomol,
akad-e egy maréknyi por?*

*Elillannak a délkörök
a romok alatt ördögök,
az ördögök arcán kevély
öröm, könnyörtelen szeszély.*

*Kanyargó, szűk tenyérvonat,
 bokáig ér a csönd, a zaj.
 A fattyú most felém tekint:
 hát mégis kezdődik megint.
 A tükkör réme – jámbor arc,
 nincs másod, már csak vért akarsz –
 az elrothadó hús szaga,
 ez már a pokol maga –
 magába szív az éjszaka.
 A porból támadó jelek
 alatt a föld is megremeg,
 de kincset lelsz a rög alatt:
 háromszor próbált aranyat,
 s a romok alatt: önmagad.*

*Már elemészt a ragyogás –
 ez most fehér... ez most csodás.
 Halált köhögve lépsz felém,
 úgy teszek, mintha érteném,
 mit hozol gyöngye válladon.
 Bokádig ér a fájdalom,
 feletted tűz és irgalom.*

*A porba írom arcodat,
 ott fekszik bordáim alatt
 az emléked, hogy láttalak,
 az üdvözült, sós könnyeket,
 beissza fénytelen szemed,
 már csak egy lépés, s láthatod:
 tépett szivárványt tart karod,
 már csak egy sóhaj, s vége lesz,
 és én is ott leszek veled...*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

VÁSÁRTÉR

* * *

Vasárnap van, verőfényes tavaszi reggel, talpon a család. Nagypám derékig vetkezve a gangra kitett lavór fölé hajlik, locsolja, szappanozza és mosogatja véznára aszott testét. Nagymama az udvaron álló növendék diófa alatt egy megkötözött lábú kacsával bajlódik. Az állatot térde közé fogja, befogott csőrét, fejét már ismerős mozdulattal előre hajtva a mellére szorítja, tarkója tájékán tépni kezdi a tollat, majd kést helyez a lecsupaszított nyakra, és elszántan vágja, nyiszálja, a kés alól előbukkanó vérét egy tányérba eresztí. A csordogáló vér sötét és titokzatos, akár az éjfél, csak a fehér tányérban elterülve jön meg valódi színe. Anyám észreveszi, hogy a látványba belesápadok, ezért kézen ragad, és bevonszol a házba. De nagyanyám utána szól: – Jányom, ha felforr a víz a fűtőn, szaladj már ki vele, ne botorkáljak annyit ezzel a fájós derekammal! Anyám egy konyharuhával megfogja a fazekat, és viszi a kopasztó vizet, de korai lenne még azt a vájlingba tölteni. A kivérett baromfi hasán, mellén, szárnyai alatt a dús pihetoll, akár a hó, bizony, kár lenne veszni hagyni. Hozza is valaki az összehúzott szájú tollas tarisznyát, és a finom párnatöltelékek való hamarosan abba kerül. Most már jöhet a forró fürdő! A vájlingból a leforrázott toll nehéz, undorító gőze száll fel. Nagymama lábánál fogva megforgatja, majd néhány percig áztatja a forró vízben a tetemet, közben hideg vizet tölt a tányérban már alvadó vérré, a kés hegyével keresztet vág bele, s bár tudja, hogy irtózom tőle, kezembe adja: vigyem be, tegyem az asztalra, kutya vagy macska hozzá ne férjen. Megfogom a tányér két szélét, s óvatosan egyensúlyozva elindulok a lépcső felé. A tányér tartalma meg-meglöttyen, de szerencsére csak a víztől lesznek nedvesek ujjaim, alatta a vér már egybeállt. Beérek vele a konyhába, s ott, hál'istennek, anyám szabadít meg tőle.

Valamivel később a fűtőn kis vaslábasban kanálnyi zsír olvad, forrósodik, s néhány perc multával a piruló hagyma illatára fut össze számban a nyál. S ez még csak a kezdet: kell abba egy kis só és paprika, kevés vízzel felöntve, hadd járja át, hadd párolja – ha majd belekerül – a kacsamáját és a feldarabolt zúzáat. De tudja ezt az én nagyanyám magától is. Jön kis idő múlva, megforgatja, megízleli, s úgy találja, hogy a zúza félig már megpuhult. Leönti ek-

kor a vizet a nyers lepénnyé alvadt vérről, kisebb adagokra vágja, és hozzáadja a lábásban tökéletesedő társaihoz. Ennek már igazán nem sok kell, hiszen lehet készíteni az asztalt, jut körülötte egy szék mindenkinek. Nem nagy lakoma, nem tud vele jóllakni a család, de nem is ez most a szándék. Kenyérrel pótolva jó ízzel fogyasztjuk, és tudomásul vesszük, hogy szegény oktalan állat ennyit nyújthatott előlegebe értünk feláldozott testéből.

A reggeli után Nagyapa azzal méltatja a vasárnapot, hogy pipa helyett – Magyarországra szakadt fiai, Árpád és Kálmán jóvoltából – egy Csongor szivarra gyújt. De menyivel illatosabb, kékebb a füstje, mint annak a hitvány csibuknak! Komótosan ujjai közé fogja, elégedetten nézi a parázsló véget, s ha bele-beleszippant, felemelt fejjel élvezi az enyhe bódulatot. Így ünneplőben ülve elidőzik még egy keveset az asztalnál, de megmozdul aztán, mert a toronyban a másodikat húzzák. Ő a ház egyetlen lakója, aki maghallja a harang hívó szavát. Nem jár templomba az én apám sem, egyelőre még nem, s ennek minden bizonynal oka van.

A Vásártéren idősebb férfiak gyülekeznek. Van, aki a csendőr-laktanya felől érkezik, van, aki a zsidó temető irányából, de jönnek lassan a közeli házakból is. Közéjük tart kezében görbebotl az én nagyapám is.

– Adjon Isten jó napot! – köszön a beszélgetőkre, és megemeli fején a kalapot.

– Fogadja meg az Isten! – válaszol az öreg Gacsályi valamennyiük nevében. Valaki cigarettára gyújt, s miután az elhasznált gyufaszálat a skatulya feneke alá igazítja, a bezárt gyufásdoboz ábráját a többi elé tartja.

– Ehin van, ni. Még itt is azt írja, hogy má’ negyven éve itt vagynak.

Az emberek a gyufásdoboz címkéjére figyelnek. Azon egy stilizált hadihajó sötét árnyképe látható, amelynek erősen hangsúlyozott reflektorfényében rohamra indul a felajzott tömeg. De nem is annyira ez a fontos, hanem a két kiemelt évszám: 1917 – 1957.

– Nekem osztán ne beszéljen ilyen marhaságot – szól felindultan a vén Gál Józsi. – Hát tud maga számolni? Miótától vagyunk mi oroszok? Ami oda van írva, az nem miránk tartozik, hanem a Szovjetországra. Ott, igen, negyven éve, hogy hatalomhoz kerültek, de nekünk még csak tizenkét éve ülnek a nyakunkon.

– Maga erre azt mondja, hogy csak? – hördül fel hirtelen az öreg Gacsályi. – Ezek tizenkét év alatt felforgatták a fél világot, elvették mindenünket! De nemcsak bennünket. Ezek Amerikát is az orránál fogva vezetik, mer’ ezek olyan okosok!

– Méghogy okosok – veszi vissza a vén Gál a szót. – Na, maga nekem ilyet má’ ne állítson! Vótam én Oroszba, sajnos, de én okos oroszsal éppúgy nem tanálkoztam, mint ahogy ződ lúval se! Egy pár száz lelkes faluba’ építettünk egy hatalmas tehenistállót, az egész nyarat ott tőtöttük. Ott annyi liba vót, hogy fehérlett tüllük az egész határ, a talut meg a pihét csakúgy hordta a szél, de nem vót annyi eszük, hogy összeszedjék, ellenben a tyúknak leszedték a tollát, azt tömték a párnába. De méghogy a tyúknak! A kokast is megtépték, szinte rossz vót ránézni, olyan undorító vót azzal a két hosszú lábával. Hát a szerencsétlennek kukorékolni nem vót kedve, nemhogy petélni! Hát lehet ezektül jót várni? Máris több kárt csináltak, mint valamikor a tatárok, és csak a Jóisten tudná megmondani, hogy mi minden vár még ránk!

– Igazad van, Sándor – kapcsolódik be a vitába az én nagyapám. – Azt valóba’ csak az Isten tudja, hogy minek kútta a nyakunkra, és meddig tartsa még itt úköt. Hanem, ahogy a tatár meg a török se maradt itt örökre, ezek is majd csak elmennek eccer. De annyit azér’ már most megmondhatok, hogy nem mink fogjuk úköt kiföstölni. Arra mink már nem vagyunk képesek. Egyedül csak az égbenlakó jó Atyánk igazíthassa úgy a világot, hogy mink eztet még megérjük.

Nagyapám szavaira a férfiak szopora bólogatásba fogtak, s a toronyban pont ekkor szólalt meg a harmadik. Ez pedig – ki merné kétségbe vonni? – egyértelműen a Jóisten bölintása volt.

A Nagymama vasárnapi ebédjei máig emlékezetesek, de nem a bőségük, és nem is a különlegességük miatt. Annyi sohasem jutott, hogy mindenki degeszre egye magát, azonban a hétköznapiok savanykás ízű korpaciberéi és tejes meg lekváros puliszkái után minden vasárnapi ebéd fedelminek számított. Hanem a leves után főtt húsként fogyasztott baromfiapróléknak mégiscsak volt egy aprócska hibája, mégpedig ugyanaz, mint a hagymás-paprikás vér- és zúzapörköltnek, hogy a család részére igencsak kevés volt. De ezen a gondon egy rátermett háziasszony könnyen segített. Az én nagyanyám például a különféle mártásokkal, s azokat olyan szeretettel készítette és tette az asztalra, hogy még annak sem volt szíve visszautasítani, aki egyébként nem kedvelte a habart mesterségeket. A szárnyasokhoz ribizli-, meggy- vagy almamártás dukált, s ha nagy ritkán főtt disznó- vagy borjúhús került a tányérra, azokhoz vöröshagyma-, fokhagyma-, vagy tormamártás kíváncozott. Úgy bizony! Fél merőkanálnyi mártással mindjárt másképp festett a dolog! A csontokról leforgatott hús darabkáit bele

lehetett mártogatni, s ez által az a kevéske falat egy sajátos kísérő ízt kapott. S amire ezzel az aprólékos munkával végzett az asztalnál ülő legkisebb ember, szinte már el is szállt az éhsége, a kacsa arany-barnára sült darabjaival meg hadd foglalkozzanak azok, akik igazán szeretik.

A Nagymama heti kimenője mindössze néhány óra volt, azt is a vasárnap délutánból kellett kiszakítania. Más öregasszonyokkal ellentétben nem a sort járta, s nem is a temetőbe tartott, mint oly sokan, hanem öreg édesapját és beteg testvérét, a legénykorában has- és fejtífusztól megrokkant Gézát látogatta. Ha épp olyan kedve volt, csak szólnia kellett, s én mentem vele szívesen. Ebéd után már rendszerint készülődött. Ha akadt a tál alján némi maradék – töltött káposzta, esetleg néhány fasírt –, örömmel vitt kóstolót az öregnek, bár az mindig őszinte szerénységgel hárított: g

– Sose fáraggy, jányom, ellátom én magunkat. Igaz, tőtött káposztát nem szoktam főzni, de egy kis rántott paszulyt, pergelt tésztát akármikor megcsinálok. Most meg éppen tört paszuly van hagymás zsírral, de nem olyan lett, ahogy én szeretem, mer’ hiába mondtam a menyemnek, a Béla feleséginek, hogy nekem fejr paszulyt hozzon, mer’ abbul az igazi. Hát asziszed, azt hozott? Vót ebbe’ mindenféle – tarka, fejr, fekete, tavalyi meg még tavalyelőtti is. Az egyik má’ szétfőtt, de a másik még kemény. Nem is csuda, hogy ez a fiú is csak nyámmogott, nem akart belőle rendesen enni. Áááá – legyintett kiábrándultan, s tudnivaló volt, hogy e beszédes mozdulattal menyét minősíti.

Dédnagyapám, vagy ahogyan én neveztem, a nagyon öreg Nagyapa házát Újlak egyik lapályos részén, a Tisza-töltéssel párhuzamosan kanyarodó Hajós utcában kellett keresni. Csak át kellett vágnunk a templom mellett a főúton, s egy rámpaszerű ereszkedőn már el is jutottunk a nagy laposba. Az utca eleje félsoros volt, mert csak egyfelé lehetett terjeszkedni. Mindössze egy szekérútra teltt a háztor és a töltés között, s csak jóval beljebb egészült ki rendes kétsoros utcává, ahol a telkek elkanyarodtak a falu irányába, így aztán lett a házakhoz udvar, meg egy kis zöldségnek való föld is. S nemcsak gondolom, tudom, mert utánajártam, hogy itt volt a valaha népes Harsányi család ősi telke, itt született az én Margit nagyanyám és nyolc testvére. Jártam én már ott Nagymama nélkül, többször is. A jó múltkorában például, amikor Sanyikával kimerészkedtünk a csinált útra, a nagyon öreg nagyapa kosárral a karján épp hazafelé döcögött. Hozzá szegődtünk máris, átvettük tőle a kosarat, és hazáig kísértük. A kis-

ajtóban aztán megállt, s azon kezdte törni a fejét, hogy mivel jutalmazhatna bennünket. Elő is szedett lajbija zsebéből egy gyűrótt rubeles bankót, s azt Sanyikának adta. Aztán nézett rám tanácstalanul egy kevés ideig.

– Hát neked mit adjak? – kérdezte inkább magától, mint tőlem, majd valamelyik zsebéből elővett egy diót, s azt nyújtotta át szinte már ünnepélyes mozdulattal.

Máskor meg, amikor idegesítette a gyerekzsivaj, a görbebotot emelte rám, hogy takarodjak az udvaráról. El is indultam görbülő szájjal a kapu felé, de valamelyik másod- vagy harmad-unokatestvérem rászólt:

– Tata, hát az is az unokája! Nem ismeri?

– Igen? – kérdezte megenyhülten – Hát te kié vagy?

– A Fábján Lacié – feleltem szipogva, mire ölelését jelezve széttárta a karját, és visszahívott a többiekhez.

Az utcában néhány házzal beljebb Buda Gyuláné lakott, vagyis Ilon, a Nagymama középső nővére, az utca végén pedig, ahol vissza lehet térni a csinált útra, Róza, az idősebb testvér, férje után Szilágyi Antiné. De megtelepedett itt egy-két nagyon szegény cigány család is. Nyáron vályogot vetettek, tavasztól őszig a Tisza füzeseiből és vizéből éltek. Kosarat kötöttek, horgásztak, portékáikat igyekeztek eladni vagy élelemre cserélni. Tanúja voltam egyszer, de talán kétszer is, hogy más utcabeli gyerekek otthoni környezetük biztonságából csúfokodva kiabáltak utánuk: „Cigányok vagytok, part alatt laktok, kutyát-macskát összeszedtek, azzal takaróztok!” Őszintén sajnáltam a tarka szoknyás Gobány Terkát és lányait, hisz senki sem ártottak, meg aztán már akkor sem kedveltem az ilyen bugyuta versikéket. Hát hogy lehet kutyával és macskával takarózni? Azt viszont megértettem belőle, hogy dédnagyapám utcáját pont ezért, s talán joggal nevezik némelyek Cigány utcának. Meg aztán éltek itt bőséggel olyanok is, akik fél vagy negyedrészt ugyancsak ehhez a népcsoporthoz kötődtek, de származásukat már nem szívesen vállalták. Ők az elmarasztaló jelzót lehangyva egyszerűen csak Uccának mondták lakhelyüket. – Ez is az Uccából való – mutattak olykor valakire. – Az Uccába be ne tedd a lábod! – hangzott fel néha a fenyegetés.

Volt azonban ennek az utcának valamije, amivel a község egyetlen más közterülete sem bírt. Ez által az utca kitüntetett figyelmet kapott, és felnőtt lakóinak jelentős része e valami által fontos, bizalmi státuszba került. Bármily prózai, ez a többlet a Tisza-töltés túloldalán húzódó államhatár volt, amelyet megközelíteni sem volt tanácsos senki emberfiának. Azt beszéltek, a sűrűn húzott szögesdrót-

kerítés és a szántás között hajszálvékony vezetékek feszülnek a fűben, s ha abba valami álnok határsértő belegabalyodna, jelzőrakéták röppennének a magasba, de könnyen lehet, hogy az a drót esetleg egy akna gyújtószerkezetét hozná működésbe. E szóbeszéd nyomatékául a töltés tetején naponta lóháton vagy gyalogosan, fegyveres határőrök vonultak végig. Elsősorban a szántás sértetlenségét ellenőrizték, s mellette a járókelőket mustrálgatták. A kapuban ülők vagy az ablakban könyöklők számára olyan lehetett mindez, mintha csak egy mozivásznon követnék az örökkön éber zöldsapkások mozgását.

Hogy történt-e akkoriban ezen a szakaszon jelentősebb határsértés, azt nem jegyzi az emlékezet, de a felelőtlen szóbeszédben – piacon, szomszédolásakor, talán a moziban gyakran vetített szovjet kémfilmek hatására – állandó téma volt a spionok üldözése és sikeres elfogása. Most például az a nagy újság, hogy a Buda Gyula szőlőlugasán fennakadt egy amerikai ejtőernyős, akit a derék szovjet állampolgár fiai segítségével elfogott, megköztözt, és erről azonnal értesítette a zasztavát.* A mi házunkban csak nevettek ezen, hiszen Budáné hetente legalább kétszer fordul meg nálunk, s ha való lenne a hőstörténet, már csak elkottyantott volna belőle valamit!

Az viszont tiszta, szent igaz, hogy az utca felnőtt lakosait évente egy-két alkalommal egybeterelték egy kis ideológiai tréningre. Határőrök, államvédelmis tiszték és propagandisták tartottak tájékoztatót a bonyolódó nemzetközi helyzetről, figyelmeztettek a fokozott éberségre, gyanús külsejű idegenek ólálkodása esetén pedig a jelentés kötelezettségére. A megszólítottak többsége nyitott volt erre a feladatra, gondolkodás nélkül mondott igent, mert szentül hitték, hogy a szovjet társadalomnak, a felszabadítók-nak köszönhetnek mindent. Ez a néphatalom adott nekik munkát, ez tette őket egyenlővé, ez emelte ki őket az előző rendszerek szociális mélységéből. Ennélfogva sommásan ugyan, de a kivételnek mindenkor kijáró tisztelettel mondom, hogy ezeknek az embereknek, bár magyarul beszéltek, gyerekeiket magyar iskolába járátták, egyáltalán nem volt magyar nemzetudatuk. De ha jobban megvizsgáljuk, nem volt nekik más sem. Ugyanakkor látványosan ragadt rájuk az orosz beszéd, bolondította őket a szovjet esztrád zene, eljártak a katonák szombati táncestjeire, s szentül hitték, hogy ezzel máris jogosultak a társadalom pártfogására. Egy szóval: épp elegendő hatalmat éreztek maguk mögött ahhoz, hogy felnyíljon rendesen a csipájuk. Fel is nyílt, abban nem lehetett hiba. Ha valaki más – bármi oknál

---

* zasztava – (orosz) határőrség

fogva – magyarságára hivatkozott, vagy kisebb konfliktusba kerülve megdöglőn lecsúszott közülük valakit, öntudattal szembefordultak vele, s úgy szögezték neki a kérdést: Mi az, te tán nagymagyar vagy?! S ott volt ebben a gúnyosan feltett kérdésben a ki nem mondott, de a hangsúly és a tekintet által egyértelművé tett figyelmeztetés: Vigyázz, a magyarságra könnyen ráfizethetsz! A törvény most minket pártol!

Eljön hamarosan az idő, s én is megtanulom – ha lehet, egy életre –, hogy a lakosság e rétegének a rend által eltűrt önkénye a kamaszok világában is pont így működik. Megsérteni, okkal vagy ok nélkül meglegyinteni senkit sem lehet, mert ezek már nem nézik el, ha közülük bárkit bántalom ér. Akár a legkisebb sérelmet a nyílt utcán, fényes nappal is megtorolják, harsányan csattannak a pofonok, s akik osztogatják, nagyon elégedettek magukkal, még inkább kivételes helyzetükkel. Egyenesen büszkék rá, hogy sok mindent következmények nélkül megtehetnek. De miért is ne, ha egyszer a bíró, jobban mondván a tanácselnök is közülük való?

* * *

Nagyapa ül a lépcsőn, ölében szakajtó, abba fejtí, morzsolgatja a málét. Megpróbálnám én is, de nekem nem adja meg magát a cső, vézna kis ujjaimmal meg sem tudom bontani az acélosra érett szemek tömören beágyazódott sorait. Igyekvésem láttán nagyapám kezembe ad egy félig fejtett csövet, s azal, ha nehezen is, de már boldogulok. Az idő eközben telik, a nap már rendszeren közénk pörköl, buglyas, sötét hajam alól csorogni kezd a víz. Pedig nagyapám régebben ül ott, ráadásul pufajkanadrágban, mégsem izzad. Hát az meg hogy lehet? – kérdezem. Neki, az ő köszvényes lábainak direkt jólesik a meleg – mondja. A tavaly egész nyáron le se vetette a vatelinnel bélelt nadrágot. Most is csak a gumicsizmát rúgta le lábáról, hadd süsse a nap, hadd fűjdogálja a szellő. Odapislantok, s megállapítom, hogy az ő lába legalább nem olyan fekete, mint a Szaxon bácsié, aki – már láttam – pont így napoztatja, ha kiül a háza elé. A szomszédasszonya állítólag meg is kérdezte tőle, hogy szokta-e mosni a lábát? Az öreg, hogy válaszolni tudjon, kivette szájából a pipát, köpött egyet, s miután elégedetten nyugtázta, hogy nyála ez alkalommal is nagy, szabálytalan csillagalakban terült szét a porban, röviden csak ennyit felelt:

– Én, jányom, suha.

De az én nagyapám szokta, láttam már többször is, ám hagyjuk ezt az okatlan beszédet. Meg amúgy is készülőben van valami, mert a diófán megsőrrent a szarka. Nagymama kedélyesen kiszól a konyhából: – Csak nem

vendég jön tán? Nagyapa nem válaszol, mert az efféle buta kérdést rendes, református ember meg se hallja, de engem felcsigázott vele, hát faggatom. Milyen vendég? Honnan veszi Nagymama, hogy jön valaki? Nagyapa kelletlenül felel. – Hát, csak így szokás mondani: Csereg a szarka, billeg a farka, vendég jön. Ne törődj vele, pusztaság az. Pusztaság vagy nem pusztaság, de nyiszorog a kisajtó, s lassú, kacsázó léptekkel jön Ignatisin Jóska, a postás.

– Adjon az Isten, Elek bácsi! Sürgöny érkezett.

– Fogadj’ Isten! – válaszol Nagyapa. – Oszt’ mi áll benne?

– Az, hogy jön haza a fia, Árpád.

– Hallod má’ Margit! – szól izgatott hangon be a házba. – Jön haza Árpád!

A híre Nagymama is kiszalad a konyhából, s amint kezébe kapja a táviratot, ruhája zsebét tapogatja izgatottan.

– Jaj, Istenem, hol a pápaszem, hova tettem a pápaszemet?

Visszalohol a konyhába, a Singer gép lapján meg is találja, s jön máris a fényre, hogy olvasni tudja.

– Asszongya: Szombaton, harmadikán érkezünk. Árpád. Mi is van máma, őregem?

– Csötörtök – feleli Nagyapa, és mint aki még most sem akar hinni a fülének, fejét ingatva hozzát teszi: Úgy látszik, mégiscsak igazat beszélt a szarka.

A Nagymama gondolatai azonban már előrébb tartanak.

– Így legalább Laci elibek tud menni Csapra, oszt segít nekik cipekedni...

Árpád bátyám annyira hasonlít apámra, hogy Tácu, a vonat elé kirendelt szekeres meg is szólítja: – Laci, ezt a két bőröndöt én már viszem a szekerre, hozzátok utánam a többit. De elcsodálkozik, amikor a peronon feltűnik a másik Laci, aki a kis Margitkának és Gitta sógornőjének a magas lépcsőről való leszállását segíti. – Juj, hát akkor te meg biztoson Árpai vagy! – hozza helyre tévedését. – Emlékszel rám? Habár nem biztos, mer’ tik idősebbek vagytok pár évvel. Én meg a Biri fia vagyok – próbálja tisztába tenni Tácu az ismeretség eredetét.

Nagy otthon az öröm, mert mégiscsak sok, mint majd utóbb kiszámolom, az a tizenkét év, amióta nem látták egymást. Nagyapa megtisztálkodott, megborotválkozott és kiöltözött az alkalomra – az orosz módiból átvett pufajkanadrágot könnyű cájgpantallóra cserélte, és lábára cipőt húzott, hogy Árpád fiának ne kelljen szégyenkeznie miatta előkelőbb származású felesége előtt.

Árpai bácsi valóban nagyon hasonlít az én apukámra, csak egy jó tenyéryelvel alacsonyabb, és bal arcán nem visel forradást. Hogy alacsony természetű, azt

már az esküvői fényképükről is láttam. Az ügyes fotográfus egy sámedlire állította, hogy ne tűnjék túl alacsonynak hosszú, fehér ruhás menyasszonya oldalán, s a ruha visszafordított uszálya lazán át van dobva a kisszéken, hogy leplezni próbálja ezt a kis csalást. Gitta néni a valóságban is magas, erős csontozatú és tartózkodó természetű asszony, aki nem hajol le hozzám, hogy megcsókolja az arcomat, mint más rokonok, az irántam való rokonszenvét, ha érez egyáltalán irántam valamit, egy számomra érthetetlen dicsérettel intézi el., „Te aztán vagány gyerek vagy” – mondja. De mit várhatnék tőle, amikor saját kislányát is két szemének villanásaival fegyelmezi, és úgy jár köztünk, mintha karót nyelt volna. Margitkát pedig, akit én nagyon, de talán még annál is jobban vártam, szinte azonnal kistestvéremként fogadtam el. Ő olyan komoly és jól nevelt kislány, aki kezet nyújt egy fiúnak is, amikor bemutatkozik, és olyan igaz, gyermeki szeretettel és ragaszkodással néz nagymamánkra, akit végre megismert, mintha csak attól tartana, hogy bármelyik pillanatban elszakíthatják tőle. Hát tessék, ez egy újabb ok, hogy azonnal megszeressem, s miután szóba került, hogy orvos leszek, ha megnövök, mindenáron injekciót akarok adni Margitkának a nagyapám által faragott fecskendővel. De nem a karjába, azt hiába tartja olyan engedelmesen, hanem a hasába, a szoknyája alá, mert engem – egyelőre – a kislányok másságában leginkább a szép fehér hasuk érdekel. S míg a jelképesen meghegyezett szűrőeszközt hasára szorítom, szemét és arcát figyelem, mert gyermeki érző szívemmel a világért sem szeretnék neki fájdalmat okozni, addig szűrom csak, amíg türelemmel viseli.

De hamarosan előkerülnek az ajándékba hozott dolgok, a barack- és cseresznyepálinkás üvegek, s mivel a többire már figyelni sem érdemes, a férfiak egyiknek azonnal kitekerik a nyakát, s isznak egy kupicával a találkozás örömeire. S ebben a pillanatban, hogy teljesebb legyen az öröm, Pista bátyám, a legkisebb fiú is megérkezik. Iszik egy nagyon keveset Nagymama, és isznak az asszonyok is, majd asztalra kerül a vacsorára sült friss oldalas, s az emberek az étvágy fokozása végett, vagy a cseresznyéhez való ragaszkodásuk jeleként isznak még egyet. A vacsora végén Nagyapa előveszi a Kövesdítől vásárolt fehér bort, egyre inkább csillognak a szemek, kipirulnak az arcok, s egyszer csak énekelni kezdenek. Árpi bátyámnak jó hangja van. Magyar nótákat, operettrészleteket hallgatunk, apám helyenként tódítja, de aztán a bátyám abbahagyja, meghúzza a borospoharat, és indítványoz: – Akkor most az Apuka nótáját! Nagyapa pironkodva megcsóválja fejét, hogy ez meg mire való, de amint Árpád rázendít a legénykort idéző régi nótára, ő is beleerősít:

Vesz nekem édesanyám kalapot,
 Fújja a szél rajta (j)a szalagot.
 Ha nem fújja, magam is lobogtatom,
 Ezt a kisjányt ide csalogatom.

De úgy látom, Pista bátyám nagyon szeretné, ha őt is felnőttként kezelnék, emberszámba vennék végre, hogy a figyelem egy kevésbé ráírnyulna. – Amikor Donbászton vótam, egy Munkács-környéki legénytől ezt tanultam – mondja lelkesen, s ő is belekezd egy nótába:

Hej (de) rézpénzt adjál, kutya zsidó, nem bankót,
 Mer' a bankó a betyárnak nem való.
 Mer' a betyár hun megázik, megfázik,
 Oszta a bankó a zsebébe széjjelázik.

Apám arca erre elkomorul, szűrös szemmel Pista öccséhez fordul, és mindenki számára érthetően tiltakozik a nóta ellen:

– Ebből elég! Nem kell a zsidókat bántani. Épp elég szenvedést mért a sors rájuk így is.

– Bátyám, de hát evvel én mi rosszat mondtam? Különben is, e' csak nóta!

– És azt már elfelejtetted, amikor a kűhíd alatt a zsidó gyereket békával etették?

– Az már régen vót, még a csehek alatt. És ha tudni szeretnéd, abban a gazemberségben én nem is vótam benne, csak ódalrul láttam.

Gitta néni most kezd igazán odafigyelni az éleződő párbeszédre, s férje mellé telepedve faggatni kezdi:

– Mondd csak, hogy is volt ez a békás dolog? Engem érdekel.

– Á, nem nagy ügy – feleli Árpai bátyám, én nem voltam ott, csak hallottam, hogy a Bajuszkirály, vagyis Endre, a testvére, Gyula meg Tibi, de Szilágyi Laci is ott volt, a csináltút kőhídja alatt kártyáztak, aztán ott gibicelt mellettük az egyik zsidó gyerek, azt hiszem, a Szaporafaszú fia. Mamuka, mi is volt a rendes neve annak a zsidónak?

– Az, ha jól emlékszem, a rőfös Gelb Lajosnak az egyik bátyja vót. Azért híjták így, mert sok gyereke vót. Igen, Gelb vót az is – magyarázza Nagymama.

– Na, hát annak az egyik csenevész kölyke csak ott lábatlankodott, ezek meg azt mondták, ezen túl akkor lehet köztük, ha megtér kereszténynek.

De az csak vigyorgott, és rázta a fejét. Akkor Tibi meg Szilágyi Laci elkapták, a két karjánál fogva a híd kőfalának szorították, és úgy próbálták belőle kicsikarni a hitvallást:

– Hiszed a Krisztust, az anyád úristenit? De az csak ingatta a fejét. Ekkor Gyula kikapott a vízből egy nagy zöld békát, elő mindjárt a bicskát, oszt a kövön négyfelé vágta, s egy darabot mindjárt az orra alá tartott. Akkor oszt már ő kérdezte:

– Hiszed a Krisztust? De a fiú most is azt mondta, hogy nem.

– Ha nem, hát nem. Így is jó – hagyta rá Gyula. – Na, de akkor nyeljed, Bumi!

A fiú azonban összeszorította fogait, nem volt hajlandó kinyitni a száját. Gyula erre bedühödött, a kés hegyit a nyakának szegezte. Megijedt erre rendesen, csak úgy járt a két szeme, de látta, hogy ezek nem tágítanak, hát nagy nehezen csak kitátotta, az meg gyorsan belenyomta az undorító cafatot. Hanem annak esziben sem volt, hogy lenyelje, csak forgatta, de nem volt mese. Gyula a szájára szorította a tenyerit, megforgatta szeme előtt a bicskát, így oszt csak legyűrte a torkán, csak úgy düjjedt a két szeme. Na, akkor megént megkérdezte tülle:

– Most már hiszed a Krisztust?

– Menjetek a francba! – kiáltotta a szegény gyerek, és mindenképpen szabadulni akart a fogságból. De erre Endre már hozta is a béka következő darabját, és nyomta egyenesen a szájába. Hát erre inkább meggondolta magát a zsidó fiú, és sírva mondta, hogy hiszem, hiszem, csak ne csináljátok ezt velem, engedjete már! Hát, ez bizony így volt.

Gitta néni még ült egy keveset maga elé meredve, majd felállt bátyám mellől, álló helyzetéből visszanezített rá, aztán sógoraira emelte szemét. Egy másodperc töredékéig nekem is sikerült elkapnom a tekintetét, és mély kiábrándultságot láttam benne. Aztán csak ennyit kérdezett:

– Mit tudtok róla, megúsza a háborút az a Bumi nevű gyerek? Árpád bátyám és öccsei lehajtott fővel hallgattak. Helyettük Nagymama válaszolt:

– Elvittek innen mindenkit, úköt is. Oda is vesztek. Az egész család. De a nagybátyja, Gelb hazajött.

– Jobb is, hogy nem kell vele találkoznotok, nem kell a szemébe néznetek. Vegyétek tudomásul, hogy a gyermek lelke, vagy ahogy mostanában nevezni szokás – a tudata pontosan rögzít minden sérelmet, minden ellene elkövetett erőszakot, és csak az emberen múlik, hogy később, ha módja is nyílik rá, hogyan válaszol: a bosszú, avagy a megbocsátás nyelvén? És tudjátok, miért?

Mert a lélek örök és nem öregszik a testtel, legfeljebb nemesedik – mondta Gitta néni, s elindult az ajtó felé, mintha éppen csak friss levegőre vágyna.

Engem, aki az egyik sarokban meghúzódva hallgattam végig nagybátyámat, ott kezdett igazán érdekelni a történet, amikor a zsidó fiút a békahúsrá bízatták. Azt éreztem, mintha szendergésem közben nyakon legyintettek volna, hogy ébresztő, azaz: „Nyeljed, Bumi!” Pont ezekkel a szavakkal szokott anyám még jobb étvágyra buzdítani, amikor azt látta, hogy valamit jó ízzel eszek. Így már teljességgel ismerős a mondás, de azt mégsem gondoltam volna, hogy egy ilyen durva történet az eredete. El is döntöttem, hogy ezen túl nem fogom eltérni neki sem, hogy így beszéljen hozzám. Hát nincs nekem saját nevem?

CSORNYI DÁVID

A FILM VÉGE

*Halhatatlan
folyamat.*

*Reggel feljő,
este alkonyat...*

*Így kell lennie.
Mintha az értelmet
meglelném:*

*a valóság csak
álmodozva
tekint a jövő felé,
úgy,
mint táncát
lejtő múlt.*

Kérdezek.

*A sors válaszol:
a vége halál,
az életnek más
véget ne várj!
A létből,
mint egy filmből
kivágott engem,
elfeledve
egy padon
itt maradtam
őrületben...*

KOPORSÓBAN

*Koporsóban fekszik.
A múlt ajándéka
a jelen emlékezete,
némi könny, fohással.*

*Emlékszem, jövőt rajzoltam,
családot, karriert.
Dolgoztam, aludt az egyik szemem,
hogy a másik ébren legyen.*

*Bíróra vársz, hangos szóra,
magaddal vitted jövőmet.
Lennék a tegnapi nap perce,
mikor kezded testemet leteperted.*

ADMINISZTRÁCIÓ

*Halott a mosolyom.
Komor, szürke,
mint a névjegykártyák.
Betű vagyok, írott szó,
érzelmeiket nem kiváltó
adat egy halmazban.*

*Számokból álló korom
úszik a hullámfodrokon.
Tiltakozom a
papír lét ellen.*

*Újrahasznosítás.
Nem leszek más,
csak cigicsikk a
szögesdróton.*

BARTHA GUSZTÁV

AZ ÚT

HÁROM EGYFELVONÁSOS

2. DAMASZKUSZI ÚTON

Szereplők: *Gabi,*
Endre,
Tamás – negyvenes éveikben járó kóművesek
Béla,
Bandi – segéd munkások
Léna – kalauz
Nyinácska – büfésnő

A hálófülke előtti folyosón csomagjaikkal vagy anélkül oda-vissza elhaladó utasok.

Szín: a „birodalmi”¹ Moszkva–Budapest nemzetközi gyorsvonat egyik hálófülkéje. Alul, fölül két-két, fekete műbőrrel bevont fekhellyel, a vonatablaknál lecsukható asztalkával. Az ablakfüggöny a darab első felében be van húzva, a továbbiakban vasút melletti erdősáv fái között fel-felvillanó távoli fények érzékeltetik a vonat haladását. A fülke elhúzható ajtaja képletes, a szereplők toló vagy húzó mozdulatai jelzik a meglétét.

A fülke tágasabb a valóságosnál, megvilágítása, a jelenetek közötti szünetek és a negyedik jelenetet kivéve, mindvégig éles.

Időpont: 1996 októbere.

ELSŐ JELENET

Hangzavar. A beszálló utasok bőröndjeiket, táskáikat maguk előtt tartva oldalaznak képzeletbeli folyosón. Feltűnik Endre, nyomában a többiek.

Endre *(behajol a fülkébe):* Huszonöt, huszonhat... Ez lesz a'!

Béla: Hetes kupé?

Endre: Tizenhetes. Hülye, a biletten² a hetes a vagon száma, nem a kupéé.

Béla: A sorban nem ez a hetedik fülke, nagyokos!
Bevonulnak a fülkébe, berakják bőröndjeiket, táskáikat az alsó, felhajtható fekhelyek által zárható csomagtartóba.

Gabi: Endre, a kajás bőrönd kint marad!

Endre: A fenébe, Gabi, hamarább nem jutott eszedbe!?! Akkor curik³ Vedres, hátra hó!

Az előhalászott bőröndöt és egy táskát, majd még egy táskát felraknak a felső fekhely felett lévő csomagtartóra.

Gabi: Novoszibirszkből, katonaságból hazafelé annyian utaztunk a vonaton, hogy végig a csomagtartón aludtam.

Endre: Mer má' akkor se vótá' se nagyobb, se kövérebb.

Gabi leveti a dzsekijét, ráteríti a csomagtartóban lévő bőröndökre. A többiek, Bélát kivéve, követik a példáját. Béla a sarokban lévő ruhafogasra akasztja a száját.

Tamás (Bélához): Adnak párnát.

Béla: A platzkátra⁴ szülő helyjegy nem került volna ennyibe.

Endre: Szóló, huhu!

Gabi: Az obsjira⁵ még annyiba se.

Endre: Kiállta vón a sort, karácsonyig! (Nevet.)

Béla (értetlenül): Még október van.

Endre (nevetve): Hát ez az! Áron, meg ne halj nekem bután, az obsjira nem ke' helyjegyet váltani!

Béla: Röhögsz, mint a fakutya. (A többiekhez.) Látszik, hogy keveset van otthon⁶.

Endre: Olvastad a menetrendet? Hallottad, mit mondott a hangosbeszélő? (Béla bólint.) Hogy vonat megy Bivalybasznádra? (Tagolva.) A hármas vágányról Moszkva–Budapest nemzetközi gyorsvonat indul... Vili?!

Tamás: A nemzetközi járatokon csak kupés vagonok vannak, meg két-ágyas osztályon felüliek.

Gabi: Kijevben csatlolnak a vonathoz platzkátos vagonokat, ha gondolod, Béla, ott átszállhatsz.

Endre: Munkácson meg maj' leszállsz egy szál gatyába.

Tamás: Ha azt is le nem lopják róla.

Endre (Áronhoz): Hazáig virít a pucér feneked! (Nevet.)

Gabi: Elég! Hagyjátok! Úgy tesztek, mintha nem ismernétek. Mikor nem a pénzen jár az esze, akkor a mani-manin.

Lezárják a csomagtartókat, leülnek. Tamás Gabi mellé, míg Endre és Béla a jobb oldali fekhelyen foglalnak helyet.

Tamás: Számolgassa, de magában! Ne mások idegén cimbalmozzon a hülyeségeivel!

Béla: Ki beszél!

Gabi: Tamás, Endre, Áron, bírjátok ki, még ezt a másfél, két napot! Odahaza, ha baltával estek egymás fejének, fakereszt, nem én állom a papot.

Szünet.

Endre: Ki alszik felül?

Gabi: Ajtó!

Tamás: Van tőlem fiatalabb.

Endre (*behúzza az ajtót*): Még elönt a takony. (*A többiekhez.*) Két évvel jár előttem.

Tamás: Elvárná, hogy mászkáljak a rossz térdemmel fel-le, míg ő alul füttyörészik. Na azt lesheti!

Endre: Béla, a felső ágy üres.

Gabi: Oda hatókörrel se! Félti a huzattól a szerszámját.

Endre: A kőműveskalapácsot meg a fándlit'?

Béla: Ki beszél!

Endre: A slangos vízmérték nem öt kopek, és nem árulják minden sarkon. Hol van az a táska?!

Gabi: Várjál, hadd induljon el a vonat!

Endre: A végén pípem nő. Moszkváig levonatoztunk vagy négyezer kilométert...

Gabi: Sört, annyit ihattál... Hogyhogy nem emlékszel?

Endre (*legyint*): Lábvizet. Az oroszoknak a sör lábviz.

Tamás: Mióta vagy orosz?

Béla: Öt éve Ukrajna lettünk.

Tamás: Én Üzbegisztán. Addig se volt úri a vízfejadag, de három napot a sivatag közepén, kulacs vízen kihúzni... Nem is tudom, hogy éltem túl a hadgyakorlatot. Ember, olyan, de olyan forróság volt, hogy délutánként a tank oldalán tükrötojást sütöttünk.

Béla: Milliószer hallottuk már. Tamás, azt áruld el, miből, honnan vették a tojást?

Gábor: Előkapták a sajátjukat.

Tamás: Meg a lapátnyelet, hogy lőjünk vele.

Gábor: Ha nem munkaszázadba szolgálók, most nemigen lenne tele a bukszád.

Tamás: Nem azért mondtam...

Endre: Vonat, jön a felleget, indulj má'!

Mozdonysíp. A fülkében lévők előre-hátra dőlnek.

Tamás: Ú, derekam!

Áron: Épp ideje!

Endre (*feláll, a felső fekhelybe kapaszkodva, leveszi az egyik táskát.*):
A kispohár benne van?

Gabi: Csendesen fiúk, dugiba.

Endre (*leül*): Mi a fenének dugdossam!?

Gabi: Sok a pénzed? Tilos vodkát piálni. Bizony. Kétszáz rubel a stráf⁸.

Endre: Más vonatokon szabad, ezen miért nem?

Gabi: Mert nemzetközi. A resztoránban⁹ lehet. Ott ihatsz, kedvedre, egy fél deci csak két üveg vodka árába kerül, plusz a kajamaja.

Endre: Ki büntet meg, a provodnyik¹⁰?

Gabi: A vasúti milicek.

Tamás: Bá! Jönnek-mennek az ajtó előtt. Ne nagyon okoskodj előttük, mert ha kezelésbe vesznek, az orrodal súrolod fel a folyosót!

Endre (*legyint*): Ugyan má'!

Gabi: Fiúk, nem beszélünk oroszul, csak, ha muszáj. Értve! Ha kérdezzetik, hová utaztok, nincs zákárpátyá oblasztozás¹¹, mukacsevózás... A szibériaiaknak egy fasz, de a Moszkva környéki oroszok¹² valamiért nem nagyon komálják a nyugat-ukrajnaiakat.

Endre (*újságpapírba csomagolja a vodkásüveget*): Na és? Az az ő bajuk. (*A félig töltött kispoharat Gabi kezébe adja.*)

Gabi (*megissza felest*): Meg a miénk. Te, hol lakol?

Endre: Beregszászi járás... Kőműves vagyok, Gabi, nem párttitkár. Le vele! (*Folytonosan tölti, adogatja körbe a poharat, közben maga is iszik.*) Írta anyám levele.

Tamás: Anyád írja, nem a levél...

Endre: A meggyet se rázzák, mégis azt daloljuk. Kihűl a szád, igyad má'!

Gabi (*kikel*): Hülye vénasszony, nem tudott vele várni, míg hazaérünk?! Muszáj volt neki megírni, csinálni a bazdmeget?! Nyúzni, sózni kéne!

Tamás: Megbaszod se jön meg az esze! Meg hát utólag minek, a fiának anyyi.

Béla: Jancsinak? Az utolsó héten ki se dugta az orrát a szállásról. Fennál-lóan ivott, gubbasztott, de érdekes, ugyanannyi pénzt kapott kézhez, mint én.

Endre: Örülj neki!

Gabi: Ha kevesebbet számolunk, Béla, és Jancsinak utóbb, ne adj isten, valami baja esne, az járná a faluban, hogy azért történt, mert nem fizettük ki.

Endre: Milyen baj?

Gabi: Egy körrel le vagy maradva.

Endre: Tényleg! (*Tölt magának, iszik.*)

Gabi: Bazil bátyuskánk vajon mit csinálhat?

Tamás: Számolgatja a téglát. Van mit. Az öt méter magas, bazi vastag, hatvanas falba, belement vagy százötvenezer.

Gabi: Több. Láttam a tervrajzot...

Endre: Mi is láttuk!

Gabi: Az eredetit. Pilléres, boltíves belsőtér, ide patent, oda cipzár, isten tudja, hány kupola: kisebb, nagyobb, még nagyobb. Abba a templomba, ha lett volna rá pénz és felépül, kertestől belefért volna a falu. Amit mi felfalaztunk, azt Vitya komponálta össze.

Béla: A fizetséget is lefaragta rendesen a katonacimborád!

Gabi: A betonozás, falazás köbméterre megy. Ennyi az ára. Más vállalkozók se fizetnek többet. A tetővel hosszú pénzt kereshetnél. Felvállalod?

Tamás: Meg az anyja kínját. A hagymakupolát, Béluska! Ne röhögtesse! A románok se tudnák megcsinálni.

Gabi: Dehogynem!

Endre: Azok úgy románok, mint mi ukránok. Erdélyi magyarok, süstüje!

Gabi: Vagy három éve, mikor Piliscsabán dolgoztunk – Endre ott volt, megmondhatója –, három nap alatt olyan cifratetőt tettek fel a szomszédos házra négyen, hogy mi vagy egy hónapig biztos méricskélünk, szabogattuk volna.

Endre: A széket, szarufát, léceket, a földön vágják méretre, fent összeállították, és ripsz-ropsz má' szegelték is. A napi tizenötezer forintjuk simán megvót. Fejenként. Mink meg a humutu mumuig betonozás' kerestünk ezret.

Béla: Körfűrészsel, láncfűrészsel meg kompresszoros szegverővel... Könnyű!

Tamás: Mondta, Béla. Ha lenne repülőgéped, fel tudná vele szállni?

Béla: A feleséged ne ölelgessem menet közben?!

Gabi (*harsányan*): Durákozzunk¹³! Kinél van a kártyapakli?

MÁSODIK JELENET

A fülkében lévők az ilyenkor szokásos a lapjárást követő, egymást szekáló szövegeléssel javában kártyáznak. Az ajtó előtt, jobbról jövet, feltűnik Bandi. Gabi, amint észreveszi, kikászálódik Tamás mellől, és behúzza maga mögött az ajtót, kilép a folyósóra.

Gabi: Hogy lélegzik a fiatalság?

Bandi: Pityuval nincs gond. Jancsihoz (*legyint*) lassan szólni se érdemes.

Gabi: Harap?

Bandi: Úgy néz ránk, mint a mosatlanra. Mint ha miattunk ejtette volna ott a menyasszonya.

Gabi: Bandi, egyenként járjatok ki cigarettázni, valaki mindig maradjon a kupéba.

Bandi: Vigyázzgassa Jancsit a nehéznyavalya!

Gabi: A csomagokat, a pénzeteket! Beraknak, betelepszik hozzátok egy szélhámos...

Bandi (*legyint*): Ó, valami kotya, totya vagy micsoda Kátya...

Gabi: Tyotya Kátya, Kati néni.

Bandi: Na ő a negyedik. Nyom vagy másfél mázsát. Pityu már azon röhög, hogy hogyan fog felkecmeregni a felső ágyra.

Gabi: Cseréljetelek velem.

Bandi: Hadd izguljon, fogyjon még egy kicsit az öreglány Tamás és Béla kijönnek a fürkéből.

Gabi: Hová a séta?

Tamás: Megyünk rágyújtani.

Gabi: Nehogy osztán a resztorán legyen a végállomás!

Béla (*balra mutat*): Az arra van.

Béla és Tamás jobbra el.

Gabi: Megiszol egy felest? (*Mindketten belépnek a fürkébe.*)

Endre: Á, megjött a komszomolbrigád vezetője!

Bandi: Te nem voltál komszomol?

Endre: Mikor vót az má'!

Gabi: Vedd elő azt az üveget, tölts Bandinak egy felest!

Endre (*előszedi a táskát az asztal alól*): Nekünk? Őket ne nézd! Akik cigarettáznak, azok ne igyanak.

Gabi (*visszaül a helyére*): Nem bánom.

Endre: Miért bálnád?! (*Sorba tölt, isznak.*)

Bandi (*kézféjével letörli az állát, tétovázik*): Akkor én megyek... megyek, rápöfentek.

Gabi: A piálással vigyázzatok!

Bandi: Oh, Pityu sört se nagyon iszik, Jancsi meg már ott tart, hogy egy pohár víztől berúg. (*Kijön a fürkéből, jobbra el.*)

Gabi: Még szerencse, hogy ránk bízta a pénzét.

Endre: Mondjad a drága anyjának, amikor odaadod neki a pénzt, vitesse a Jancsi fiát elvonóba, mer' másként hótra issza magát, nem éli meg a tavaszt! Gabi, ha átköltözne, jobban szem előtt lenne, nem?

Gabi: És Bélát hova teszem? Mesterek mestere. A száláson nem közösködött a fiúkkal, hát akkor itt. Jancsi meg ráadásul nagyon a bögyébe van a pénz véget. Velem többet Béla nem indul el egy úton. Levizsgázott.

Endre: Nem piál sokat, jó keze van... Nem értem. Basil bátyuskád, mér' nevezte Júdásnak?

Gabi: Kérdezz okosabbat!

Endre: Aki elárulta Jézust, azt hívták Júdásnak, nem?

Gabi (legyint): Mi a fenét árulna el?

Endre: Maj' visszahallod.

Gabi: Lehet, az aranyoskája terjedelmes egy szarkeverő. *(Női hangot utánozva.)* Béluska, nem megmondtam, hogy bontott csirkét hozzá, bontott csirkét hozzá!

HARMADIK JELENET

Mindannyian a helyükön ülnek. Ittasak, Endre kiváltképpen. Az asztalán a vacsora maradéka „virít”: fél feketekenyer, konzervdobozok, négy sörösiüveg stb. Lena jön balról, nyit rájuk ajtót. Oroszos hangsúllyal beszél.

Léna: Jó estét! Hogy utazni?

Endre (magasba emeli mindkét kezét): Minden oké! *(Könyökével meglöki Bélát):* Te, a kalauz kisasszonyka tud magyarul!

Léna: Kicsit. Lénának hívnak. Ágynemű rendel?

Gabi (bólint, előveszi a pénztárcáját): Négy lesz.

Léna (leül Tamás mellé, kinyitja a kezében lévő bőrmappát): Leszállni Mukácsevo, rendbe. Ágynemű hat rubel, egy személy.

Gabi: Itt van harminc. Köszönjük, Léna! Hány óraker haladunk át az ukrán határon, a zónán?

Léna (feláll): Majd ébredtek. Valaki jönni, jó, mindjárt az ágyneműt.

Endre (feláll, dülöngél): Én! *(Jobbjával rátehenkedik Tamás vállára.)* Te csak ülj a fenekeden, nyalogasd a fájós térdedet! Vili, barátocskám!?

Léna: Szép álmokat! *(Ki, jobbra el.)*

Béla: Elég lett volna húszöt rubel.

Tamás: Még egy szó, és megfojtlak!

Endre: Engem?

Tamás (Endréhez): Nem vagyok ruhafogas, csüccs vissza a helyedre!

Endre (*hátrahanyatlik, lehuppan a helyére*): Van itt brigadéros, és nem Tamásnak hívják. A Vörös Teret nagyobbnak gondol... doltam. Ti, hogy vagytok vele?

Gabi: Vele sehogy. Nem volt a közelbe pap.

Endre: Dehogynem vót! A Bazi... Bazilod, micsoda név! Bazil, brazil...

Gabi: Az már nem csapat, a németek kenterbe verik őket.

Endre: Bazil.

Gabi: Mondtad egyszer, mondtad kétszer, hányszor akarod még elismételni?

Tamás: Akárhányszor. Az apóka pópa pók a', csak az ágyba nem bújít velünk.

Gabi: Hiányozott?

Tamás: Kipapolta magát a nyáron. Az állásra képes volt utánunk mászni. Azon az... izé létrán, tudod, aminek megroppant az egyik szála és... Szóltam neki, hogy a perceken, reccs, aztán jön a zuhé, a bátyuska csak kapaszkodott mind feljebb, feljebb, pedig abba az izé ruhába... Kámzsába, vagy hogy hívják... Nem létramászásra találták ki...

Gabi: Meg akart téríteni.

Endre: Hova?

Gabi: Megint le vagy egy körrel maradva.

Endre (*széttárja a karját*): Mit töltsék?!

Tamás: Amit dugi bűgiba megittál.

Endre: Gurul a büfé.

Gabi: Azt találd ki! Kijevig kibírod, ott majd bespájzolgunk, két órát áll a vonat.

Béla: Rubellel aligha vásárolhatunk.

Gabi: No problem, a valutásoknál átváltunk hrivenyre.

Áron: A magadét. Voltam milliomos, nem kérek belőle!

Tamás: Ezt hallgassátok, a szomszéd faluba eladta valaki, ne tudjátok ki, a négymászás bikáját a vágóhídnak másfélmillió koppantásért¹⁴... Jó, eladta, széles platójú, olyan magas oldaldesztkás teherautón...

Gabi: Elvitte az autó, tovább!

Tamás: Ment a pénze után, egyszer, kétszer...

Gabi: Nem fizették ki.

Tamás: Dehogynem, kifizették. Csakhogy...

Gabi: Nyögd már ki!

Tamás: Csakhogy mire kézhez kapta a pénzt, annyit ért, hogy... hogy pont három kiló húst vehetett rajta a hentesnél.

Gabi: Nem semmi.

Béla: Mi egy bika! Húszezer rubel a valami. Negyven bika...

Tamás: Bontott csirke, bontott csirke...

Béla: A tökfejed! Negyven bikát kellett felhizlalni, eladni annak idején, hogy húszezer rubeled legyen. Az utolsó kopejkáig a postán vezett.

Gabi: Te akkor az apósod féle házat adtad el, annak az árát raktad be betétkönyvre, ha jól tudom.

Béla: Ihatok utána hidegvizet.

Tamás (*halkan énekel*): Borban az igazság, borban a vigasz... Most legfeljebb a lágy fejed fájna.

Béla: Ki hitte, ki gondolta volna, Gabi, Endre, hogy egyik napról a másikra széthullik az unió?!

Endre (*motyog*): Hiábavalóság, minden hiábavalóság...

Gabi: Endre, mi a hiábavaló?

Endre: A nyáron megjártad az utat...

Gabi: Vittem haza az asszonyoknak egy kis pénzt. Baj?

Endre: Láthattad, mi van nálam. Se hízó az ölba, se egy méter tűzifa az udvaron. Most hazamegyek (*az ujjain számol*), veszek egy hízót, egy teherautó fát, vagy egy pricet¹⁵ szenet, ha van az állomáson, meg ez ke', meg az ke', a két nagy jányra a csillagos ég... Rájuk aggatná az asszony, ha lehetne, tőlem meg azt a tíz, húsz kiló kis cukrot sajnálja, amiből csinálok magamnak egy kis borocskát.

Gabi: Cirka három, négyszáz litert.

Endre: Amennyi szőlő terem. Ha hazamegyek, azt is nekem kell leszüretelni, és mégis az van...

Tamás: Nagyon elhallgattál.

Endre: Nem egyedül iszom. Eljössz te, átjön a másik. A disznóölés, a karácsony, az újév...

Gabi (*nevetve*): És az András nap? Tart előtte egy hétig, utána meg vízkeresztig.

Endre: Belefér... ne. Nem kerül pénzbe, és mégis az van...

Tamás: Na mi?!

Endre: Hogy az asszony tart el. A varrodai fizetése a havi kenyérré kevés lenne. Meg hogy hónapszám fekszek, nézem a tévét, iszom a bort... Egész télen mit tudjak csinálni?! Táncoljak?

Hosszú szünet.

Tamás: Béla, tele van már dollárral a negyven literes fazék?

Endre: Ha megtaposd, több fér!

Gabi (*fejcsóválva*): Csoró kölyök, keverhette a betont, hordhatta a malter egész nyáron!

Béla: Hat hónapig.

Tamás: Nesze neked dinom-dánom, lakodalom!

Endre: Jobban tenné vesző feje, ha örülne! Ki tudja, milyen színűvé vált vóna a menyasszonyka-ka. Én se azza' élek együtt, akit elvettem. *(Tamáshoz.)*
De te se igen.

Tamás: Péterékkal dolgoztam magyarba, Pesten, munkaválási nuku, hát jártunk haza havonta, Pistának a piros kisbuszával, amelyiket...

Gabi: A lényeket!

Tamás: Az útlevelet pecsételtetni¹⁶. Egyszer-kétszer csak-csak... De utóbb *(legyint)*...

Gabi: Elveszett a pecsét?

Tamás: Nem hiányoztam. Egész éjszaka úgy fekiúdt mellettem az asszony, mint egy fadarab. Mondtam is a Pistának menet, hogy legközelebb a hátagig lesz a fuvar, ott áthajtom a pénzt a drágámnak, és már fordulhat vissza.

Endre: Van valakije?

Tamás: Ki a fenének kellene?! Elszoktunk egymástól.

Gabi: Nem vagytok egy akaraton.

Tamás: Amíg kevés pénzünk volt, elég volt, most van belőle, mégis kevés.

Gabi: Hallottad, Béla?

Endre feláll, ki-kinéz a folyósóra.

Tamás: Mire, kire vársz?

Endre: A megváltóra.

Béla: Istennel nem illik gúnyolódni.

Tamás: Néte má!

Endre: Azóta visszaért Moszkvába.

Gabi: Nincs tíz perce, hogy elment. Soványka nő, elég neki toszogatni a kiskocsit vagonról vagonra.

Endre: Vegye a hátára!

Tamás: Kukuljak meg, ha értem!

Gabi: Hiányolja a lábvizét.

Tamás: Ja!

Béla: Akkor sem illik gúnyolódni.

Endre: Mondta, Béla.

NEGYEDIK JELENET

Gabi, Endre a felső, Tamás és Béla az alsó ágyon fekszenek. A folyósót vörös fényű izzó világítja meg.

Endre: Vajon mire megyünk haza?

Gabi: Amire a tavaly.

Endre: A mostoha fiaddal hogy vagy osztán?

Gabi: Aludjunk inkább.

Endre (*felkönyököl*): Mondani könnyű. Mit ígértek a telefonba? Pista ki fog jönni elibünk az állomásra?

Gabi: Megrendeltem.

Endre: Még mindig nősülni akar?

Gabi: Gózeróvel.

Endre: Komolyan kérdem.

Gabi: Sok a gőz, nagy nyomás, főleg ha beiszik. Az őszőn addig-addig Andikázott, járt a picsa után, míg össze nem verekedett a volt kanjával. Szecsának törték a műanyag székeket, asztalokat az Ibi bárban. Nem kicsi a bazmeg, az asszony nagyokat hallgatott a telefonba.

Endre: Akko' lesz hova tenni a kereseted.

Gabi: Még hogy tanító, franc lesz belőle, nem tanító! Mondom neki, Ricsi, vakációba gyere utánunk, keres egy kis pénzt, ha mást nem, felöltözöl belőle. Baszott jönni. Nősül. Persze, amíg akad egy hülye, aki majd felségestől eltartja, miért ne nősülne!?

Szünet.

Endre: Kedvem vón visszafordulni.

Gabi: Nekem se sok hiányzik. Munka lenne. Vitya említette, hogy gyűjtik a pénzt a szomszéd faluban. Látják, hogy felépül, most már ők is akarnak maguknak egy templomot.

Endre: Bazil bátyuskát honnan vesznek?

Gabi (*nevetve*): Szakállat növesztel, és felcsapol papnak.

Endre: Beszélisz marhaságot!

Gabi: Bazil, rendes nevén Vaszilij se végzett iskolát, vegyészmérnök volt, vagy valami olyasmi, ráadásul ugyanúgy mértékkel és tartózkodással ivott, mit te.

Endre: Mérték a veder, tartózkodás az asztal alatt.

Gabi: Tele lett töke a szép új világgal.

Endre: Azza' nekem is teli van. (*Visszahanyatlik a párnára.*) Jó éjszakát, szép álmokat!

Gabi: Viszont.

Endre: Míg el nem felejttem, a büfés regge ' hozza az üveget, zakuszkának¹⁷ füstölt halat...

Gabi: Mégis csak megrendeltem!

Endre: Nem vót nehéz, magyar jány.

Gabi: Ne bassz!

Endre: Apárú, Harkov mellett, egy kisvárosban élnek a szülei.

Gabi: Bejártam keresztbe-kasba az uniót, egy magyarral sem találkoztam.

Te meg a véceből se tudsz kilépni a nélkül, hogy ne botolj bele egybe.

Endre: Vonzom üköt.

Gabi: A dumád.

Tamás: Az én fiaim se akarnak dolgozni, csak könnyebben élni, mint a nagy átlag.

Gabi (lenéz): Oda is leért, Tamás?

Tamás: Olvastam valahol.

Bandi sietve jön, zseblámpája fénye ágyról ágyra cikázik.

Bandi: Gabi bátyám!

Gabi (szembévágja a fény): Kapsold ki azt a vackot, semmit nem látok!

Bandi: Baj van! Jancsi nincs sehoh!

Gabi (felül): Hogyhogy nincs sehoh!?

Bandi: Néztük a vécebe, a kupékba, mindenütt, nincs, eltűnt!

Gabi (gyorsan lemászik, jégeralsóban követi Bandit): Nem átment egy másik vagonba?

Bandi (már a folyosón): Éjszakára bezárják az átjáró ajtókat.

Gabi: Azt tudom. Te hogy jöttél át?

Bandi: A provodnyik kinyitotta az ajtót. *(Mindketten el.)*

Béla (felriad): Mi, mi van?

Endre (lenéz): Ugrás az ágybú! Menni ke' keresni!

Béla: Mit kell keresni?

Tamás: (felcibálja magára a nadrágját): Nem mit, hanem kit. Jancsi ment a részegfeje után, az éjszaka nem ott hagyta Bandiékát!

Béla (ásítózva feltápáskodik): Azzal a fiúval mindig van valami, hogyha nem ez, akkor az.

Tamás: Merre induljak?

Béla: Nem kell messzi menni, alighanem a resztoránba búsul. *(Öltözöködni kezd.)*

Endre: Várjuk meg Gabit. Lehet, hogy meglett azóta.

Tamás: Nem hiszem. Rég visszajött volna.

Endre: A resztorán ilyenkor zárva van. *(Felül.)* Gyorsabban ott alul, fe' akarok öltözni!

Béla: Az se kizárt, hogy leszállt, pálnkát inni.

Tamás: Gabi azt mondta, hogy a szerelvény jóformán meg sem áll a határig.

Endre: Megállni épp megáll, míg bevárja a szembejövő vonatot.

Tamás: Megyünk, oszt keressük! Hátha szerencsénk lesz, valamelyik üres kupéban gubbaszt!

Béla: És ha tényleg leszállt a vonatról?

Béla és Tamás leülnek, Endre leszáll, és öltözködni kezd.

Endre: Ahhoz ajtókulcs ke? . Lopott egyet? Amint Gabi visszajön...

Tamás: Mi lesz?

Endre: Okosabbak leszünk.

Szünet.

Tamás: Bandi dolgozik, nincs apja, muszáj neki. Ember lesz belőle.

Béla: Belőle igen, de Jancsiból...

Hosszú szünet.

Endre (leül Tamás mellé): Jöttünk haza szabadságra, katonaságbú. Voltunk vagy tízen, öten magyarok. Meg kén inni valamit. Összedobtuk a pénzt, na de ki szálljon le a következő vonatállomáson vodkát venni? Hát ki? Én. A bábuska¹⁸, akitől vásároltam, addig-addig pizmogott az üvegekkel meg a visszajáróval, hogy közben elment a vonatom. Most mi van?! Ott állok húsz fokos hidegben, száll semmibe, katonaingbe, kezembe két üveg vodkával, a faszom tudja, milyem állomáson. Na Endre, oldd meg! Sinerem¹⁹, bőröndöm a vonaton maradt, semmi dokumentem, meg oroszul se beszéltem akkor még olyan jól. Passz! Állok, állok, egyszer csak odajön hozzám ez egyik forgalomirányító, férfi, és kérdi, mire várok? Hát, ahogy tudtam, kézzel-lábbal elmagyaráztam, mi a helyzet, mibe vagyok. Na oszt végül kiderült, hogy az ipse katonaként Magyarba szolgált, meg még tovább is szolgált öt évet...

Béla: Beszélt magyarul?

Tamás: Kötve hiszem.

Endre: Úgy tudott magyarul, mint én oroszul. Megértettük egymást. Annyit csinált, hogy telefonált a vonatom következő állomására, hogy szedjék le a batyumat, mert itt a vonatállomáson rosszul lettem, ez és ez történt velem. Hazudott egy jót. Végül rám adott egy rossz munkásujjast, felülte-tet az első elektricskára²⁰...

Béla: Hazaértél végül...

Endre: Hát nem itt ülök, jó ember!

Béla: Akkor.

Endre: Vigan. Jól mondták a régi öregek, nincs olyan rossz, hogy ne legyen benne jó. Vót két üveg vodkám, kajám dulásig... A fiúk, ijedtük-

ben, a vasúti milicistán keresztül, ami konzervájuk, kenyerek volt, mindet lepasszolták nekem. Mi egyéb kellett egy szovjet katonának, hmm!?

Tamás: Gyönyörű egy bajtársak! Nem tudták meghúzni a vészféket? Nem volt kezük?

Endre: Először azt hitték, hogy a vonaton vagyok, csajozok, mint szoktam. Amikor leesett a húszt filléres, akkor meg má' késő vót, nyíltpályán futott a vonat, és ott a vészféket meghúzni... Űhü, oszt mint mondtak volna, na mit?

Tamás: Az igazat.

Endre: Hogy a társuk leszallt vodkát venni... Tényleg kevés vizet ihatál Üzbegisztánba'!

Béla: A napszúrás komoly dolog.

Endre és Béla nevetnek. Gabi érkezik vissza.

Gabi: Én a helyetekben nem lennék ennyire jókedvű! Helyet! (*Gyorsan felöltözik.*)

Endre: Nincs meg.

Gabi: Nincs.

Tamás: És akkor...

Gabi: Nincs akkor. Tamás Bandival a bal kézre lévő vagonokat járja sorra, én Endrével az ellenkező irányba indulok, te meg Béla itt maradsz, és vigyázol a holminkra. Kérdés?

Endre: A fiúk nem látták, tudják mikor ment ki a kupéból? Nem létezik!

Gabi: Várták, hogy elaludjon. Hogy most elaludt-e Jancsi, vagy csak úgy tett, mintha aludna, ah! Ne töltsük vele az időt.

Tamás: Még nincs reggel, az átjáró ajtók zárva vannak.

Gabi: Megy veletek a kalauz, kinyitogatja őket. Endre, mi megkérjük rá Lénát. Mehetünk?

Béla kivételével, a mondott irányokba, mindannyian el.

ÖTÖDIK JELENET

Nyinácska, pincérnői öltözékben, az asztal jobboldalán ül és ír. A kőművesek vele szemközt ülnek. Gabi az ablaknál, Endre a sorvégen, kezében egy üveg vodkával, zsírpapírba csomagolt füstölthallal.

Gabi: Százhetven centi magas, sovány testalkatú... Kockásing, kék sportnadrág, papucs... Szeme, haja barna...

Tamás: Anyajegy van az orra alatt.

Gabi: Melyik oldalon?

Tamás: Baloldalon, nem, a jobbon.

Endre: Nem tudtad elébb mondani!?

Tamás: Most jutott eszembe.

Nyinácska: Részeg volt?

Gabi: Ivott, sört... ilyesmit. Számít?

Nyinácska: Hogyne. Ott sétál részegen, na... hogy mondják, na, területen...

Gabi: Értem. Írja, Nyinácska, hogy be volt rúgva rendesen, mikor eltűnt.

Nyinácska: Megvan. Felolvassam?

Gabi (*átfutja a papírlapot*): Benne van minden.

Szünet.

Nyinácska (*feláll*): Megyek, segíteni kell a konyhán.

Endre (*elállja Nyinácska útját*): Mivel tartozunk?

Nyinácska: Vodka, hal ki van fizetve.

Endre: A fordításért.

Nyinácska: Semmivel. (*Átbújik Endre hóna alatt, jobbra el.*)

Endre: Nem lenne jobb, ha Kijevben szállnál le, muszáj a határon?

Gabi: Muszáj.

Endre: A kijevi állomáson, vonatindulásig, tízszer bejelenheted Jancsi eltűnését.

Gabi: Beszélsz, marhaságot! Másik ország, Endre! Mihez kezd a szerencsétlen, he tényleg csak leszállt, és megtalálják, mihez papírok és pénz nélkül?! Gondolkozz! Még igazolni se tudja magát. Meg az ügyintézés, ki tudja mennyi idő, míg áttelefonálnak, táviratoznak Kijevből Moszkvába, nem a határra. Meg egyáltalán, nem ott voltál, nem mellettem álltál, mikor Léna pofánkba rágta, hogy mire ügyeljük, mire számíthatunk! Ne dühíts! Radd le azt a bűdös halat a kezedből, ne hadonássz itt vele, a vodkát meg... Tüntesd el!

Endre (*az üveget, a halat felrakja a csomagtartóra, leül, jobboldalra*): Bocs, hogy élek!

Tamás: Ne adj isten, holtan találják meg, akkor... akkor... Azért... mert ha nagyon akarja az ember, egy szétfeszített ágú étkezővillával is ki tudja nyitni a vonatajtót.

Szünet.

Gabi: Belegondolni se merek.

Endre: Pedig kellene.

Gabi: Egy héttel ezelőtt is felköthette volna magát, vagy nem?

Tamás: Rám hiába nézel. Az öngyilkos izé... az jön, rá tör az emberre, nem tud tőle szabadulni... Nem lehet előre látni, tudni. Ennyit olvastam róla.

Gabi: Nekem nem lenne okom, vagy Endrének, hogy fogjuk magunkat és az se mondjuk a másiknak, hogy doszvidánjá²¹?!

Szünet.

Endre: Igaza van Bazil bátyuskának, hogy eljön az idő, mikor Isten nélkül nem egy napot, egy óra hosszát se leszünk képesek élni. Most mit bámultok?

Béla: Magadra mondd?

Endre: Egy pap hogy beszél, ha nem így! Nem mondja, hogy te, meg te, hanem úgy... úgy általában.

Szünet.

Gabi (*feláll, a papírlapot zsebre rakja*): Endre, felállás! Hadd szedjem ki a bőröndömet!

Endre: Már a határon vagyunk? (*Feláll, kinéz az ablakon.*)

Gabi (*felnyitja az ülőhelyet, kiveszi a dzsekijét, bőröndjét*): Senki többet, harmadszor.

Bandi jön.

Bandi: Kész vagyok.

Gabi: Jancsi minden holmija megvan? Ha megáll a vonat, leadod.

Bandi: Gabi bátyám!

Gabi (*felveszi a dzsekijét*): Mi van?

Bandi: Leszállok, meg Pityu is le akar szállni.

Gabi: Ne basszatok! Odahaza várnak benneteket.

Bandi: Ráérnek. (*Gyorsan, jobbra el.*)

Gabi (*fejcsóválva*): Kurva kölykök!

Endre (*kikapja a csomagtartóból a kabátját, bőröndjét*): Tudod mit, Gabi, én is maradok.

Gabi: Téged felköt az asszony, ha nem mégy haza!

Endre: Kösse magát! Együtt jöttünk, együtt megyünk.

Tamás (*feláll*): Állj fel Béla, hadd tudjam kisedni a holmimat! Szaporábban!

Béla: Magam maradok?!

Endre: Mondta, Béla.

Tamás (*kiszedi a holmiját*): Nem mondta, kérdezte.

Endre: Kérdezze magától.

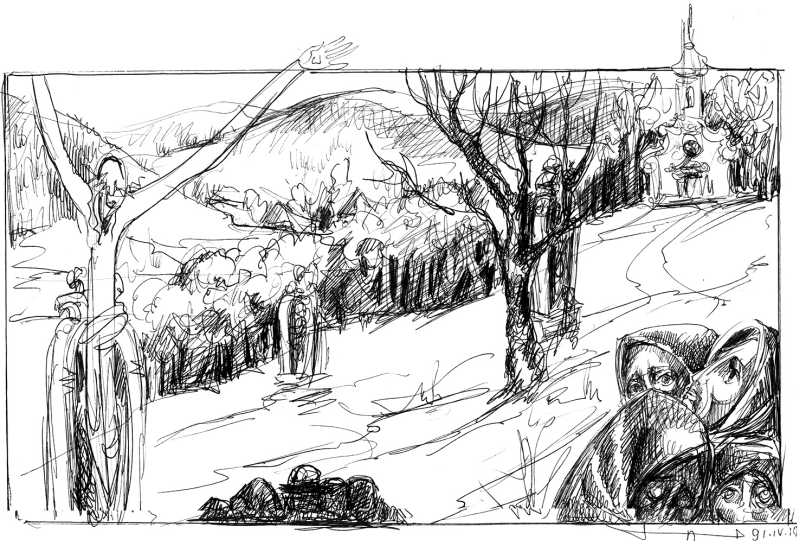
Gabi: Megvagytok? Na, akkor vackolódjunk kijebbn!

Bőröndökkel a kézben, balra el. A szín hirtelen elsötétedik

Vége.

JEGYZETEK:

- ¹ Nem a napjainkban, Varsó érintésével közlekedő expressz vonat.
- ² Jegyen.
- ³ Hátra.
- ⁴ Másodosztályra (közös terű hálóhelyes szakaszra).
- ⁵ Harmadosztályra (ülőhelyes szakaszra).
- ⁶ Szólás: aki sokat nevet, nem érett ember.
- ⁷ Kőműves merítőkanál, vagy serpenyő.
- ⁸ Büntetés.
- ⁹ Étkezőkocsiban.
- ¹⁰ Utaskísérő.
- ¹¹ Kárpáton túli területezés.
- ¹² A II. világháború idején német megszállás alá került orosz területeken.
- ¹³ Orosz kártyajáték.
- ¹⁴ Kuponért. Kupon: a hriveny bevezetéséig, gyorsan inflálódó fizetőeszköz Ukrajnában.
- ¹⁵ Traktorutánfutó.
- ¹⁶ Érvényesíteni. A határátlépéstől számítva, harminc napig lehetett törvényesen Magyarországon tartózkodni.
- ¹⁷ Harapnivalónak.
- ¹⁸ Nagymama.
- ¹⁹ Katonaköpeny.
- ²⁰ Városközi villamos vonatra.
- ²¹ Viszontlátásra.

ORTUTAY PÉTER

A MARGITSZIGET UTCA GYERMEKEI

I.

– Ha nem tévedek – mondta Vili Izabellás poharát a fény felé tartva, majd kortyintva belőle – legutóbb ott hagytam abba, hogy elindultam az iskolába, az első osztályba. Most jó formában vagyok, ezért ha megengeded, akkor folytatom.

– Persze, hogy megengedem – mondtam. – Ha már egyszer belekezd-tél, amice öregfiú, hát folytasd. Csupa fül vagyok.

Egyébként Vilinek nem igen kellett engedély. Egy-két pohár után mindig úgy megeredt a nyelve, hogy könnyebb volt a tenger fenekére bugyit húzni, mint őt megállítani.

– Ez jó – felelte Vili. – Mármint az, hogy csupa fül vagy. Szeretem az olyan embereket, akik okosan tudnak hallgatni. Beszélni könnyű. De hallgatni...

– De tudod, mielőtt elkezdenék életemnek arról a szakaszáról mesélni, hogy mi is történt ez alatt a hét év alatt, amíg a Margitsziget utcában és annak a híres nevezetes tízes számú magyar iskolának (anno Zalka Máté, majd a rendszerváltások után Dajka Gábor Középiskola lett a neve) a pad-jait koptattam, a sakk jut eszem be. Hogy miért a sakk? Mert a sakk olyan, mint az élet. Nehéz is, bonyolult is. De lépned kell, nem állhatsz le, ha már leültél játszani (azaz megszületted) és az ellenfeled (az élet, melynek így is, úgy is vége lesz egyszer, akárcsak a sakkjátszmának) már lépett. És *te* hová lépsz, arról neked kell döntened. Jól kell lépned, ha győzni akarsz. Ha rosszul lépsz, akkor már fel is adhatod. Nincs tovább. Illetve azt hiszed, van még esély, csak legközelebb egy jó vagy jobb lépéssel kell korigálni a hibát. És megint lépsz. De legtöbbször az újabb lépés még rosszabb, mint az előző. Ám mégsem adod fel (nem leszel öngyilkos csak egy rossz lépés miatt, nemde?), mert úgy gondolod, van még idő és lehetőség kijavítani azt, amit elrontottál, csak legközelebb jól kell lépned. És ha mégis elég tehetséges vagy és van eszed, no meg egy kis szerencséd, vagy nem olyan erős az ellenfeled (az élethelyzet), még győzhetsz is. Hát az élet is ilyen, barátom. Legalább is az enyém ilyen, vagy mondjam azt, hogy volt. Per-

sze, az élet nem egyetlen sakkjátszma, hanem több. Az egyik játszmat elvezítheted ugyan, lehet, hogy épp a legfontosabbat, de egy másikban azért még nem kell veszítened. És ha nem veszítesz el túl sok partit, akkor még... No, mindegy. A lényeg az, hogy jól, okosan kell lépned, Mert ha nem... akkor majd pórul jársz. Pórul bizony. Mert ilyen a sakk... és az élet.

II.

– Életem első nagy tragédiája már korábban megtörtént, akkor, amikor elmúltam két éves, és ily módon *de facto* még nem vehettem részt öntevékenyen ebben az életnek nevezett nagy sakkjátszmában. Bejöttek a „felszabadító” oroszok (de a továbbiakban inkább szovjeteket mondok, mert az orosz hadsereg nemcsak oroszokból állt; volt köztük ilyen is, olyan is, pl. ukrán), és mi máról holnapra földönfutók lettünk. Talán ha elmenekülünk előlük, mint ahogy azt sokan tették, persze, hogy másképp alakul az élet. De azt (a menekülést) rossz lépésnek tartotta a család. És főképp a nagymama. Lehet, hogy az is lett volna. Mármint rossz lépés. Ki tudja? Most már nehéz lenne megmondani. Hisz nem mindenki jutott el az ígéret földjére, Amerikába. Tudok egy menekülő nagybátyámról, apámnak volt unokatestvére, akit tévedésből lóttak agyon a... magyarok, mint katonaszökevényt. Maradtunk. De így nagyapámat elvitték, apámat elvitték a rossz emberek, ahogy anyám nevezte őket, mert szerinte az embert nem a náció alapján kell megítélni, vagyis nem annak alapján, hogy magyar, orosz, ruszin, cigány vagy zsidó, hanem csak úgy, hogy jó ember vagy rossz ember. Szóval nagyapát és az apámat is a rossz emberek vitték el, és tettek bennünket földönfutóvá. Mint ahogy az óvodából is egy rossz ember, méghozzá magyar, nem orosz, ukrán vagy ruszin, hanem magyar igazgatónő tett ki bennünket nyilván felsőbb utasításra, hogy aztán egy jó ember, egy igazi keleti ukrán igazgatónő minden tiltás ellenére felvegye még a kisöcsémet is, aki még nem volt óvodáskorú, mert megszánta férj nélkül maradt anyámat a négy kicsi gyerekekkel. Szóval bejöttek a „felszabadítók,” és mi az utcára kerültünk. Milliomos nagyanyám, Kárpátalja egyik leggazdagabb úrinője is koldus lett. Osztozott férje sorsában, aki ugyebár népellenesség volt. Így nagyanyám is az lett. Munkát sem kapott épp ezért. Húga, a vénkisasszony Emka néni – legyen áldott a neve és emléke – tartotta el könyvelői fizetéséből. Emka néni! Ó, róla mindenképpen szólnom kell néhány szót, méghozzá hálás szívvel, mert akkor, amikor gyerek voltam, egészen másképp láttam őt és talán nagy családunk minden tagját is egyben.

– Igen a család, vele kezdeném ezt a narratívát, mert hát azt láttam leginkább testközelből, és ismertem a legjobban. Persze csak évekkkel később, már felnőtt fejjel döbbsentem rá, hogy nem eléggé. Mert itt volt például Emka néni, akit fentebb említettem. Amikor a görög katolikus egyház betiltása után kitétek bennünket a püspöki palotából az utcára, mint azt a bizonyos macskát a dolgát végezni, a többi ott élő papcsaláddal együtt, akkor jó apám anyjának (nagyamának), Emka néninek, Juliska néninek és a kis Ilonkának (apámnak volt unokahúga és a nagyamával élt) a Kerekes házban talált albérletet. Mint mondtam, arról szó sem lehetett, hogy nagyanyám munkát kapjon, hisz „a legigazságosabb és legdemokratikusabb” szovjet népbíróság tízévi kényszermunkára és teljes vagyonekobzásra ítélte férjét, mint horthysta kollaboránst. Hisz magyar volt szegény, ráadásul főpap és országgyűlési képviselő, azaz népellenesség (elhagyom az idézőjeleket, mert túl sokat kéne használnom). Úgyhogy csak Emka néni kaphatott munkát, hisz azt azért nem lehetett ráfogni, hogy népellenesség. Könyvelő lett valahol. És abból, amit fizetségként kapott – ma minimálbérnek neveznék – tartotta el nagyamát, Juliska néni (már öreg volt szegény, és persze, hogy nem volt nyugdíja), valamint a még akkor kiskorú kis Ilonkát. Mi persze csak annak alapján ítéltük meg, ahogy velünk, gyerekekkel beszélt. „Büdös kölykök, ne kenjétek olyan vastagon a kenyérra a zsírt, mert másnak nem marad.” És ezért Tamás öcsémmel, ahogy csak rossz-csont kölyköktől telik, halálra szekáltuk. Aránylag fiatalon, hatvan évesen halt meg. Az ungvári Kálvária temetőben van a sírja. Isten nyugosztalja, és bocsássa meg nekünk, hogy annyit vétettünk ellene. Ha arra járok, szoktam néha-néha, hisz nagyanyám és jó apám, valamint a kis Ilonka is ott van eltemetve, mindig gyertyát gyújtok a sírjánál, elrebegek egy imát a lelki üdvéért. Talán nem is kellene, mert biztos fent van a mennyországban, hisz aligha akad nemesebb szív nálánál...

– Ha már a Kerekes házban lakó családtagjaimat és rokonaimat említetem, hadd mondjak el neked, amice, egy történetet Juliska néniel kapcsolatban is, bár ezzel a témával, mármint a tanulással, később szeretnék foglalkozni. Juliska néni (nehogy mán az iskola tegye ezt egy ateista marxista-leninista társadalomban) tanított bennünket, kisiskolás gyerekeket hittanra. Többen voltunk, talán öten vagy hatan, s köztük a volt háztulajdonos (azért volt, mert a földszintet, ahol nagyanyámék laktak, akkor már államosították) Kerekes doktor fiacskája, Ferike is. A Juliska néni módszertana az volt, hogy kikérdegetett bennünket abból, amit az előző órán tanultunk.

És hát az történt, hogy feltette Ferikének a Kérdést: „Mondd, kisfiam, hol lakott az első emberpár?” Mire Ferike kapásból rávágta: „A fán.” Csoda, hogy ez után Juliska nénit... fel kellett locsolni?

III.

– A család másik fele, apám, anyám és mi négyen gyerekek (Tamás és Jenci öcsém, Marika húgom és én) a már fentebb említett Badik-házba költöttünk a Margitsziget utcában. Akkor már stílszerűen *ulyica Osztrovskájá* volt a neve. Volt egy nagy szobánk, ahová úgy, ahogy elfértük, és használhattuk a konyhát és a toalettet is. A ház a csehek alatt épült Badik bácsi tanítói fizetéséből (lám, milyen jól fizették a csehek a pedagógusokat!), és angol véécje volt! Még abban az évben (1949 augusztusában) apámat elvitte a beszpeka. A Gulágon, Vorkután kötött ki szegény, ahol hét évig raboskodott és bányásztta a szenet a nagy Szovjetunió nagyobb dicsőségére... és szégyenére. Mi ott maradtunk. Hét évig éltünk abban a házban, amíg apám haza nem jött, 1956 augusztusában. Hét éves voltam, amikor elvitték. Előző elbeszélésemet ennél a pontnál fejeztem be. És most innen folytatom.

– Igen, a Margitsziget utca! Ha kérdezitek, hol van, akkor az a válasz, hogy a Mundusztól nem messze, a tűzoltóknál. Láttam is ott egyszer, hogyan gyakorlatoznak a tűzoltók, és akkor rögvest tűzoltó akartam lenni. Szóval ott iramlott el az élet gyermekkoromban. Nem tudom, boldog voltam-e, vagy sem, de szerencsétlennek biztos nem éreztem magam. Voltak barátok, foci és gombfoci, verekedések otthon Tamás öcsémmel, sorban állások kenyérért, cukorért, ahol még a kishúgomat is majd, hogy agyon nem nyomták az éhes emberek, és sírt is emiatt szegény, mint a záporosó, de mégsem éreztem elveszettnek magam. Nagymama és jó anyám védőpalástja alatt éltünk. Egyszer ijedtem meg csak nagyon. Anyám második műszakban dolgozott, voltak jó emberek, akik annak ellenére, hogy egy népellenesség felesége volt, segítettek neki munkát kapni egy borbélyüzletben, mint pénztáros és takarítónő, szóval második műszakban dolgozott, és este tíz után érhetett csak haza. Nyolckor mi, gyerekek, rendszeren ágyba bújunk, ahogy az nekünk elő volt írva, és aludtunk. De aztán Tamás öcsémmel felébredtünk, ránéztünk az órára, tizenegy volt az óra, és anyánk sehol. No, erre elkezdtünk hangosan bőgni. Hol van anyu? Kétségbe voltunk esve, mert nem tudtuk, hol lehet, és ezért csak bőgtünk és bőgtünk, ahogy a torkunkon kifért. Aztán már nem bírtam idegekkel (tíz éves lehettem, gondolom), felkeltem, magamra kaptam valamit (nyár volt), átmásztam a jó magas vaskapun és futottam anyám

felé, ahonnan jönnie kellett. Még az első kanyarhoz sem értem Tribuszéknál, amikor már ott is volt anyám. Egy ismerőssel jött, beszélgettek és... nevetgéltek. Nem szóltam semmit... csak boldog voltam. Itt volt az anyám. Nem kellett már félnem semmitől...

– Érdekes, hogy ez az epizód ennyire megmaradt agytekervényeimben. Mint ahogy az is, hogy amikor lázas beteg voltam, szerettem, ha anyám énekelt, vagy olvasott nekem valamit. Petőfitől a János vitézt, vagy Aranytól a Toldit. Arra is jól emlékszem, hogy soha olyan jót nem nevettem, mint amikor egyszer – megint beteg voltam, fájta a torkom és be is volt kötve – anyám ahhoz a részhez ért a Toldiban, hogy odahelyezi a megölt farkasokat testvére ágyára és azt mondja: „Tente, tente, tente szépen, Testvérbátyátok fekszik itten éppen.” Nem tudom, mit találtam benne annyira viccesnek, de nagyon nevettem. Nem nevettem viszont akkor, amikor anyám Tamás öcsémet püfölte fakanállal, mert végtelenül rosszsont kölyök volt és csak csínytevéseken járt az esze. És persze ordított, mármint az öcsém, hogy mennyire fáj. A verés után anyám mindig sírva fakadt, az öcsém meg nevetett és odasúgta: „Nem is fáj.” Engem csak egyszer vert meg anyám a fakanállal. Még csak első osztályba jártam és olvasni tanultam. Úgy emlékszem, szeptember vagy október volt, ragyogóan sütött a nap, és én kint ültem anyámmal az udvaron, és valahogy sehogy sem tudtam, vagy, hogy bosszantsam anyámat, nem akartam, összeolvasni a „ni-ni né-ni” szavakat. Kaptam is tőle a karomra a fakanállal, amikor elvitettem. Nagyon csípett és nagyon rosszul esett, hogy bánt, amikor meg sem érdemlem. Hisz hogy lehet ilyen badarságokat egy könyvbe beletenni. Mármint azt, hogy nini-néni.

– Iskolába is a Margitsziget utcából mentem hidegben, melegben, esőben, hóban. Természetesen gyalog, majd mindig rossz lyukas cipőben. Emlékszem, kisiskolásként nagyon vártuk a tavaszt, a meleg időt, hogy már mezitláb mehessünk iskolába. Nem volt az mesze, mármint az iskola. Néhány száz méter után kiértünk a Váralja utcára, az *ulyica Podgrádszkájára*. Ott balra kellett fordulni. Aztán a fejünk felett tornyosuló vár alatt menve a tenispályánál jobbra kanyarodva a strand és a kisállomás mellett (akkor még megvolt), át a fából épített vasúti hídon (akkor még vasúti volt és fából, ahol fel s alá járkált egy őrző-védő kiskatona szuronyos puskával). Volt ott egy keskeny átjáró a jobb oldalon a gyalogosoknak. Szóval át kellett menni a hídon, s utána rögtön jobbra kellett fordulni s már ott is volt az egykori zsidó gimnázium, amelyből a tízes számú magyar tannyelvű iskola lett. Oda jártam tíz évig. Tizenhét éves koromban érettségiztem. Úgy emlékszem, tiszta ötösrre. De volt valahol egy négyesem is, s ezért

nem kaptam aranyérmet. A négyest pedig azért adta valamelyik tanár, mert pap volt az apám. Én meg *popovszkij szün*, papgyerek (gúnyos szájbiggyeszteséssel kimondva), ahogy azt többször is az orrom alá dörgölték a későbbiekben is. Vagy inkább mindig, ha értésekre akarták hozni, hogy hol a helyem a kommunizmust építő tisztességes emberek társadalmában.

– Az aranyérem meg azért lett volna jó, mert akkor felvételi vizsga nélkül felvesznek az egyetemre. De úgy látszik, Istennek más volt a szándéka.

V.

– Az iskolában – folytatta Vili elbeszélését, megint csak lent a Szkálában pince-hús Izabelláját kortyolgatva – jó tanuló voltam. Nem a legjobb, mert Ordódy Jancsi és Rátkay Marika jobb volt nálamnál. Jancsi matematikából brillírozott, Marika meg orosz nyelvből és irodalomból. Jancsit még Pubi, a matektanár is áhítattal hallgatta, amikor a táblánál felelt. Marika meg minden akcentus nélkül folyékonyan vágta az oroszot, nem úgy, mint mi, ungvári bugrisok. Pusecskina, Jevdokijá Márkovná tanárnőnk nagyon szerette. Ő engem is szeretett, mert orosz irodalomból, amíg csak Puskind meg Lermontovot, no meg a többi klasszikust kellett ismerni, hát készültem, mert szerettem, különösen a Korunk hőseit, amit Lermontov írt. De szovjet orosz irodalomból már nem voltam jó. Egyáltalán nem. A *Molodájá Gvárgyijáról írt* szocsimra például egyest kaptam Jevdokijától. Arra, hogy nem olvastam a könyvet, a tanárnő rögtön rájött, s ezt még meg is bocsátotta volna, de hogy egy kis cikizést is belevittem a dolgozatomba, azt már nem. De szovjet orosz irodalomból egyest kapni a magyar iskolában nem volt szégyen. Dicsőség volt. Egyébként nem is akartam olyan lenni, mint Jancsi vagy Marika. Ha valamelyik tantárgy, mint például a geometria vagy a csillagászat, nem érdekelt, nem is törtem magam az ötösért. De ha érdekelt, akkor azt nagyon tanultam. A kémiát szerettem a legjobban. Vegyészmérnök akartam lenni. Felvételizni is rögtön az érettségi után Lembergbe a kémia szakra mentem, de nem vettek fel. Azt hiszem, nem tetszett az ukrán tanároknak az akcentusom, ezért kémiából is lepontoztak, csak hármast kaptam. Pedig állítom, mindent tudtam. Sírta is utána, mint a záporosó.

Aztán a negyedik vagy az ötödik nekirugaszkodásra mégiscsak felvettek az egyetemre. De nem Lembergben vagy Leningrádban, ahová azelőtt felvételiztem, hanem Ungváron. És nem a kémia, hanem az angol szakra. De már csak azután, hogy három évet húztam le angyalbőrben a nagy és dicsőséges szovjet hadseregben.

– Hogy miért cseréltem fel a vegyész-mérnöki karriert az angol nyelvre, hát annak története van. Elmondom.

– Egyik barátom akkoriban épp a Havasi Miki osztálytársam volt, aki szintén ott lakott a Margitsziget utcában vagy inkább annak közelében. Már akkor összeismerkedtünk, amikor odaköltöztünk. És nemcsak a barátom volt, hanem egy kicsit a vetélytársam is, mert mindig felül akart múlni mindenben, amiben én jó voltam. Például én focizni szerettem, és jobb kapus is voltam, mint ő, ezért kosarazni kezdett. Aztán mondtam neki, hogy az Egri csillagok nekem annyira tetszik, hogy tizenháromszor olvastam. Igen? Akkor ő meg tizennégyszer. Ha azt mondtam neki, hogy egy olyan pilóta szeretnék lenni, mint *Leutnant* Herr von Duwenek, aki nem tudom hány elleneséges gépet lőtt le, akkor ő azzal kontrázott, hogy ő meg olyan lesz, mint *Oberst* Herr von Speidel, aki ezredes (nem egy kis piti hadnagyocska, mint Duwenek). Aztán azzal jött elő, hogy ő bizony megtanul törökül, és már tud is néhány szót és mondatot. Mondta is: *Allah ákbár, jakerim jarahim, illéri, illéri.* (Tudtam, hogy ezt az Egri csillagokból lopta, de ő egy kis füllentésért soha nem ment a szomszédba). Ám nekem semmi kedvem se volt a törökhöz, de törtem a fejem, hogy mivel is főzzem le. És akkor óriási ötletem támadt: angolul fogok tanulni.

– Hogy miért épp angolul? Először is, mert volt jó anyámnak egy angol könyve, melyből ő tanult angolul fiatalasszony korában. *Nevető angol nyelvleckék* volt a címe, melybe többször is belelapoztam és érdekesnek találtam. Másodszor meg azért, mert az angol, mint idegen nyelv nem volt komoly tantárgy az iskolában. Épp oly „rosszalkodó” óra volt csak, mint a rajz és az ének. Vagyis nem kellett tanulni és nem is tanulta senki. A tanár vagy a tanárnő úgysis megadta az ötöst vagy a négyest. (Mi mászt tehetett szegény?) Harmadszor meg azért, mert tetszett, ahogy tanárnőnk, az angol anyanyelvű Krájmánné tanította, no és azért, hogy lekörözzem Mikit. Úgy hogy mondtam is neki: „Te Miki törökül tanulsz, én meg angolul fogok.” Elképedve nézett rám. „Minek? – kérdezte. – Ez hülyeség.”

Hát így vágtam bele a fejszémet ebbe a nagy fába, egy olyan nyelvnek a megtanulásába, melyet az égvilágon senki sem ismert akkoriban. Legálább is Ungváron nem, Krájmánnén kívül.

Természetesen Mikinek fogalma se volt arról, hogy mi is az angol. Egyébként nekem se nagyon, hisz én is csak tizenkét éves voltam. Különböző állmokkal, az Egri csillagokkal, Duwenekekkel és Speidelekkel, az ungvári Szpárták focistáival volt tele a fejünk, mert hát olyanok akartunk lenni, mint

ők, azok a focisták. De akkor ott helyben, amikor kijelentettem Mikinek, hogy megtanulok angolul, ezt komolyan gondoltam és... belevágtam.

– Megsúgom neked, hogy még most is tanulom. De hogy megtanultam, azt nem állíthatom. Mert szerény véleményem szerint tökéletesen angolul csak a Jóisten tud, mert hát Ő mindent tud, és Shakespeare... tudott. Mert hát az angol már ilyen.

– Mindenesre a tízes számú magyar iskolában én lettem a legjobb angolos.

– S ezt már a Miki is elismerte. Olyannyira, hogy angolórán mindig mellettem ült a padban, és ha a tanárnő kérdezett valamit, ő mindig jelentkezett. De csak azután, hogy megtudta tőlem, mi a válasz. Mert megsúgtam. Ám egyszer mégis csak lebukott a tanárnővel együtt. Jött ugyanis egy tanfelügyelő angolórát látogatni, és a tanárnő, hogy bizonyítsa, milyen magas fokon tudnak a tanítványai angolul, mindig csak Mikit kérdezgette.

– Szegény Miki és szegény tanárnő. Égtek, mint a Reichstag. Aznap ugyanis beteg voltam, és otthon maradtam, s elolvastam az Egri csillagokat tizenegyedszer is. Újraolvasásnál mindig azt reméltem, hogy Török Bálintot mégis csak sikerül kimenteni a fogságból. Mindig elkeserített, hogy nem.

VI.

– Ha már az iskolánkról beszélek – folytatta Vili és elborult a tekintete –, akkor mindenképpen meg kell említenem életem legkatartikusabb élményét, mely értésünkre hozta, hogy már nem vagyunk gyerekek. Felnőttünk.

– Ez akkor kezdődött, amikor egyszer kora reggel otthon (már a Minaj utcában laktunk, tehát a Margitsziget utcai szakasza életemnek épp véget ért) megszólalt a Kossuth rádió és azt hallom, hogy Magyarországon ellenforradalom van. A háttérből hallani lehetett a puskaropogást. Az „ellenforradalmárok” már a rádiót ostromolták. És erre lebegni, terjedni, vibrálni kezdett valami mámorító, részegítő illat a levegőben, mint a szerelemé. Fogni, tapintani lehetett. Megcsapta az embert a szabadság illata.

– Mint már a bevezetőben is mondtam, iskolánk ott állt az Ung folyó bal partján, ahol északról nyugatnak kanyarodik a folyó. És az ablakokból láttuk, hogy mennek és mennek a hídon lassítva a szerelvények. Rajtuk ponyvával letakart tankok és ágyuk, melyeknek csak a csöve látszott. Mi kicsik és nagyok, oda rohantunk az ablakokhoz, öklünket ráztuk, kiabáltunk, piros rongyot égettünk, piros cserepet törtünk és dobáltunk. Míg egyszer csak oda nem lépett, á, dehogyan lépett, rohant szegény Lessó Gyuri bácsi, Jurij Jurijevics, az iskola rettegett és félelmes igazgatója, de most

valahogy halálsápadt arccal, félelemtől remegő ajkakkal, és könyörgött, sírt, könnyek potyogtak a szeméből: „Fiúk, fiúk, ugye nem akarjátok, hogy elvigyenek?” Elég volt egyszer mondania. Tudtuk, mit jelent az, hogy elvigyenek. Ezt nem akartuk. Szerettük Lessó Gyuri bácsit, nemcsak féltünk tőle, mert mindig igazságos volt, és ő is szeretett bennünket.

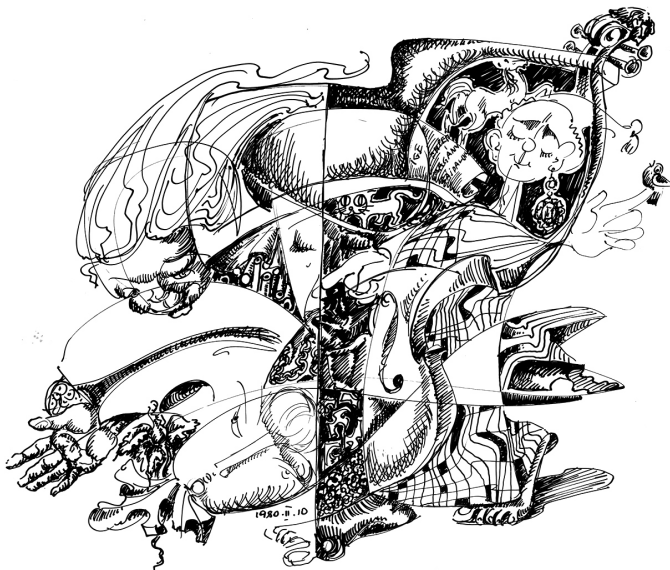
– És aztán? – kérded.

– Aztán... nincs tovább. Nekünk ott Ungváron a magyar tizenéves iskolás gyerekeknek, fiúknak, lányoknak, mindössze ez jutott. Tudtuk, mert láttuk, hogy a magyar szabadságharc elveszett. Már a legelején tudtuk. Nem lehettek illúzióink. Hisz ott éltünk azok között, akik ezt a forradalmat eltiporták, vérbe fojtották, és tudtuk, hogy milyen erősek és gonoszak. Nagyon erősek és nagyon, de nagyon gonoszak voltak. S tehetetlenségünk csak a szikrázó dacot és gyűlöletünket növelte, s fokozta mindaz ellen, amit a kommunizmus kénköves bűzös levegője árasztott.

– 56 élményét, a szabadság levegőjét, illatát azonban, akárcsak az első szerelemét, szintén ebben az iskolában éltem át és éreztem meg először.

- Tizennégy éves voltam.

(Kedd, 2016. április 19.)

— — — — —

LŐRINCZ P. GABRIELLA

MÁSUTT

*Itt más mint otthon
Nincsenek csillagok
Lehullani sincs minek
Csak az utcák és a házak
Égig kivilágítva
Itt megszabták a színeket
A zöld egyhangú unott
Itt sietnek és nem botlanak meg
Hangosak
És nem hallgatnak senkire
Itt élnek élhetetlenül
A vakok botja itt nem fehér
Minden rohan és visszafelé forog
Tökéletes és szimmetrikus bokorban
Idomított vadak játszanak
Itt minden itt van
Itt minden van
Minden másutt van*

*Minden másutt van
Augusztusban csillagok hullnak
Itt tízszínű a zöld
Sárga és kék játéka
Itt mindenki ráér
Séta közben is megbotlanak
Csendesek és minden szót hallanak
Segítségre szorulnak ha a kerekesszék megakad
Itt meghalnak akik élhetnének
Vaksi utakat szül
A villanypóznák fényhiánya
Itt minden út egy irányba visz
A bokroknak itt nincs határa
A vadak innen messze laknak
Itt semmi sincs
Semmi sincs itt
Minden itt van*

DUNA

*A Duna kék és kövér
A partja rózsaszín és lila
Eltelt már tizenhárom év is
A Kékszakállú herceg palotája
Még meg sem épült akkor
De tudták hogy szükség lesz rá*

*Közel jön egy vasmadár
Feltépi a csöndet
Villogó fénye lassan égbe fut
Reszketős esős április*

*Ha elmész többre érsz
Egyre közelebb a föld a víz
Egyre távolabb a fent
Makacs kőszárnyú sasok vijjogása
Széttűzza az estét
Rózsaszín meg lila partom*

Hallgatom a Dunát

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

AZ ISTENSZIVÁRVÁNY ÍVE ALATT*

Bár a mai Kárpátalja csak kistrégió Közép-Kelet-Európa térképén, színes, minden tekintetben változatos képzőművészete, akárcsak Magyarországot a költészet, a nagyhatalmak sorába emeli. Önkéntelenül is kérdeznem kell: honnan ered e koncentrált tehetség forrása, miféle szellemi szubsztancia sugározza ezt a hihetetlen kulturális életerőt? Művészeti kultúránk egyik kiemelkedő alakja már a '70-es évek közepén leírta, hogy a kárpátaljai képzőművészet létrejöttét egész sor természetes és szubjektív tényező segítette. Ezek egyikeként Boksay József mindenekelőtt a tájat és e tájon élő népek minden műfajban gazdagon megnyilatkozó népművészetét emeli ki, miközben vizsgálata tárgyát napfényes és életörömtől duzzadó művészetként határozza meg. Még jól érezhető e jellemzésben a brezsnyevi korszak kötelezően optimista szemlélete, de részleteiben vizsgálva – azt kell mondanunk – helytálló és kikezdzhetetlen e summázat ma is.

Nézzük hát akkor a tájat. Ki gépen szállna fölé, olyannak látná, mintha csak tervezőasztalon készült volna átgondolt, alapos kézimunkával. A természet minden fontos képződménye megtalálható itt. Az alföldből fokozatosan emelkedő hegyekről gazdag élővilággal bíró folyóvölgyek vezetnek vissza a tekintetet a síkra, s az ember által ősidők által használt útvonalak közelében kővárak emelkednek az utakat ügyelők, a hont fegyverrel védők oltalmára. Piktórok paradicsomaként, egy lehetséges kárpátaljai Barbizonként emlegette szülőföldjét már Erdélyi Béla is. Azt hiszem, ma sem kerültünk távolabb ettől a minősítéstől, hiszen elegendő friss tehetség él köztünk, akik tanulni és alkotni vágyanak.

De „Milyen kevés is az – írja naplója elején Erdélyi –, amit egy ember megtanulhat, s mennyivel több az, amit láthat, ha szemeiben istenszivárvány van.” Nos, ha az ő szemeiben valóban ott lakott az „istenszivárvány” (a költő Erdélyinek én elhiszem ezt is), azt valahogy úgy használhatta, mint az alkímisták a bölcsek követét, vagy még annál is hatékonyabban.

---

* *Elhangzott Budapesten, 2016. április 7-én a Keresztmetszet c. kortárs kárpátaljai képzőművészeti kiállítás megnyitóján a Vármező Galériában.*

Csak a képzelet tudja nyomon követni, amint a művészi látáshoz szükséges „istenszivárvány” áttetszővé teszi előtte a falakat, és felfoghatatlan átjárókat nyit a dimenziók között. Tudjuk, persze, hogy a különleges látás birtoklását francia és belgiumi művészeti tanodákban leste el a mester, s mert Ungváron tucatnyi tanítványát is beavatta a titokba, e sajátos látás és láttatás képességének e kiállításon magunk is tanúi lehetünk.

A *Keresztmetszet* című vándorkiállítás szereplői Kárpátalján és Ukrajnában, de már Magyarországon, s más közép-európai országokban is elismert, megbecsült alkotókként vannak számon tartva, akik Debrecen és Miskolc után most a budai Vármező Galéria asztalára is letették tehetségük és emberségük névjegyét. Ezúttal nem egy képzőművészeti társaság, s nem is a megszokott módon lép a közönség elé. E tárlat szervezői most a többnemzetiségű Kárpátalja képzőművészetét kívánják bemutatni, ám a keretek szűkössége miatt a műfaji teljességre való törekvés nélkül, de ugyanakkor, s ezt nagy meglepéssel hangsúlyozzuk: nemzetiségi korlátok nélkül is. A művészet formanyelve egy irodalmár szemszögéből nézve a világ minden táján irigylésre méltóan azonos, vagy legalábbis nagyon hasonló. A kép vagy a kispasztika üzenetének megértéséhez nem kell tolmács, a magyar vagy az ukrán mesterek által használt színek, formák, kompozíciók lélektől lélekgig hatnak önmaguk által is! Itt megszűnnek a bármilyen eredetű nemzetiségi villongások, a nyugtató feledés fátyla borul a történelmi sebekre, mert a művészet a megbékélés nagykövete.

Kívánom ennek a csapatnak, hogy átbújva az „istenszivárvány” íve alatt, tehetségüket és alkotóerejüket megsokszorozva, Erdélyi tanítását megfogadva háborítatlanul dolgozhassanak, alkossanak meg mindent, amire képesnek érzik magukat, hogy ezzel „visszaadhassák az Alkotónak a kölcsönkapott erőt”. Kívánom, hogy a vándorkiállítás által más magyar és kárpátmedencei kiállítótermek után a képzőművészet európai metropoliszaiba is eljussanak, hogy Kárpátalja képzőművészete, ahogyan azt Erdélyi kívánta, valóban európai rangra emelkedjék általuk.

POMOGÁTS BÉLA

MEGBÉKÉLT LÁZADÓ*

József Attilának nemcsak rövid élete volt zaklatott, hanem most már közel nyolc évtizedre kiterjedő utóélete is. Annak idején ő kérdezte az utókortól éppen Ady Endre költői sorsát faggatva:

„Meghalt? Hát akkor mért ölik naponta / szóval, tettel és hallgatással is?” Mondjuk ki: József Attila szellemét is többször megölték és megerősakolták. Csontjait több alkalommal áthelyezték, megesett, hogy titokban, a nyilvánosság teljes kizárásával (mint 1963-ban, a Kerepesi temető Munkásmozgalmi Pantheonjának előkertjébe), eszmevilágát és szellemi örökségét meghamisították, és valóságos irodalomtörténeti bűvészműtárványokkal kísérelték meg az uralkodó hatalom ízléséhez és dogmáihoz alakítani mindazt, amit szellemiségben és eszmékben, költészetben és emberi tanúságtételben hátrahagyott. Igen, József Attila emberi sorsa és költői öröksége, nem egyedül a mögöttünk hagyott közel fél évszázadban (1945 és 1990 között), nemegyszer az erőszakos és gátlástalan politika, illetve irodalomtörténeti mesterkedések kiszolgáltatott áldozata volt.

Szabadjon felidézmem két személyes tapasztalatot. 1991. március 15-én az első szabadon választott kormány művelődési minisztere, Andrásfalvy Bertalan József Attila-díjjal tüntetett ki, s az ünnepséget megelőző percekben egy rádiós hölgy megkérdezte: „Nem zavarja önt, hogy egy József Attiláról elnevezett díjat kell átvennie?”

Őszintén mondom, nem értettem a kérdést, ezért visszakérdeztem, majd döbbenet hallottam a magyarázatot: „József Attila kommunista volt”. Nem sokkal korábban, még a rendszerváltás napjaiban láttam egy budapesti kertvárosi utcában, hogy valakik a József Attila utca tábláját bekenték fekete szurokkal, és eljutott hozzám annak híre is, hogy újpesti szobrát le akarták dönteni. Régen történtek ezek, talán nem is kellene beszélni róluk, de azt a kálváriát, amelyet József Attila emléke és öröksége bejárta (és ennek a kálváriának a része volt korábbi „kommunista költőként” történt megdicsőülése is!), nehéz mellékesnek tekinteni...

A tanulmányt rövidítve közöljük.

József Attila szüntelenül meghalt és szüntelenül feltámadott, evilági Krisztusként, mondhatnám: „lázadó Krisztusként”, akivel mindig kénye–kedve szert járt el a történelem, a hatalom és a politika. Pedig ennek a mindig megerőszakolt és megalázott szellemnek valódi és a földi létben is felismerhető transzcendenciája van – és ez költészete. József Attila sorsát ugyanis nem a mindenkori politikai kurzusok atavisztikus színjátékai, szellemi kannibalizmusa szabja meg, hanem az a költészet, amelyet küzdve a világgal és a szenvedéssel, költőként mindig diadalmasan létrehozott. Van persze ennek a költészetnek eszmei közéleti és politikai üzenete is. Figyelni mégis magára a költészetre kell mindenekelőtt: arra az értékvilágra, amelynek maga a költészet – a filozófus Johann Georg Hamann szerint: „az emberiség anyanyelve” – ad a hétköznapi világnál, vagyis a politika és az ideológia világánál magasabb értelmet és küldetést. Talán mostanára már véget érnek a József Attila sorsa és öröksége körül zajló küzdelmek, és felmagasodhat a költő, aki nem pártokkal és doktrínákkal, hanem Istennel és a történelemmel, az emberiséggel és Magyarországgal folytatott dialógust.

JÓZSEF ATTILA BALOLDALISÁGA

Ma már, legalábbis az én tapasztalataim szerint, nem kell a költő emlékének értetlen és indulatos politikai vádaskodásokkal szembesülnie. Ám jöhetnek, a mögöttünk lévő egy–két évtized kutatásai hitelesen és árnyaltan mutatják be József Attila elhelyezkedését a két világháború közötti magyar szellemi és politikai élet irányzatai között, mégsem felesleges felhívni a figyelmet gondolkodásának és világgképének néhány olyan tulajdonságára, amely korábban, főként az iskolai irodalomkutatásban, talán nem kapott megfelelő magyarázatot. Ilyennek vélem például a költő baloldaliságának kérdéskörét.

József Attila, ez mindenképpen vitathatatlan, szocialistának, szocialista költőnek tartotta magát: ezt versek, tanulmányok és nyilatkozatok egész sora tanúsíthatja. Vagyis a két világháború közötti magyar szellemi életen belül a baloldalhoz tartozott: tanulmányozta a Marxtól és Engelstől származó ideológiát, elítélte a tőkés társadalmi rendet, a Horthy Miklós kormányzó nevéhez fűződő hatalmi berendezkedést, és életének egy nem túlságosan hosszú nyúló szakaszán (1931 után) részt vett az illegális kommunista párt tevékenységében. Mindez nem jelentett kivételes írói életutat a két világháború közötti korszakban, midőn a magyar irodalmi élet igen nagy része ellenzékiként és baloldaliként határozta meg magát, gondoljunk akár a Nyugat körül gyülekező irodalomra, akár a népi írói – mozgalomra.

Igaz, ez a két írói tábor nem fogadta el a marxista ideológiát, és idegenkedve vagy éppen elítélő módon tekintett a kommunista mozgalom törekvéseire.

A történelem, tudjuk jól, szinte mindig az uralkodó politikai és hatalmi tényezők játékszere. A „baloldaliság” (és a „jobboldaliság”) fogalma ilyen módon vált játékszerré a mögöttünk lévő fél évszázadban is: korábban minden, amit az uralkodó hatalom értéknek tekintett, baloldali minősítést kapott, hogy azután a rendszerváltás után maga a „baloldaliság” váljon gyanús fogalommal. Holott, talán megkockáztatjuk azt a megállapítást, hogy a kommunista rendszer valóságos hatalmi stratégiájának és működésének az igazi „baloldalhoz” tehát az emberi szabadság és egyenlőség eszményéhez vajmi kevés köze volt, hiszen leginkább éppen a szabadság és az egyenlőség eszményeit csúfolta meg. Mint ahogy a két világháború közötti korszak végén uralkodó rendszernek sem volt igazán köze a „jobboldaliság” hagyományos értékeihez, azaz a nemzeti függetlenség és a nemzeti identitás értékvilágához.

Hogy az igazi „baloldaliság” valójában mit is jelent, azt egy Babits Mihálytól származó idézettel tudnám hitelesen megvilágítani. Babits természetesen nem volt szocialista, de maga nagy kulturális tradíciókra épített nemzeti és demokratikus elkötelezettsége szerint „baloldali” volt. *Baloldal és nyugatosság* című, 1930-ban keltezett személyes vallomásában olvasom a következőket: „Mi mások voltunk, s nagyobb kockázatot vállaltunk. Nem a politika választott el előzőinktől, hanem éppen, hogy túl voltunk az ő politikájukon; az ő problémáink minenkünk nem voltak problémák; a mieink nem is politikai, hanem világnézeti problémák voltak; tudtuk, éreztük, hogy ezen múlik minden; a magyar politika kicsinyes játék volt csak; mi kérdéssé tettük magát a magyarságot, magát a politikát s emberségünket és művészetünket; átéltünk minden világnézetet, szocializmust és arisztokratizmust, apostolokét és tiszta artistákét; s ha csak szép verseket akartunk – mint Ady mondta „gyönyörűket írni”: az is több volt, mint egyszerűen csak szépvers, az is tüntetés volt és tiltakozás az egész akkori magyar glóbus ellen, mely nem ismert verset a cigány nótáján túl. Ebben voltunk valahogy mind baloldaliak, azaz ellenzék; noha egymás közt a legkülönbözőbb hitvallással, egyenként is, és érvek sorjában, a legkülönbözőbb hitvallásokat járva meg.” Végezetül pedig a következőket jegyezte le: „Az **irodalmi** baloldal az igazi, azokból rekrutálódik, akik nem engedelmes **girouette**-jei a szeleknek, hanem szabad madarak ellenséges viharok közt, pártjuk az igazság, osztályuk a nép; s ezenkívül egyedül vannak, egyedül az egész világ ellen.”

Míndezt tulajdonképpen (minden személyes nézeteltérésük ellenére) aláírhatta volna József Attila is. Az ő „baloldaliságának” persze nem az irodalom volt a

forrása, mint Babits esetében, hanem a külvárosi tapasztalat, a proletár-létezés, a személyes élményvilág. Ezek nyomán fogadta el a marxista elméletet, és csatlakozott az illegális kommunista párthoz, hogy aztán tapasztalatokat: igen kiábrándító tapasztalatokat szerezve ennek a pártnak a körében, radikálisan szakítson kommunista meggyőződésével és kapcsolataival. József Attila a maga személyes élményei vezették a kommunisták táborába, és ugyancsak a maga személyes élményei érlelték meg benne a szakítás gondolatát, azt az elhatározást, hogy elutasítsa az illegális párt Moszkvából vezérelt ideológiáját, mi több, nyíltan bírálóként lépjen fel ezzel az ideológiával és magával a párttal szemben. Természetesen nem ő volt az egyetlen, aki ezt az utat járta be, talán elegendő, ha mellette Illyés Gyulára, Kodolányi Jánosra, Fejtő Ferencre és Radnóti Miklósrá, majd az 1945-ös történelmi fordulat után néhány esztendővel a kommunista hatalom valódi arcát felismerő Déry Tiborra, Zelk Zoltánra, Benjámin Lászlóra, Nagy Lászlóra és Juhász Ferencre, vagy éppen az erdélyi Méliusz Józsefre, Sütő Andásra és Páskándi Gézára, a szlovákiai Fábry Zoltánra gondolok. József Attila és ők egyaránt vállalhatták volna Babits Mihály imént idézett szavait – ezzel együtt megmaradtak a baloldalon, amely természetesen nem a kommunista párt oldala volt.

De térjünk vissza József Attila közelébe. Az ő szocializmusát (eltekintve néhány esztendőös mozgalmi korszakának heveny elkötelezettségétől) nem pusztán a szociális elégedetlenség osztályharcos indulatai vezérelték, hanem társadalomlélektani és etikai megfontolásai is. Van egy **Szerkesztői üzenet** című írása a *Szép Szó* című folyóirat 1936 áprilisi számában, ebben egy olyan levélíróval száll vitába, aki nehezményezte baloldali radikalizmust és a vallási tanításokat elutasító meggyőződését. „Őn azt írja – szól az üzenet – örömmel olvasta néhány olyan versemet, melyekben megnyilatkozik az igaz bűntudat, s most mégis megmaradtam hitetlennek. Kedves Uram, én hiszek az eredendő bűnben és azért vagyok híve a tudományos szocializmusnak”. Majd így folytatja: „Ne feledkezzék meg arról sem, hogy az osztálytársadalmakban azoknak a bűnöknek a tudata, melyek csak azért bűnök, mert büntetés jár értük, homályosítja el az eredendő bűnnek, a szeretet ellen elkövetett bűnnek tudatát (ha ugyan egyáltalában engedi létrejönni), és ez teszi lehetetlenné, hogy megbocsátására képesek és alkalmasak legyenek az emberek fiai”. Van ebben a kijelentésben (hitvallásban?) valami mélyen keresztény elem, az tudniillik, hogy József Attila az osztálytársadalmak világában tapasztalt anomáliák (az emberek elnyomását és kizsákmányolását) a felebaráti szeretet parancsolatával szemben elkövetett bűnnek nevezi, és az általa kívánatosnak tartott társadalmi átalakulást az erkölcsi megigazulás fogalmához köti.

Mindennek természetesen semmi köze ahhoz a mereven parancsuralmi ideológiához, amely a Szovjetunióban, különösen Sztálin diktatúrája idején a társadalom megnyomorítója lett, és amely a magyarországi illegális mozgalomban is érvényesült. Következésképpen József Attilának szakítani kellett a szovjet rendszerrel és a kommunista ideológiával. Azok az életrajzi, valamint filológiai adalékok, amelyekre a szakirodalom az utóbbi másfél évtizedben rámutatott, valóban meggyőző módon igazolják azt, hogy a költő és a kommunista mozgalom útjának törvényszerűen el kellett egymástól válnia...

A kérdésnek tehát, hogy József Attilát milyen események és megfontolások fordították a szovjet rendszer és a kommunista mozgalom ellen, mára terjedelmes irodalma van. Mindenekelőtt Horváth Iván idevágó tanulmányaira (**József Attila és a párt**. Gondolat – jel 1988. 1. szám, **József Attila kommunizmus**. Irodalomismeret 1992. 2-3. szám, **József Attila és a párt**. In: **Miért fáj ma is. Az ismeretlen József Attila**. Budapest, 1992) gondolkodok, ezek igen részletesen tárják fel annak történetét, hogy a költő miért és miként szakított a kommunista mozgalommal. Horváth Iván itt (szemben a korábbi magyarázatokkal, amelyek arra törekedtek, hogy meghamisítsák vagy homályban hagyják József Attila és az illegális párt konfliktusát) egyértelműen kimondja, hogy a költő „1934-ben megszűnt kommunista lenni”. Erre utal különben több tanulmánya és nyilatkozata, így a „proletárirodalom platformtervezetere” adott, 1931 szeptemberében kidolgozott és végül töredékben maradt válasza, valamint egy 1934-ből származó kézirat-töredéke, amelyet Horváth Ivánnak a **Miért fáj ma is** című kötetben közölt tanulmánya foglal magába...

Azt, hogy a költő kiábrándult a kommunizmus „hitéleteiből”, és szakított a kommunista mozgalommal, nemcsak tanulmányok és tanulmánytöredékek igazolják, hanem költemények is. Most nem azokra a klasszikus magaslaton számon tartott nagy költői művekre (az **Eszmélet**, a **Levegőt!**, a **Dunánál**, a **Thomas Mann üdvözlése** vagy a **Hazám** című versekre) gondolkodok, amelyeknek költői világa és üzenete a legkevésbé sem felel meg a harmincas évek második felében a kommunista mozgalomban és költészetben kötelező „osztályharcos” szemléletnek, hanem néhány olyan költeményre, amelyet az újabb szakirodalom kimondottan a szovjet rendszer és a kommunista ideológia elutasításaként tart számon. Ilyen mindenekelőtt az 1936 októberében keltezett **Világosítsd föl** című vers, ebben olvassuk az utóbbi évtizedben nemegyszer idézett sorokat: „Talán dűnnyögi egy új mesét, / fasiszta kommunizmusét - / mivelhogy rend kell a világba, / a rend arravaló, / hogy ne legyen a gyerek hiába / s ne legyen szabad, ami jó.” És ilyen költői üzenet-

ként szokás számon tartani az **Ős patkány terjeszt kórt** kezdetű költeményt, amely egyszerre ítéli és utasítja el a kommunizmusban és a faszizmusban alakot öltő zsarnoki rendszereket: „S mert a nemzetekből a szellem / nem facsar nedves jogokat, / hát egymás ellen új gyalázat / serkenti föl a fajokat. / Az elnyomás csapatban károg, / élő szívre, mint dögre száll - / s a földgolyón nyomor szívárog, / mint hülyék orcáján a nyál.”

Az imént idézett költemény azt a kétségbeesést fejezi ki, amelyet a költőnek a világban széttekintve – európai zsarnokságok rettenetes hatalmának tudatában – kellett éreznie. József Attila szívében azonban mindig akadt egy kis zúg, ahol életre kelt a reménykedés. Ebben a kétségbeesésről tanúszkodó költeményben is végül megszólal valami, igaz, nagyon is elégikus hangú történelmi bizalom. Ennek azonban már semmi köze a kommunista eszmék agresszív messianismusához: „S mégis bízom. Könnyezve intlek, / szép jövőnk, ne légy ily sivár! .... Bízom, hisz, mint elődeinket, karóba nem húznak ma már. / Majd a szabadság békessége / is eljön, finomul a kin - / s minket is elfelednek végre / lugasok csendes árnyain.”

JÓZSEF ATTILA MAGYARSÁGA

Annak a nemzedéknek, amelyhez József Attila is tartozott, a magyarságképét, a nemzeti ügyekben kialakított gondolkodását mindenekelőtt Trianon szabta meg. A trianoni országcsonkítás igazságtalansága következtében mélyen átélt személyes fájdalomhoz képest akkor: a húszas évek elején jóformán háttérbe szorult az 1918–1919-es forradalmak emléke, sőt háttérbe szorult a maradék ország társadalmi és politikai átalakításának ügye is. A trianoni döntések következtében elszenvedett nagy, közös sérelmeket szinte minden költő és író megrendüléssel és felháborodással élte át, nemcsak a konzervatív irodalmat képviselő Herczeg Ferenc, Vargha Gyula, Sík Sándor és Bodor Aladár, nem csupán a nemzeti radikalizmus eszméit megszólaltató Szabó Dezső és Oláh Gábor, és nemcsak a kisebbségi létbe szorított írók, mint az erdélyi Áprily Lajos, Reményik Sándor, Tompa László, Kós Károly és Makkai Sándor vagy a felvidéki Mécs László és Fábry Zoltán, hanem a liberális polgári irodalom képviselői, a Nyugat táborának nagyjai, így Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Somlyó Zoltán, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Karinthy Frigyes és az akkor fellépő fiatal költők és írók is, közöttük Illyés Gyula, Németh László, Kodolányi János, Márai Sándor és természetesen József Attila is.

Az útjára induló költő pályakezdekésekor is feltűnnek a trianoni versek, nem véletlenül, hiszen diákkorának otthona a húszas évek elején az a Makó volt, amely az új határ szomszédságában naponta szerzett tapasztalatokat a trianoni döntés köznapi következményeiről; első mesterét pedig abban a Juhász Gyulában találta meg, aki maga is trianoni fájdalomok elégikus hangú költője volt. A tizenhét esztendő József Attila egyik korai versében, a **Nem! Nem! Soha!** címűben a következő módon tör fel a trianoni fájdalom: „Szép kincses Kolozsvár, Mátyás büszkesége / Nem lehet, nem, soha! Oláhország éke! Nem teremhet Bánát a rácnak kenyeret! / Magyar szél fog fújni a Kárpátok felett!” A **bús magyar éneke** című versben ugyanez a fájdalom, a korábbi, harciasabb hangoltság után, akárcsak mesterénél: Juhász Gyulánál, elégikus színezetet kap: „Titokzatos messzeségben istent keres magyar hangja, / régi honát, testvéreit – mást se tehet – siratgatja. / Piros kedve pillangó volt, sárba fulladt ott Erdélyben, / zöld reménye foszlányai meghaltak a Felvidéken.”

Az ország megcsonkításán érzett fájdalom az idők múlásával enyhült, nemcsak József Attila, hanem Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Áprily Lajos és Reményik Sándor esetében is, a költői panaszt az a törekvés váltotta fel, amely a megmaradt országnak új és tartósabb eszményeket kívánt adni. A trianoni bukás ugyanis arra is rávilágított, hogy az első világháború előtti korszaknak nem voltak olyan közösségi eszményei, nem volt olyan nemzeti stratégiája, amely védelmet tudott volna adni a bekövetkezett nemzeti tragédiával szemben. Nemcsak a fiatal József Attila, mások is úgy gondolták, hogy a trianoni végzettel szemben csakis egy új nemzeti felemelkedés fejthet ki hatékony ellenerőt. Ennek a felemelkedésnek (vagy legalább megerősödésnek) a húszas évek új magyar irodalma egyetemleges meggyőződése szerint két igazi erőforrása lehetett (volna): a társadalmi és a kulturális megújulás. A társadalmi megújulás vágya fejeződött ki József Attilának azokban a költeményeiben, amelyek a magyar falu szociális elmaradottságának szorongató tapasztalataival vetettek számot: az **Aratás előtt, a Magyarok** (két változatban is), a **Tiszazug és a Falu** című versekre gondolok a többi között. Hadd idézzem most csupán ez utóbbi (1934 nyarán keltezett) költeményt:

„... Hallgatom az álmodó falut.
Szorongó álmok szállnak;
meg-megrebbentik az elaludt
árnyú fűszálat.

*Alszanak az egek, a mezők.
Ostorok, csizmák, kések.
Lombok közt a tiszta, tág közök.
S a levélrések.
Alszanak a nyers, nehéz szavú,
kiszikkadó parasztok.
Dombocskán, mint szívükön a bú,
ülök. Virrasztok.”*

A magyar falvak sivár elmaradottságát bemutató versek készítették elő József Attila rövid ideig tartó „népi” korszakát, midőn a hazai társadalom radikális átalakítására törekvő Bartha Miklós Társaság tagjai között kereste a szociális reformokhoz elvezető utat. A társaság, amelynek a népi írói mozgalom előkészítésében is volt szerepe, a forradalmakból és az ellenforradalmakból egyformán kiábrándult, általában vidéki származású értelmiségi fiatalság gyülekezőhelye volt, és a magyar falusi társadalom átalakításában: a radikális földreformban és a parasztság gazdasági, illetve kulturális felemelkedésében jelölte meg stratégiai céljait. József Attila a társaság keretében a korai „népi mozgalom” kulturális stratégiájának kidolgozását vállalta, ennek során 1930 tavaszán dolgozta ki Fábián Dánielnek, a Bartha Miklós Társaság ügyvezető elnökének segítségével a **Ki a faluba!** címet viselő kiáltványt, amely a falukutató mozgalom programját rögzítette. Ennek a programnak az elméleti alapvetése, a népi mozgalom nemegyszer romantikus elemekkel, a parasztságban és a paraszti hagyományban jelölte meg a nemzeti kultúra eredeti szellemiségének hordozóját és kifejezőjét. „Ősi kultúraértékeinket – hangzik a kiáltvány érvelése – a magyar paraszt s a paraszti eredetű nép őrizte meg, de az ő lelkében fekszenek hatékonyan az idegen kultúráknak mindama rétegei is, amelyek megmagyarosodtak, amelyek tehát alkalmasok voltak, hogy a magyar szellem megélje őket. Szálljatok alá és lépjete fel!”

A falukutató mozgalom csak rövid időre vonzotta magához József Attilát, ezt követve mélyedt el a marxista elmélet tanulmányozásában és csatlakozott az illegális kommunista mozgalomhoz. Költészetének szociológiai vonatkozásában és, hogy így mondjam, „tájrajzában” is feltűnnek ennek az eszmei fordulatnak a következményei. A falú népe helyett a külvárosok nem kevésbé sivár életviszonyokra kárhoytatott népét és falusi környezet helyett a külvárosok elhanyagolt világát idézték a harmincas évek közepének költeményei. Így az **Elégia** című, 1933 tavaszán keltezett költői mű,

amely nemcsak a külvárosok vigasztalan képét mutatta be, hanem a költő elemi szolidaritását is kifejezésre juttatta az ott élő emberek iránt :

*„ Tudod –e,
milyen öntudat kopár öröme
húz – vonz, hogy e táj nem enged és
miféle gazdag szenvedés
taszít ide?
Anyjához tér így az a gyermek,
kit idegenben löknek, vernek.
Igazán
csak itt mosolyoghatsz, itt sírhatsz.
Magaddal is csak itt bírhatasz,
óh lélek! Ez a hazám.”*

Mint már korábbi fejtegetéseink során igazolni kívántuk, a harmincas évek közepétől József Attila nem tekinthető kommunistának, de nem tekinthető ortodox marxistának sem. Éppen a kései nagy költeményei: *A Dunánál*, a *Thomas Mann üdvözlése* és a *Hazám* tanúsítják azt, hogy mind a „magyarságra”, mind az „európaiságra” vonatkozó nézetei mennyire mások voltak, mint a szűk látókörű és szektariánus mozgalmi politikusok és irodalmárok tantételei. És természetesen mások voltak, mint a korszak pusztán trianoni sérelmeket újra meg újra felelevenítő és korszerűtlen illúziós ábrándképek közé menekülő nacionalizmusának nézetei. Talán éppen ez a most említett három klasszikus költemény mutatja József Attila magyarságélményének és elkötelezett hazafiságának jellegzetes vonásait: a közép – európai szolidaritás eszméjét, az európai hagyomány és szellem iránt érzett ragaszkodását és népi (plebejus) hazaszeretetét.

Kezdjük talán a harmadikkal, a plebejus hazafiság és a magyarságélmény nagyszabású vallomásával. A hazaszeretet érzését a magyar költészet hagyományosan mindig személyes átéléssel fejezte ki, minthogy a költő mindig személyes fájdalomként élte át az ország és a nemzet veszélyeztetettségét, és tudjuk jól, hogy ez a veszélyeztetettség szinte mindig fennállott a magyarság ezeréves története során. A nemzetet féltő, a haza iránt érzett elkötelezettségét kifejező költészet természetesen a két világháború közötti korszakban is igen erős volt, és a kor nagy költői szinte közös kórusban adtak hangot hazafias érzéseiknek. Babits Mihály *Hazám!* Kosztolányi Dezső *A magyar*

romokon, Reményik Sándor *Eredj, ha tudsz!* Illyés Gyula *Haza a magasban*, Dsida Jenő *Psalmus hungaricus* című versei rendre a haza iránt érzett féltő ragaszkodásról tettek vallomást. Ennek a vallomásnak egy plebejus módon, tehát a nép elkötelezettségében gondolkodó költő nézőpontjából megfogalmazott változata József Attila 1937 májusában íródott, hét szonettből felépített *Hazám* című költeménye. Ez a mű a dolgozó nép kiszolgáltatottságát és sérelmeit fejezi ki, s ennek a plebejus nézőpontnak a kialakítása révén különbözik a korszak hazafias verseinek nagy többségétől. József Attila lázító tényeket vesz sorra, magának a népnek a tehetetlenséget is szóvá teszi. Mégis, költői érvelésének végén a nemzetféltés és a hazaszeretet nagy lírai vallomását adja, arra is utalva, hogy a magyar nép immár mostoha történelmének egy újabb válsága periódusához érkezett:

*„S mégis, magyarnak számkivetve,
lelkem sikoltva megriad –
édes Hazám, fogadj szívedbe,
hadd legyek hűséges fiad!*

*Totyogjon, aki buksi medve
láncon – nekem ezt nem szabad!
Költő vagyok – szólj ügyészedre,
ki ne tépje a tollamat!*

*Adtál földmívest a tengernek,
adj emberséget az embernek.
Adj magyarságot a magyarnak,*

*hogy mi ne legyünk német gyarmat.
Hadd írjak szépet, jót – nekem
add meg boldogabb énekem!”*

Hasonlóképpen a személyes magyarságélményt fejezi ki igen nagy költői intenzitással, egyszersmind ezt az élményt tágítja valóságos közép-európai hitvallássá *A Dunánál* című, 1936 júniusában született nagy költemény. Valójában ez a vers is a két világháború közötti korszak „trianoni” dilemmájára keres megoldást. A trianoni végzetre válaszoló magyar költők őszinte fájdalommal siratták el elveszített szülőföldjüket és a történelmi

országot, a gyász érzésébe mindazonáltal nem vegyült el a bosszúállás, a nemzeti gyűlölködés szelleme. Aki a Trianon után, kiváltképp a harmincas években született magyar irodalmat fellapozza, bizonyoságot szerezhet arról, hogy ettől az irodalomtól távol állott a gyűlölködés szelleme. A magyar írók soha sem beszéltek gyűlölettel a román, a szlovák, a szerb népről és kultúráról, ellenkezőleg, igyekeztek termékeny és békítő kapcsolatokat kiépíteni ezekkel a kultúrákkal, egy mindenképpen kívánt és remélt általános európai és közép–európai kiengesztelődés és együttműködés érdekében. Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond és később Illyés Gyula, Németh László és József Attila munkássága széles körű és gazdag bizonyítékokkal szolgált arra, hogy irodalmunk mindig is kereste a közép–európai (Kárpát–medencei) összefogás lehetőségét, és jó lelkiismerettel kezdeményezte a dunavölgyi kulturális, szellemi kapcsolatokat.

A haza fogalomköre a trianoni tapasztalatokra reflektáló irodalom következtében bizonyos mértékig átalakult, ennek révén megújult, megerősödött és gazdagodott. A Babits és Kosztolányi, Kós Károly és Reményik Sándor, Illyés Gyula és József Attila által hirdetett új nemzeteszme ugyanakkor nem járt együtt elzárkózással, nem vezetett a kulturális izoláció felé. Ellenkezőleg, irodalmunkban talán soha nem volt olyan erős a közép–európai összefogás gondolata, a Dunatájon élő népek együttműködésének vágya, mint éppen a két világháború között. Ez a gondolat nagy történelmi hagyományokra épült: Kossuth Lajos és Teleki László eszméi örökségére, Ady Endre és Jászi Oszkár ideáljaira. A dunai együttműködés eszméi erősödtek fel a román írókkal kapcsolatot kereső Babitsnál, a szerb irodalommal ismerkedő Kosztolányinál, a közép–európai népek lelki rokonságáról értekező Németh Lászlónál és természetesen a szlovák és román költőket fordító József Attilánál. A közép–európai (dunavölgyi) orientáció legnagyobb költői megfogalmazása is József Attilához fűződik. Az 1936 júniusában írott *A Dunánál* című nagyszerű költeményre gondolok, amely egyszerre személyes vallomás és nemzetstratégiai állásfoglalás. Ennek a költeménynek a záró szakaszai tanúskodnak a költőnek arról a meggyőződéséről, hogy a nemzeti sors őszinte vállalását a közép–európai nemzetek megbékélésének szolgálatával kell kiegészítenie:

*„A világ vagyok – minden, ami volt, van:
a sok nemzetség, mely egymásra tör.
A honfoglalók győznek velem holtan
s a meghódoltak kínja meggyötör.*

*Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa –
török, tatár, tót, román kavargó
e szívben, mely e múltnak már adósa
szelíd jövővel – mai magyarok!*

*... Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a múltat be kell vallani.
A Dunának, mely múlt, jelen s jövőendő,
egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.”*

József Attila európai tudatosságának és hűségének bizonyára leginkább ismert és méltányolt megnyilatkozása az 1937 január elején írott *Thomas Mann üdvözlése* című költemény. Valójában alkalmi versnek készült, a nagyszerű német író budapesti látogatására, akit a Szép Szó szerkesztősége hívott meg, és a Magyar Színház ünnepi estjén kellett volna a költőnek felolvasnia, ezt azonban a rendőrség betiltotta, így csak a folyóiratban jelenhetett meg. Thomas Mann számára természetesen lefordították a költeményt, és ő nyilatkozott is arról (a Magyar munkatársának), hogy milyen mélyen hatott rá a költő gesztusa. A gesztus már régóta emigrációban élő és hazájában nemlétezőnek nyilvánított írónak szólt, a költemény mindazonáltal ennél jóval nagyobb fontosságot kapott: az európai humanizmus eszményeihez ragaszkodó magyar irodalom kollektív hitvallásának rangjára emelkedett. József Attila ugyanis nem pusztán a **Buddenbrook-ház** és a **Varázshegy** írója előtt tisztelgett, hanem a tradicionális értékek előtt is, hiszen maga a Budapestre látogató író ezeknek az értékeknek az akkor már üldözött képviselője és szimbóluma volt. A költemény igen bőséges módon, mintegy az európai írók, közösségének eszméjére utalva (Mann mellett a nemrégiben meghalt Kosztolányi alakját is felidézve) tett európai humanizmus hagyományos értékei: az egyéni szabadság és a szolidaritás mellett, és utasította el a „szörny-államok” zsarnokságát és a zsarnokságok „ordas eszméit”. Bizonyára (az iménti fejtegetések következtében is kijelenthetően) nemcsak a szélsőjobboldali zsarnokságokat és eszméket, hanem a szélsőbaloldaliakat is. De lássuk magának a költeménynek a szövegét:

„Párnás szavadon át nem üt a zaj -
mesélj arról, mi a szép, mi a baj,
emelvén szívünk a gyáztól a vágyig.
Most temettük el szegény Kosztolányit
s az emberségen, mint rajta a rák,
nem egy szörny-állam iszonyata rág
s mi borzadozva kérdezzük, mi lesz még,
honnan uszulnak ránk új ordas eszmék,
fő-e új méreg, mely közénk hatol -
meddig lesz hely, hol fölvasható?...
Arról van szó, ha te szólsz,
ne lohadjunk, de mi férfiak férfiak maradjunk
és nők a nők - szabadok, kedvesek
s mind ember, mert az egyre kevesebb...
Foglalj helyet. Kezdd el a mesét szépen.
Mi hallgatunk és lesz, aki csak éppen
néz téged, mert örül, hogy lát ma itt
fehérek közt egy európaít.”

JÓZSEF ATTILA ISTENHITE

Van József Attilának egy levele, tanárához, Galamb Ödönhöz írta 1923. december 8-án, ebben olvasom a következőket: „Most művészetben megújulás előtt így keserves lesz keresztülvinni, mert még nincs meg az új ethika, Krisztus ethikájától is sokban fog különbözni. Én úgy képelem el, hogy circa arányban tér el az új testamentumtól, amilyen arányban az új testamentum az ótól. És ez nem bolondság, ezt én erős hittel hiszem és így vélek eljutni az életem értelméhez, hogy azután megtaláljam az élet (és a létezés) értelmét. Ez összefügg szervesen az Isten-hittel és itt figyelmeztetem Ödön bátyámat arra az álomra, amit Makón már elmondtam, hogy én az Istent új és igazi valójában fogom megmutatni”. Lehet, ez nem közönséges ambícióra vall, a költő, szerencsére, később feladta ezt a „legújabb testamentummal” kapcsolatos tervét, arról azonban sosem mondott le, hogy számot adjon az Istennel (az isteneszmével, a megváltással, a transzcendens léttel) folytatott szellemi küzdelmeiről. Ezek a küzdelmek Ady Endre vagy Babits Mihály esetében, egész személyiségét megmozgatták, ennek a személyiségnek a legbenső lényegére hatottak.

A költő „istenhite” és „kereszténysége” igen változatos, időnként egymásnak ellentmondó érzéseket foglalt magába. Szerepe volt a szinte gyermeki módon naiv vallásosságnak, az intellektuális istenkeresésnek, az ideológiai tan-
tésekre hivatkozó istentagadásnak, az emésztő Isten utáni vágyakozásnak, a megváltás lehetőségéről lemondó kétségbeesésnek és az élet legmélyebb „bugyraiból” (a szó Dantétól, pontosabban magyar tolmácsától, Babits Mihálytól való, és az **Isteni színjáték** első részének: a **Pokolnak** a reménytelen világára utal), tehát az élet legmélyebb „bugyraiból” felemelkedő és a megváltást kereső reménynek. Tehát mindennek, ami egy emberi lény és az Isten viszonyára egyáltalán rányomhatja a maga bélyegét. Ebben a tekintetben alig találunk huszadik századi irodalmunkban olyan költőt, aki a hagyományosan materialistának és istentagadónak mondott József Attilához hasonló mélységben és intenzitással élte volna át az Isten és az ember viszonyának drámai tapasztalatait vagy a bűnbeesés és a megváltás misztériumát. Ebben valóban Ady és Babits és a későbbiek során Reményik Sándor, Dsida Jenő, Rónay György, Pilinszky János és Szilágyi Domokos lehetnek az eszmei- és sorstársai.

A mögöttük lévő évszázad magyar vallásos és istenkereső költészetéről kevés tartalmas okfejtést mutathat fel az irodalomtörténet-írás. Holott a vallásos költészet, az istenhit, az istenkeresés vagy éppen az Istennel folytatott lelki küzdelem mindig is jelen volt a modern magyar költészetben, irodalomban. József Attila vallásos költészete igazából mindegyik kategóriába besorolható, és mellettük besorolható még egy továbbbiba, amelyet az istenhittel, az istenhitért folytatott benső küzdelem jelöl meg, és amelynek éppen fontos eleme az emésztő bűntudat, illetve a megtisztulás sóvárgó vágya. Az igen korai (1922 júniusából való) **Fohászzkodó ének** az esztétikai istenélmény hagyományai szerint rajzol képet az Istennel történő találkozás nagyszerű érzéséről: „A szívem ócska, remek / Szelence s rajta nem fogott a rozsdá. / Nyitott tenyéren nyújtom a magosba, / s hajnalbíbor ércén megremeg.” József Attila közismert „betlehemes” költeményei: a **Betlehem** és a **Betlehemi királyok** a „népi” hagyomány, a betlehemezés népszokásának idillikus vallásosságát idézik fel, lássuk most csupán a pódiumon is gyakran felhangzó másodikat: „Iru-l-pirul Mária, Mária, / boldogságos kis mama. / Hulló könnye záporán át / alig látja Jézuskáját. / A sok pásztor mind muzsikál. / Meg is kéne szoptatni már. / Kedves három királyok, / jóéjszakát kívánok!”

A versek egy része, különösen a korai költemények, egyféle naiv, mondhatnám istenhitről tanúskodnak, ezek mutatják leginkább azt, hogy a költőre milyen mélyen hatott az Evangéliumok lelkisége. Ezek a versek mint-

egy személyes viszonyt hoznak létre a költő és Isten között, és a mindennapi élet, mondhatni, a külvárosi valóság egyszerű világának mozzanatait felidézve beszélnek a költőről. A több kínálkozó példa (1925 májusából az **Isten**, ugyanezen év őszéről az **Isten**, 1928-ból az **Isten** és több hasonló költemény) közül egyedül az 1928 elején írott, majd szövegében 1934-ben véglegesített **Istenem** című verset szeretném idézni:

*„Dolgaim elől rejtegetlek,
Istenem, én nagyon szeretlek.
Ha rikkancs volna mesterséged,
segítnék kiabálni néked.*

---

*Ha nevetnél, én is örülnék,
vacsora után melléd ülnék,
pipámat egy kicsit elkérném,
s én hosszan, mindent elbeszelnék.”*

A szinte gyermeki istenhit együtt jár az Isten ellen forduló lázadással, az istenhit megtagadásával. József Attila életének és világképének különben is állandósult mozgatója a lázadás; pályakezdő költőként „a szépség koldusaként” fordult szembe a felnőttek társadalmával, a magyar vidék sivár viszonyain felháborodva csatlakozott a falukutató fiatalok ellenzéki törekvéseihez, a külvárosokban szerzett tapasztalatok következtében vállalt szerepet a kommunista mozgalomban, majd az ott tapasztalt embertelenségek és az őt személyében is sértő igazságtalanságok nyomán szakított a párttal. Valójában elmondható, hogy a csatlakozással és az elkötelezettséggel szinte együtt mindig megjelentek nála az elégedetlenség és a lázadás gesztusai. Ez történt a gyermeki istenhit és istenszeretet vallomásaival egy időben is, az Isten ellen lázadó versek tulajdonképpen nem a tudatos szembefordulás vagy tagadás dokumentumai, inkább érzelmi indulatkitörések, amelyek nem annyira a társadalmi konvenciókat tagadják meg. Világos példája ennek a nevezetes **Tiszta szívvel** 1925 márciusából, amely polgárpukkasztó kijelentésekkel indul: „Nincsen apám, se anyám, / se istenem, se hazám”, hogy az után a lélek tisztasága, vagyis egy – „az Isten által megjelölt” – képzet mellett tegyen hitet: „s halált hozó fű terem / gyönyörű szép szívemen”. És ezt az inkább társadalmi bölcséleti lázadást fejezi ki az 1929. április 29-én keltezett **Lázadó Krisztus**, amely lázadó indulattal, mégis személyes közvetlenséggel kéri számon az Úron az evilági igazságtalanságokat:

„Ó, Uramisten, ne légy Te a Jóság!
Ne légy más, mint az Igazságos Úr.
Több kalászt adj, de azért el ne vedd
a Rózsát.

Vagy ne maradj vén Kozmosz-palotádba,
Gyere ki, nézd meg – szolgád mit csinál?
Ronggyá nem mosná élet-subád ember
Átka.

S Neked könnyű vón a tövist letörni.
Tanulhatnál még tőlem is, Uram –
Én töröm s nem lesz vacsorám, csak – föld:
egy Ölnyi.

A telked azért mégis tisztítom csak.
És már egy nagy, sajtó gerinc vagyok –
Sokat görnyedtem, ne kívánd, hogy eztán
Rontsak.”

József Attila istenhitét természetesen nem lehet a huszadik századi magyar költészet nagy hitvallóinak, így Babits Mihálynak, Sík Sándornak, Reményik Sándornak, Rónay Györgynek, Dsida Jenőnek vagy Pilinszky Jánosnak az istenhitével összehasonlítani, ámbár időként nekik is meg kellett hitükért küzdeniük. Ő az a költő, aki gondolkodásának legáltalánosabb törvényei szerint mindig is valamilyen kettős fénytörésben szemlélte és ítélte meg tapasztalatait és felismeréseit.

Beney Zsuzsa, József Attila istenes verseiben elmerülve arra hívta fel a figyelmet, hogy az **Óda** „a világ természeti harmóniáját”, az **Eszmélet** pedig „az emberi világ rendezettségét” szeretné érzékeltetni. A nagy szerelmi költemény, mondhatnók, a szerelmi érzés transzcendens távlatait sejteti, midőn az érzelmek ívének azt az emelkedését mutatja be, amely a pusztá biológikum világától a lelki folyamatokig, majd tovább, a szerelmi érzés transzcendentális értelmezéséig visz. Az ember, mint az anyagi világ része, éppen a szerelmi érzés által emelkedik fel, az anyagi világ fölé, létezése ezáltal mintegy magasabb értelmet kap, ahogy a költő mondja: csillagképek remegnek benned (...) nap süt, homályló északi fény borong - / tartalmaidban ott bolyong / az öntudatlan örökkévalóság”.

Az **Eszmélet** értelmének teljesebb megfejtése ennél jóval nehezebb feladat, nem csoda, hogy számos irodalomtudós (Szabolcsi Miklós, Szigeti Lajos Sándor, Szuromi Lajos, Tverdota György) foglalkozott értelmezésével, nemegyszer könyvek formájában. A jelen tanulmány természetesen nem vállalkozik arra, hogy a tudós értelmezéseket bemutassa, csupán jelezni kívánja, hogy ennek a kivételes – az egész magyar költészetben a legnagyobbak közül való – költeménynek is lehet olyan olvasata, amely szerint József Attilától nem idegen a transzcendencia távlata. Beney Zsuzsa éppen eme távlat következtében állítja párhuzamba a két költeményt. A következőket állapítja meg: „A világegyetem s benne az emberi lét értelmének és rendjének keresése kap hangot az **Eszmélet**-ben is; csakhogy itt nem a felismerés boldogságának, hanem a hiábavaló keresés reménytelenségének hangján. Az **Eszmélet**-ben a költő képtelen az átfogó értelemig eljutni; s itt elkertülhetetlenül felmerül Istennek mint negatívumnak a jelentősége is. Az **Eszmélet** univerzuma ugyanis hol az emberi, hol pedig az ember fölötti világ zártságát jelenti (az ember fölöttit nem transzcendenciát, hanem mint természeti-kozmikus törvényeknek engedelmeskedő - ha engedelmeskedő – világegyetemet értjük), s a költő reménytelenségének és kudarcának oka, hogy nem találja meg azt a kérdezősi módot, amellyel az »egész világ« egyetemes törvényeire kérdezhetne.” Beney Zsuzsa, ahogy olvassuk, bizonyos kételyt jelent be afelől, hogy a költeményben kialakított nézőpontból rá lehetne látni a természeti világ és a kozmosz fölött sejthető nem evilági létezésre, magam úgy gondolom, hogy például attól a világréptől, amely a 7 számmal jelölt szakaszban kitapintható, nem lehet idegen a teremtés-elvű világmagyarázat. Legalábbis nyílik út e felé az értelmezés felé:

*„Én fölnéztem az est alól
az egek fogaskerekére
– csilló véletlen szálaiból
törvényt szőtt a múlt szövőszéke,
és megint fölnéztem az égre
álmaim gőzei alól,
s láttam, a törvény szövedéke
mindig fölfeslik valahol.”*

Az **Óda** és az **Eszmélet**, ahogy a korábbi fejtegetések megállapításai szerint **A Dunánál**, a **Thomas Mann** üdvözlése és a **Hazám**, József Attila érett korszakának klasszikus remekei, egyszersmind a modern magyar költé-

szet legnagyobb alkotásai közé tartoznak. Ami utánuk következik, az már a fájdalom és olykor a fájdalom világából feltörő elemi életösztön (többször a szerelmi érzés) költészete. Kétségtelen, hogy ebben a kései (1936-37-es) lírában is található kimagasló értékű művek (akár a töredékek között). A versek világában azonban már nem a mindenség, a történelem vagy a lélek újszerű rendjét felfedező, avagy ennek alakítására törekvő költői szemlélet áll, hanem a magányos és reménytelen szenvedés. Ugyanakkor talán azt is meg lehet kockáztatni, hogy ezekben a kései költeményekben jut el József Attila költészete a modern magyar keresztény költészet magaslataira: az istenkeresésnek, az Istenre találásnak azokhoz a megrendítő élményeihez, amelyek nemegyszer a gondviselést ostromló könyörgés, az Istent személyesen megszólító vallomás, általánosságban a misztikus líra magaslatain kapnak hangot. Meggyőződése szerint ezekhez a versekhez, pontosabban ezeknek a verseknek az istenélményéhez és keresztény misztikájához a modern magyar költészetet tekintve egyedül Pilinszky János lírája hasonlítható.

József Attila kései verseinek megrendítő tragikum a bűntudat és a szeretetvágy mélyen átélt érzései között bontakozik ki, ennek során alakít ki új, személyes kapcsolatot Istennel, akinek jóságára és szeretetére akkor is vágyik, ha léte felől elméjében olykor bizonytalanság támad. A bűntudatot mindinkább kilátástalanná váló sorsa és mindinkább elhatalmasodó mentális betegsége váltja ki. 1935 augusztusában **Én nem tudtam** című versében mondja: „Én úgy hallgattam mindig, mint mesét / a bűnről szóló tanítást. (...) Én nem tudtam, hogy annyi szörnyűség / barlangja szívem (. . .) Most már tudom. E rebhentő igazság / nagy fényében az eredendő gazság / szívemben, mint ravatal, feketül.” De idézhetném ugyanebből az időből **Bűn** című versét is: „Zord bűnös vagyok, azt hiszem, / ... / Hogy bűnös vagyok, nem vitás. / De bármit gondolok, / az én bűnöm valami más, / Tán együgyű dolog. / Mint fősvény eltűnt aranyát, / e bűnt keresem én...” (Ez a költemény bizonyára összefügg a költő pszichoanalitikus kezelésének eseményeivel.) A bűntudat persze, mint a korszak nem egy keresztény költője esetében, lehet a bűnbánat és a bűnbocsánat forrása, ez történik József Attila esetében is.

A bűntudat mellett a kései versek másik jellegzetes érzése a mérhetetlen és ki nem elégített vágy a szeretet iránt. Ez a vágy, igaz, az ifjú József Attila költészetét is áthatotta, mégis a halál közelében a boldogtalan, mert visszautasított szerelmi érzések nyugtalanító terhe alatt, eszmei és politikai csalódások, kiábrándulások nyomasztó tapasztalatai után mindinkább égetőbb és fájdalmasabb. Hadd idézzem itt a költőt (különben az utóbbi évti-

zedben a szükségesnél talán többet is idézett) pszichoanalitikus feljegyzéseit: a **Szabad-ötletek jegyzéke két ülésben** című szöveget: „Az a szerencsétlen, aki ezeket írta, mérhetetlenül áhítozik szeretetre, hogy a szeretet visszatartsa őt oly dolgok elkövetésétől, melyeket fél megtenni. Őt olyasmért verték, amit soha nem tett volna, ha szerették volna. Ő az a gyermek, akit nem szerettek, s akit ezen kívül azért vertek, mert nem tudták elviselni azt, hogy nem szeretik... Így kívánja ő a szeretetet azért, hogy ne bántásák.” A viszonzás nélkül maradt szeretet következményeként átélt gyötrődés hatja át a kései versek egy részét is. Idézem a **Nagyon fáj** című költeményt (a költő utolsó verseskötetének címadó, tehát hangsúlyos versét):

*„Kettős teher
s kettős kincs, hogy szeretni kell.
Ki szeret, s párra nem találhat,*

*oly hontalan,
mint amilyen gyámoltalan
a szükségét végző vadállat. „*

Utolsó éveinek költészetét teljesen áthatja a szeretethiánynak ez a fájdalma, a megértő szeretet után való sóvárgás. Egyedül a másoktól kapott szeretet enyhíthetné az emésztő büntudatot, s az önvád és a szeretethiány taszítja a különben is súlyos mentális betegséggel küzdő költőt abba a lelki állapotba, melyben véglegesen reménytelennek látja sorsát. Két, 1936 november-decemberéből való versét idézném. A **Ki-be ugrál...** címűben a következőket olvasom: „Ki-be ugrál a két szemem, úgy érzem. / Ha megbolondulok, ne bántsatok. / Erős karokkal fogjatok le szépen; (...) Gondoljátok meg. Ezen a világon nincs senkim, semmim. S mit úgy hívtam: én, / az sincsen. Utolsó morzsáit rágom, /amíg elkészül ez a költemény”. A **Kiáltozás** pedig a következőkben tesz a szörnyű gyötrelmekről árulkodó vallomást: „Jaj, szeressetek szilajon, / hessentsétek el nagy bajom! / Eszméim közt, mint a majom / – a rácsok közt le és föl, / vicsorgók és ugrándozom, / mert semmit sem hiszek s nagyon / félek a büntetéstől.”

A büntudat és a szeretethiány kettős szorításában József Attila Istenhez emeli föl szívét. Az Isten kegyelme és szeretete lesz a végső menedék, amelynél a szeretetet nélkülöző emberi világgal szemben, a büntudatos szorongásoktól terhelt lélek feloldozást keres. Az utolsó versek tulajdonkép-

pen két eszmei körben helyezkednek el: lehet úgy olvasni őket, mint az egzisztencialista bölcselet kényszerű kifejezését, hiszen a költő a „világba vetett”, a „létbe vetett” ember végső árvaságáról és szorongásáról beszél, és lehet úgy olvasni őket, mint a transzcendenciát ostromló evilági kétségbeesés zaklatott vallomását, amely aszemélyiség megsemmisülésével szemben Istennél keres vigasztalást. Az 1937 februárjában írott **Nem emel föl** című költeményben olvasom:

*„Nem emel föl már senki sem,
belenehezültem a sárba.
Fogadj fiadnak, Istenem,
hogy ne legyek kegyetlen árva.*

*Intsd meg mind, kiket szeretek,
hogy legyenek jobb szívvel hozzám.
Vizsgáld meg az én ügyemet,
mielőtt magam feláldoznám.”*

József Attila Istene, és ezt ismét el kell mondanom, bizonyára nem a hitben megbékélők és lelki békét találók, s még kevésbé a hitvallók és bizonyásgtevők Istene. Nem a tudatos elme vezet el hozzá, hanem a végső kétségbeesés ellen feltámadó elemi életösztönből fakadó remény. Ez a minden keserves tapasztalatot és evilági felismerést megcáfolni igyekvő remény, amely a transzcendenciával szemben érzett kételkedés és a békéltető istenhit közötti határvonalat ostromolja, ez a remény jelenik meg József Attila kései költészetében, így az 1937 márciusában született **Bukj föl az árból** című versében:

*„Ijessz meg engem, istenem,
szükségem van a haragodra.
Bukj föl az árból hirtelen,
ne rántson el a semmi sodra...*

---

*Meghalni lélegzetemet
fojtom vissza, ha nem versz bottal,
és úgy nézek farkasszemem,
emberarcú, a hiányoddal!”*

Innen már csak a lélek végső összeomlásához és az önkéntes halálhoz vezet út, erről tanúskodnak a költő utolsó hónapjainak versei: a **Tudod, hogy nincs bocsánat**, a **Karóval jöttél...**, a **Talán eltűnök hirtelen...** és **Az Isten itt állt a hátam mögött** (a régebbi kiadásokban **Négykézláb másztam**) című költemények. Ezek a versek a magyar költészet kétségbeesésről és reménytelenségről beszélő, megrendítő vallomásai közé tartoznak, helyük ott van az élettől búcsúzó Vörösmarty, Petőfi, Ady és Babits utolsó versei mellett. A keresztény hagyománytól sem idegen ez a mélységes mélységekből kiáltó fájdalom, a keresztre feszített Krisztus utolsó szavaira gondolok, az „Eli, Eli, Lama Sabaktani”-ra. **Az Isten itt állt a hátam mögött** című versben olvasom: „Négykézláb másztam. Álló Istenem / lenézett rám és nem emelt föl engem.” A verskezdetben kifejezett mérhetetlen magányt és szorongást végül mégis az emberi értékek felmutatása zárja le, keresztény értékeké: „énvelem a hűség van jelen / az üres úrben tántorgó világon.” Mint ahogyan az utolsó, 1937. november 24-én írott, **Íme, hát megleltem hazámat** című költemény is az egyéni sorson felemelkedve, tőle eltávolodva kíván emberi boldogságot és szeretetet:

*„ Mióta éltem, forgószélben
próbáltam állni helyemen.
Nagy neveltség, hogy nem vétettem
többet, mint vétettek nekem.*

*Szép a tavasz és szép a nyár is,
de szebb az ősz s legszebb a tél,
annak, ki tűzhelyet, családot,
már végképp másoknak remél.”*

Minden bizonnyal ezeknek az utolsó verseknek a „sz szenvedéstörténete” vethette össze Pilinszky János (**Az új év elé** című, 1963-as jegyzetében) József Attila sorsát Jézuséval. „Hogy mennyiben volt rokon József Attila sorsa Jézuséval? – hangzik az ugyancsak a transzcendencia világát ostromló katolikus költő érvelése. – Hogy mi volt benne **jézusi**? A tisztasága. Szelíd ereje, amely nem tűrte a kompromisszumot. Persze, ő mint ember, nyilván telve volt emberi gyengékkel, de mint művész, makulátlan volt, s művészi sorsa valóban az áldozati bárányéhoz hasonlított. Egy zavaros korban ő is mindannyiunkért szenvedett, áldozta föl, s az agyára boruló téboly inkább vádolja korát, mint tulajdon vétkét.”

CSORDÁS LÁSZLÓ

A MALENYKIJ ROBOT JELENLÉTE A KÁRPÁTALJAI MAGYAR IRODALOMBAN

(VÁZLATOS ÁTTEKINTÉS)

A kárpátaljai magyarság egyik legmélyebb traumája a kollektív bűnösség elvén elhurcolt magyar férfilakosság tragédiája, amelyet ma hagyományosan a malenykij robot névvel illetünk. Stark Tamás történész a „*Malenki Robot*”, *Magyarok a szovjet táborvilágban* című tanulmányában írja le a következő gondolatmenetet az ilyen formában (a szakirodalomban többféle átírása előfordul) magyar fülnek feltehetően szokatlannak tűnő fogalom eredetéről: „A Vörös Hadsereg által elfoglalt magyar területeken romeltakarításra való hivatkozással fegyveresek az utcáról gyűjtöttek, és vittek el embereket. Ekkor hangzott el indoklásként és egyben megnyugtatóként a »malenkaja rabota« (kis munka) kifejezés, ami arra utalt, hogy az elvitt civilek munkájára csupán rövid ideig lesz szükség. A magyar fülekben »malenki robot«-ként rögzült kifejezés azóta a Szovjetunióba hurcolást és a kényszermunkát idézi.”¹ A malenykij robot elnevezés – megismervén az előzményeket – azóta is magában hordozza a mindenkori hatalom végtelen cinizmusát az egyszerű emberrel, a későbbi áldozattal szemben.

Ezt a traumát sokáig tovább mélyítette a kibeszéletlenség, az, hogy a hivatalos fórumokon egészen a rendszerváltásig nem jelenhetett meg ez a történelmi tény és interpretációja a maga összetettségében. Vári Fábíán László a *Tábori postában* pontosan érzékelteti a hivatalos, állami elvárás és az egyéni emlékezet közötti különbségeket, amikor az apa a következőket mondja fiának, a gyermek Fábíán Lászlónak: „február 23-a nekünk nem ünnepünk. Ugye tudsz arról, hallhattál már róla eleget, hogy amikor a szovjet katonák hozzánk bevonultak, elvitték az embereket. Elvittek engem is, aki mindössze nyolc évvel lehettem idősebb, mint most te vagy. Naponta haltak körülöttem a társaim az éhség, a hideg és a betegségek miatt. [...] Látod, ezt a vörös forradást a bal szemem alatt? Kisebb korodban többször kérdezted, hogy mi ez? Most már megmondhatom, hogy egy orosz derékszj nagy részcsatjának a

nyoma... Hát ezért nem örülünk mi a hadsereg napjának, kisfiam, nekünk ez nem ünnep.”² A rendszerváltást követően viszont megindulhattak a tudományos igényű kutatások, így ma már egyre többet tudunk a malenykij robot természetéről, az elhurcoltak szenvedéseiről. Napjainkra tanulmányok és monográfiák egész sora dolgozta fel ezt az emberellenes bűntettet. Megemlíthető még, hogy Kárpátalján emlékezhelyként szolgál a Szolyvai Emlékpark, amelynek siratófalára településenként lebontva fel vannak vésve az áldozatok nevei. Bár a lista nem teljes (talán soha nem is lesz az), mégis ez a hely biztosítja számunkra az emlékezés, a részvétel és a gyász lehetőségét.

Egy történész, aki a tényeket, a dokumentumokat faggatja, és ezek alapján igyekszik feltárni a ma még fehér foltnak számító helyeket a történelem lapjain, egészen másként viszonyul a malenykij robot fogalmához, mint az irodalmi műalkotásokat vizsgáló irodalmár. Egy irodalmár számára ugyanis nem feltétlenül a történelmi hűség az elsődleges szempont, sokkal inkább a traumát közvetítő nyelvnek, a retorikának, illetve a művekben megjelenő szereplők helyzeteinek, vívódásának az elemzése, esetleg a beleélés, az olvasói azonosulás. Vagy ahogyan Gyáni Gábor fogalmazza meg ezt többek között Jeffrey C. Alexander traumaelmélete nyomán: „Ha a trauma élményét és emberi helyzetét az esztétikai szférában jelenítik meg, akkor a különböző művészi reprezentációs műfajokban megragadott élmény (tapasztalat) szenvedő hőseivel való képzeletbeli azonosulás és érzelmi katarzis lesz a kívánatos eredmény”.³ A szenvedő hőssé váló azonosulás pedig óhatatlanul etikai kategóriákat is bevon az esztétikai alapú vizsgálódásba: az olvasó megkülönbözteti az áldozatot, aki szenved, illetve a tettest, aki miatt kialakul a trauma.

Az első kárpátaljai irodalmi műalkotás, amely foglalkozik a „háromnapos munka” dilemmájával, az az 1965-ben megjelent *Holnap is élünk*, Kovács Vilmos regénye. A korabeli kritika egy része éppen azért tartotta megkerülhetetlenül fontosnak ezt a regényt, mert azzal, hogy Kovács leírja benne a férfilakosság elhurcolásának tényét, tabukat döntött. Sokatmondó ezzel kapcsolatban Czébel Lajos 1980. október 28-án keletkezett naplójegyzete, amelyben a következőt jegyzi meg: „A mi történelmünk is a kisemberek történelme, emlékezettörténelem, bakatörténelem. [...] 45 után lassan szerveződött az irodalmi élet [...]. A világháború utáni irodalom nem a hagyományokból sarjadt ki, hanem az 1944-es élménykörből”, példának pedig a *Holnap is élünk*et hozza fel.⁴ De pontosan a regény melyik részében foglalkozik Kovács Vilmos a malenykij robot kérdésével?

A regény harmadik fejezetében a főhős, Somogyi Gábor hazalátogat szülőfalujába. Itt szembesül először a propaganda és az igazság szembenállításával. Gábor apját, aki világéletében kommunistának vallotta magát, '45 után megválasztják párttitkárnak. Innen idézem:

„A legtöbb baj persze az asszonyokkal van, mert a férfinépet tizennyolctól ötvenötig elvitték munkára. Azt ígérték, hogy három nap múlva hazaengedik őket, de már eltelt öt hónap és sehol senki. Sőt, egyeseknek halálhíre is jött. A falu olyan, mint a felbolygatott darázs-fészek. A jehovisták járók a házakat, és az utolsó ítélet szörnyűségeiről prédikálnak.

– Mit mondjak az asszonyoknak, fiam? – kérdezi az apja.

– Az igazságot – mondja Gábor, és érzi, hogy keserű a szája.

– De honnan tudjam, hogy mi az igazság? Három napra vitték el őket és tessék.

Már heten haltak meg. Kettő közülük kommunista volt. Nem értem, fiam.

Gábor sem érti.²⁵

Néhány oldallal később kiderül, hogy az apát is letartóztatják és ellenforradalmi tevékenység miatt – ami azt takarja, hogy amikor a magyarok bejöttek, ő ácsolta a díszkaput, később pedig az elhurcoltak ügyében írt kérvényeket – húsz évre ítélik. Nem csoda, ha a főhős, Gábor sehogyan sem találja a helyét ebben a világban.

Balla László, aki eleve igyekezett megakadályozni a *Holnap is élünk* kiadását, azóta híressé vált vezető szerkesztői szakvéleményében a következőket fűzi az előbb ismertetett részlethez: „A szerző nem veszi számba, hogy habár ezek az évek a személyi kultusz sajnálatos túlkapásainak évei voltak, ugyanakkor területünk gazdasági és kulturális fejlődésének viharos ideje is. (Mellesleg – szerintem – a szerző túl sokat foglalkozik, még hozzá indokolatlanul, a személyi kultusz bűneivel, kiszínezve a koncentrációs táborok rémségeit.) Teljesen szükségtelen megemlíteni, hogy a magyar falvakban 1944-1945-ben 18-tól 50-ig elvitték a férfiakat munkára”.⁶ Hogy mennyire nem volt igaza Balla Lászlónak, hogy nézetei mennyire tarthatatlanok voltak, az ellen nem szükséges érvelni, hiszen ezt evidenciaként bebizonyította maga az, ahogyan az eseményhez viszonyul ma a visszaemlékező kárpátaljai magyar közösség.

Természetes, hogy a történelmi traumák iránt érzékeny írástudóink közül elég sokan írtak verset a malenykij robothoz köthető témáról. Hogy csak néhány nevet soroljak fel a teljesség igénye nélkül: Forgón Pál *Ajánlás helyett* című verséből való a híres metafora, mely Szolyvát „népünk temetőjének” nevezi. Füzesi Magda a *Kósa Anna balladájában* örökíti meg

az elhurcolt fiát hiába kereső anya típusát. De megemlíthető még a Forrás-nemzedékből S. Benedek András (*Janicsárok*), Dupka György (*Tömegsír-felirat*) neve is, akik szintén adóztak egy-egy verssel a „háromnapos munka” áldozatainak emlékére. A fiatalabb nemzedék közül pedig Bakos Kiss Károly, immár az unoka perspektívájából eleveníti fel „a szolyvai gödör” világát *Nagyapáid* című versében. Legutóbb Lőrincz P. Gabriella jelentkezett egy rövid verssel *Szolyva* címen, az emberi arc elvesztéséhez, az éhezéshez („szögesdróttal telt fazék”), a gyászhoz és a halálhoz („félbeszakított élet”) köthető szuggesztív képi világával áttételesen elevenítve meg a gyűjtőtábor borzalmait.

De akinek életművében kitüntetett helyet foglal el a malenykij robot tematikája, az egyértelműen Nagy Zoltán Mihály. *1944* című elbeszélő költeménye az *Együtt* 2007/3. számának mellékleteként jelent meg. A hosszú versben naturalisztikus képekben láttatja, hogyan haltak meg az emberek fagytól és tífusztól, illetve hogyan hajították a hullákat egymásra egy tömegsírban a még élő társak.

Nagy Zoltán Mihály főműve, *A sátán fattya*, amelynek színpadra átdolgozott változatát nemrég mutatták be Budapesten Árkosi Árpád rendezésében. A kisregény főhősnője Tóth Eszter, aki útra kel, hogy meglátogassa elhurcolt apját, testvérét, illetve szerelmét, és akit a gyűjtőtáborban megerősszakolnak az orosz katonák. A szerencsétlenül járt lány terhes lesz, keble alatt melengeti a sátán fattyát vagy ahogyan a szövegben több helyen is szerepel: a „muzka fattyút”. A főszereplő mindvégig etikai dilemmákkal néz szembe. Amint elszabadul az orosz katonáktól, öngyilkos akar lenni, majd hazatérve falujába a gyereket szeretné „eltétetni”. Míg végül úgy dönt, vállalja sorsát, megszüli a sátán fattyát, akármit is beszéljenek róla a rossznyelvek. De a kisregény (amely később trilógiává terebélyesedett) nem ér pozitív véget: a főhősnő elméje a történet hatására megbomlik végül. Magáról a malenykij robotról a hazatérő apa beszámolójából tudunk: „lányom, fiam, / úgy hullottak ott az emberek, mint ősszel a legyek, és leginkább ezek, a legderekbak, a nagyétkűek, akik megszokták itthon a bőséges étet, jaj, hát ti nem láttátok, én láttam, pár nap alatt összecsuclottak, akár a collstok, nem volt ott rendes étel, fagyos répából főzték a levest, félliternyit adtak belőle napjában, de hányszor volt úgy, hogy semmit nem kaptunk”.⁷

A sátán fattya története megrendítő, hiszen minden történést egyes szám első személyben maga Eszter mesél el, függő beszédben beleszöve más tapasztalatokat is a szövegbe. Ehhez társul a töredékes szerkezet, illetve a

különleges nyelv és forma, amely próza és vers keveréke. *A sátán fattya* szövege több mint száz oldalon hömpölyög, és az egész monológ egyetlen hosszú mondat, hiszen csak a mű végén van kitéve a pont.

E vázlatos áttekintés – amely egy későbbi, részletes tanulmány alapja lehet – összefoglalásaként kijelenthetjük: a malenykij robot egy olyan traumája a kárpátaljai magyarságnak, amellyel előbb-utóbb könyörtelenül szembe kell néznie saját identitásának megőrzése érdekében. Ebben segíthet a szépirodalom: egy-egy történeten, sorson keresztül könnyen azonosulhatunk az áldozatokkal, és egy irodalmi műalkotás alapja lehet az emlékezésnek is. Hiszen nem létezik hagyomány emlékezés nélkül. Azokat a tapasztalatokat pedig, amelyek a malenykij robothoz vezető ideológiából származtak, ismernünk kell, tanulnunk kell belőlük, hogy soha többé ne ismétlődhessenek meg a 20. századi népi- és népirodalmi rendszerek a jövőben. Hiszen a történelem még nem ért véget, és a folyamatokból, amik a jelenben játszódnak a világban, az ember ma aligha érzékeli saját létének és jövőjének feltétlen biztonságát.

Jegyzetek:

¹ Stark Tamás, „Malenki Robot”, Magyarok a szovjet táborvilágban, link: http://www.kmf.uz.ua/mr/5_stark.html

² Vári Fábián László, Tábori posta (Szovjet mundérban Poroszföldön), Budapest, Kortárs Kiadó, 2010, 186-187.

³ Gyáni Gábor, Kulturális trauma: Adott vagy teremtett? = Esemény – Trauma – Nyilvánosság, szerk.: Dánél Mónika– Fodor Péter – L. Varga Péter, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 47.

⁴ Czébel Lajos, Napló (1976-1989), Budapest–Beregszász, Hatodik Sípa Alapítvány–Mandátum Kiadó, 1996, 21.

⁵ Kovács Vilmos, Holnap is élünk, 2., átdolgozott kiadás, Debrecen–Ungvár, Csokonai–Kárpáti, 1989, 24-25.

⁶ Balla László, Vezető szerkesztői szakvélemény Kovács Vilmos Holnap is élünk című regényéről, ford.: Kovács Vilmosné szül. Teke Éva, Kortárs, 2002/2-3, 83.

⁷ Nagy Zoltán Mihály, A sátán fattya, Magyar Napló, Budapest, 2012, 27.

BOTLIK JÓZSEF

A KAZÁR FÖLDÖN ÍRÓJA: BARTHA MIKLÓS (1848–1905)¹

*A jog, kötelesség nélkül: kiváltság.
A kötelesség, jog nélkül: szolgaság.
(Kazár földön – Zárszó.)*

Száztíz esztendővel ezelőtt, 1905. október 19-én hunyt el kisborosnyói Bartha Miklós, a 19–20. század fordulójának legnagyobb hatású közirója, a nemzetét féltő és óvó politikus, a magyar szociográfiai irodalom első maradandó műve, a *Kazár földön* alkotója. Munkásságát méltatlanul feledték, feledtették, mellőzték, egyes korszakokban megbélyegezték, egész alakos szobrát Budapesten, a Városligetben a kommunista diktatúra kezdetén, 1949-ben ledöntötték, s egy múzeumi raktárban várja újbóli felállítását és ünnepélyes felavatását. Összegyűjtött munkáit a halála után három évvel kezdődően, 1908 és 1913 között hat kötetben adták ki.² Ideje már történelmünk e jeles alakjával szemben is elkövetett mulasztásainkat pótolni, és életművéből tanulni, okulni. Mielőtt méltatnánk említett főművét, a *Kazár földönt*, röviden vázoljuk az életrajzát.

Bartha Miklós Erdélyország szülötte, 1848. november 14-én az udvarhelyszéki Rugonfalván látta meg a napvilágot Székelykeresztúr közelében. Apja, berei Bartha Gergely (1815–1869) az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcban honvéd századosként küzdött, és részt vett a császári haderő erdélyi főhadiszállása, Nagyszeben 1849. március 11-i elfoglalásában. Miklós fiát alig négyéves korában beíratta a rugonfalvai tanodába, ahol Fülöp Dániel református kántor és iskolamester tanította. Hatéves korától Segesváron a szász iskolában tanult, majd az 1855–1856. tanévben magán házi-tanulóként Rugonfalván Toró Sándor protestáns teológus oktatta. Bartha Miklós ekkor, a minden szabadságot megfojtó Habsburg-házi császári önkényuralom évtizedében, a hírhedt Bach-korszakban serdült fel.³ A magántanulás után a gyermek Miklóst szülei a székelyudvarhelyi református főgimnáziumba írták. Ugyanabban az időben tanult a helyi római katolikus gimnáziumban ábránfalvi Ugron Gábor (1847–1911), a későbbi neves politikus, akivel barátságot kötött.

Alig múlt kilenc éves, amikor a Háromszékről származó, 1824-ben született és ekkor már négy gyermekes édesanyja, Sebesi Anna 1858. január 30-án, 34 éves korában „szívszélhűdés”-ben hirtelen meghalt. A félárva Miklós 1863 nyaráig látogatta a székelyudvarhelyi református főgimnáziumot, apja ősszel átíratta a nagyszebeni katolikus állami gimnázium VI. osztályába, majd 1865 ősztől a székelyudvarhelyi főgimnáziumban tanult, ahol tanév végén leérettségizett.

Ezt követően, 1866 szeptemberétől a Pesti Tudományegyetem jogi karának hallgatója lett, és egyre inkább a politikai pályához vonzódott. Anyagi nehézségei miatt a tanulmányait rövid időre félbeszakította, melyek befejezésére 1870-ben visszatért Pest-Budára. Eközben az *Ellenőr* című újságnál hírlapírói munkát vállalt szerény fizetségért. A következő évben sikeresen befejezte a egyetemet, a jog- és államtudomány doktorává avatták. Örökölt birtokán, Rugonfalván kezdett gazdálkodni, de a nem várt anyagi nehézségek miatt hivatali állást vállalt. Talán az ebből következő szükség-szerű korteskedés (amikor megbízójának képviselővé választásáért ügyködött), vagy politikai nézeteltérés miatt összeszólalkozott Szőcs Márton királyi főügyésszel. A kor szokása szerint az ügyből párbaj lett, amelyben Bartha – első ilyen vívásában – győzött: miközben ő sértetlen maradt, az ügyész a nyakán súlyos sérülést szenvedett.⁴

Udvarhelyszéken (az 1876. évi közigazgatási átszervezés után Udvarhely vármegye) 1872 elején, az általános tisztújítás során a megyegyűlés egyhangúan megválasztotta első aljegyzőnek. Életének 25. évében biztos jövedelme lett, és 1872. április első napján házasságot kötött Nagy Lajos székelyudvarhelyi törvényszéki elnök leányával, Irmával. Hamarosan elindult a politikai pályája, méghozzá a szülőföldjén. Udvarhelyszéken 1873-ban időszaki országgyűlési választásokat tartottak.⁵ Barthát a Székelyudvarhelyi járásban baloldali célkitűzésekkel jelölték, majd választották meg. Ezután lemondott aljegyzői tisztségéről, és nejevel a szülőfalujába költözött. Mindezekelőtt a hanyatlásnak indult birtokát igyekezett rendbe hozni, és időnként felutazott a fővárosba, hogy eleget tegyen országgyűlési képviselői megbízatásának. A törvényhozási munka során megismerkedett az ország vezető politikusaival, a legnevesebb írókkal és hírlapírókkal. Tevékeny szerepe volt a különböző ellenzéki szerveződésekben, végül az 1874. május 17-én megalakult Negyvennyolcas Függetlenségi Párt létrehozásában, amely vezetőjének Mocsáry Lajost (1826–1916) választotta. A szerveződés fő követelései: a közös minisztérium, a delegáció intézménye és a közös hadsereg megszünte-

tése; önálló magyar nemzeti bank és magyar hadsereg felállítása; a magyar–osztrák államadóssághoz való hozzájárulás mértékének, valamint a vám- és kereskedelmi szerződésnek a felülvizsgálata; a vármegyei önkormányzati rendszer sértetlen fenntartása; végül az ország területi és politikai egységének megőrzése. A párt a fentieken kívül a perszonális unió elvi alapjaira helyezkedett. Ennek lényege, hogy Magyarország és Ausztria, mint két független állam között olyan kapcsolat jönne létre, amely csak a közös uralkodó személyére korlátozódna.

Az év végén, 1874 decemberében egy mutatványszámmal a már hírlapírói és szerkesztői gyakorlatot is szerzett Ugron Gábor kiadóként *Baloldal* címmel ellenzéki újságot indított Székelyudvarhelyen, amelynek rövidesen a szerkesztője is lett. A közlöny munkatársainak Barthát és Orbán Balázst is felkérte, akik a cikkek írásán kívül a szerkesztésbe is bekapcsolódtak. Az újság kiadása egyébként merész kísérletnek számított, mert az országgyűlés közjogi ellenzékének Erdélyben ekkor még egyetlen lapja sem volt. Az újságot Becsek Dániel Könyvnyomdája állította elő.⁶ Barthának több közlése visszhangot váltott ki, de ennek ekkor még nem tulajdonított különösebb jelentőséget.

A következő év elején, 1875. február 3-án Tisza Kálmán a költségvetésről szóló beszédében „szögre akasztotta a bihari pontokat”, vagyis feladta a Balközép Párt addigi függetlenségi követeléseit. Hamarosan, március első napján a Deák Ferenc által vezetett hajdani Felirati Párt (ekkor már Deák-párt) és a Tisza Kálmán vezette Balközép Párt egyesült, és felvette a Szabadelvű Párt nevet.⁷ Az új szerveződés Bartha Miklósnak az élete végéig a politikai ellenfele lett.⁸ Az 1872–1875. évi országgyűlés az utóbbi év május 24-én tartotta utolsó ülését, amellyel Bartha Miklós képviselői megbízatása is véget ért. Ezt követően hazatért Rugonfalvára. A következő, 1875. július első napja és augusztus 18. között tartott országgyűlési választások alkalmával a Negyvennyolcas Függetlenségi Párttól nem fogadott el megbízatást, holott annak megalakításában tevékenyen részt vett. Az országgyűlési választások kezdetén a függetlenségi párti, Ugron Gábor vezette székelyudvarhelyi *Baloldal* című lapot – melynek, mint írtuk, Bartha is a szerkesztője volt – 1875. július első napja és december között Erdély központjában, Kolozsváron jelentették meg Deáky Albert szerkesztésében.⁹

Bartha ekkoriban teljesen elszakadt korábbi politikai bálványától, Tisza Kálmántól, akiben óriásit csalódott, amiért egyesült az 1867. évi kiegyezés alapján álló Deák-párttal. Jól érzékelte, hogy mindez a magyar független-

ségi eszme végzetét jelentette. A politikában senkit sem látott akkor, aki Tiszával szemben sikerrel vehetné fel a harcot. A fővárosból hazatérve, 1875 és 1880 között rugonfalvai birtokán gazdálkodott. Közben a házassága felbomlott, 1878 elején törvényesen elvált Nagy Irmától.¹⁰ Következtes kiállása miatt továbbra is gyakran voltak összetűzései, párbajozott karddal vagy pisztollyal.¹¹

Kétségtelen, hogy közben, 1877 folyamán Bartha – különösen az erdélyi magyar függetlenségi körökben – nagy hírnevet szerzett magának az ún. „székely puccs”-ban vállalt szerepéért. Meg kell jegyeznünk, hogy a székelység akkori mozgalmával kapcsolatban elterjesztett rosszálló, elítélő „puccs” fogalom teljesen Habsburg érdekeket, szemléletet szolgált, a jelentése ugyanis államcsíny. Miközben a szervezkedés lényege egy székelyekből álló önkéntes légió felállítását volt, amely a szomszédos Moldvába betörve, elvágja a Törökország ellen harcoló cári orosz csapatok utánpótlási vonalait. Szinte hihetetlennek tűnik az akkori belügyi-titkosrendőrségi körülmények között lezajlott nagy székely megmozdulás. Csík vármegyében gyakorlatilag titokban történt a toborzás és a fegyverszállítás, Udvarhelyen és Háromszéken azonban teljesen nyíltan verbuváltak a falusi ivókban, városi fogadóknak, amiről szeptember 20-a körül a helyi közvélemény is folyamatosan tudomást szerzett. Közismert magas rangú személyiségek, földbirtokosok álltak a mozgalom élére.¹² Orbán Balázs báró (1829–1890),¹³ a politikus, író és néprajzi gyűjtő, lelkesítő szónoklatok sorát tartotta. Eközben a három főszervezőről éneket is költöttek, amely gyorsan népszerűvé vált a székelység körében: „[Ugron] Gábor úr a generális,/ [Orbán] Balázs báró az őrnagy,/ [Bartha] Miklós úrból kapitány lett, /De Pistából csak hadnagy”.¹⁴ Másként: „*Ugron* volt a fővezér, *Bartha* a vezérkari főnök, *Orbán Balázs* a szárnysegéd”.¹⁵ A mozgolódás felett az osztrák–magyar hatóságok kezdetben szemet hunytak. Eközben a Székelyföldön és Erdélyben másutt is tevékenykedő ó-romániai hírszerző titkos ügynökök, kémek jelentéseket küldtek a székelyek mozgalmáról és a készülő moldvai betörésről Bukarestbe. A Romániával szövetséges Oroszország külügyminisztere, Alekszander M. Gorcsakov herceg (1798–1883) erőteljes fellépése nyomán rendelte el a bécsi osztrák, majd a budapesti magyar kormányzat a nyomozást. A székelyek szervezkedését – melyet kezdetben a „jogosulatlan toborzás” jogcím után csak „közcsemdháborítás”-nak minősítettek – az osztrák–magyar hatóságok végül felszámolták. Az eljárás alá vont soktucatnyi résztvevő személy – köztük Bartha Miklós is – végül uralkodói kegyelemben, illetve pertörlésben részesült.

Bartha Miklós rugonfalvai gazdálkodása nem volt igazán eredményes, ezért eladta házát és birtokát Póli (Apollónia) nővérének, és 1879-ben a kolozsvári Földhivatal „kataszteri biztosa” lett. Újságírói-írói tehetségét K. Papp Miklós (1837–1880) író, a kolozsvári *Magyar Polgár* című, Tisza Kálmánt és a Szabadelvű Pártot támogató lap főszerkesztője fedezte fel. Felkérte munkatársának Barthát, aki köztudottan ellenzéki, negyvennyolcas függetlenségi párti volt, végül azzal a feltétellel lépett be a szerkesztőségbe, hogy nem kötelezhetik politikai tárgyú cikkek írására.¹⁶ A főszerkesztő teljesítette kérését, és Bartha – kevesebb, mint egyévi hivatali szolgálat után – 1879. december első napján a *Magyar Polgár* szerkesztője lett. Bármennyire is törekedett, mégsem tudta magát teljesen kivonni a közéleti mozgások, botrányok hatása alól. Emiatt ismét párbajba keveredett, ezúttal a budapesti *Függetlenség* című lap főszerkesztője, Hoitsy Pál (1850–1927) volt az ellenfele, és az összecsapásban végül mindketten sértetlenek maradtak.

Bartha 1880. augusztus elején részt vett a Negyvennyolcas Függetlenségi Párt erdélyi szárnyának kolozsvári tanácskozásán, ahol egy ellenzéki újság indításáról és Bartha szerkesztői kinevezéséről is döntöttek. Az új lap első mutatványszáma – *Ellenzék* címmel – 1880. szeptember 21-én látott napvilágot. Elnevezését Barthától kapta, aki a lappal kapcsolatban kijelentette: „Ha túl is éli őt, semmilyen hatalmi tényezőnek szolgálatába ne álljon.” Bartha ezt követően főszerkesztőként az *Ellenzék* hasábjain, negyedszázadon keresztül – a haláláig – küzdött hazája, nemzete ügyéért és boldogulásáért.¹⁷ A lap Bartha tollából már a mutatványszámában közölte *Álláspontunk* cím alatt azokat a célkitűzéseket, amelyekhez egész életén át hű maradt, és évtizedekre meghatározta az újság irányvonalát.

Bartha úgy érezte, hogy lapját már a születése percében tervszerűen lehetetlenné akarják tenni, ezért igen éles kitételekkel válaszolt. A szenvedélyes és heves hírlapi csatának újabb párbaj lett a következménye. Bartha ezúttal a budapesti Vigadóban, karddal csapott össze Békéssy Károllyal (1850–1938), a *Kelet* szerkesztőjével, az Erdélyi Iparfejlesztési Egylet egyik alapítójával. Bartha a viadalban két ujjára kapott kisebb karcolást, Békéssy a mellkasán szenvedett el egy nem súlyos vágást.

Röviddel az *Ellenzék* indulása után Bartha Miklós országos hírnévre tett szert, miután két közös hadseregbeli katonatiszt az újság egyik rövid közlése miatt, szó szerint összekaszabolta. November 10-én a következő napi hírt jelentette meg: „Lajdinánt-ügy.”¹⁸ Gusztáv Rüstovnak [helyesen: Ristow] hívják azt az apró hadnagyot, ki az egyéves önkénteseket itt Kolozsvárt

állandóan *magyar kutyáknak* nevezi. A fiúk közt nagy ezért az elkeseredés. Soh'se bántsák! Nem azért él a német magyar kenyéren, hogy meg ne marja a gazdáját".¹⁹ A közös hadseregben az említett mellett, gyakran „*Kos-suth kutyák*”-ként is szidalmazták a magyar bakákat.

A hír megjelenésének napján a közös hadsereg Kolozsváron állomásozó 51. gyalogezredének két osztrák tisztje Ristow nevében tisztázó nyilatkozatot tett a félhivatalos kormánypárti napilap, a *Kelet* szerkesztőségében, kijelentve: Ristow nem használta a *magyar kutya* kifejezést. Ezután átsiettek az *Ellenzék* helyiségébe, ahol elmondták az előbbieket, majd a híradás helyreigazítását kérték a lapban, amelyet Bartha megtagadott. A tiszték ezért párbajjal fenyegették meg, ami végül nem történt meg. November 13-án viszont Ristow és tisztársa, Dienstl főhadnagy megjelentek az *Ellenzék* szerkesztőségében, ahol karddal összekaszabolták a fegyvertelen főszerkesztőt.²⁰ Sebesi Samu szerint „Bartha puszta kézzel fogott ki minden vágást, úgy, hogy ujjairól és kézcsuklóiról cafatokban csüngött a vérrel borított izom”. Az élet-halál harcát vívó Bartha Miklóst – mivel súlyos sérülései miatt nem lehetett szállítani – orvosai a szerkesztőségi lakásán gyógyították. Egyes lapok 19, mások 24, kard okozta vágásról írtak a koponyáján (ennek csontja is megrepedt), az arcán, a karjain, a két tenyerén, valamint a jobb lapockája feletti szúrást említettek.

A Bartha elleni támadás országszerte nagy felháborodást keltett. Az *Ellenzék* nemcsak a főszerkesztője, hanem a nemzet ellen elkövetett merényletnek állította be a történeteket. Az ügy az országgyűlés képviselőháza elé került, ahol Tisza Kálmán ígéretet tett a kivizsgálására. A kormányfő másnap a kolozsvári városi bizottságot is fogadta, amellyel szintén közölte az előbbieket. A kolozsváriak november 18-án a király, (Habsburg) I. Ferenc József elé is járulhattak, aki szintén igazságtételt helyezett kilátásba. A két osztrák tisztet végül enyhe büntetéssel sújtották, majd a párbajozás szokását előszeretettel támogató királytól kegyelmet kaptak. Életveszélyes sérüléseiből Bartha Miklós 1880 karácsonyára gyógyult fel. A törvényszéki orvosi vizsgálat lezárását követően, 1881. január végén hozták nyilvánosságra annak eredményeit. Ezek szerint Bartha várhatóan az élete végéig „állandó nyomoréksággal” küszködik majd, ugyanis „csupán a balkéz mutató ujjá és a jobb kéz hüvelykujja fogják visszanyerni teljes mozgási képességüket. A többi ujjak részint egészen használhatatlannak, részint ízületi merevségek miatt csak kevéssé lesznek használhatók”.²¹ Bartha arca élete végéig sebhelyes maradt.

Az *Ellenzék* szerkesztése mellett – 1881-től teljesedett ki országos tekintélyt szerzett közírói munkássága –, újra bekapcsolódott a közéletbe. Az előbbi évtől a Negyvennyolcas Függetlenségi Párt tagjaként a tömörülés Ugron Gábor vezette erdélyi szárnyához, az ún. Ugron-párthoz csatlakozott, amelynek két évtizedig (1881–1901) az elnöki tisztségét is betöltötte. Pártjával együtt 1904. végén visszalépett a függetlenségi pártba. Bartha, élete végéig különféle választókerületek függetlenségi párti országgyűlési képviselőjeként is tevékenykedett: Kolozsvár 1881–1884., Csíkszereda 1884–1887., Oklánd (Udvarhely vm.) 1887–1892., Nagyajta (Háromszék vm.) 1892–1896., Gyula (Békés vm.) 1897–1901., Zenta (Bács-Bodrog vm.) 1901–1905. Közben 1895-ig az *Ellenzék* felelős szerkesztője, majd 1905-ig, haláláig a főszerkesztője maradt.

Bartha Miklós mind képviselőként, mind közíróként a korszak magyar nemzeti érdekeket védő legkiválóbb személyisége. A közjogi ellenzék egyik elismert vezére, aki beszédeiben és írásában főként a közös minisztériumok megszüntetését, a vámunió felbontását, a különálló, magyar nemzeti nyelvű hadsereg felállítását, valamint önálló magyar külpolitika megteremtését szorgalmazta. Éles szemmel vette észre és tárta fel a nemzetre leselkedő belső s külső veszélyeket, a hazai nemzetiségek, különösen a románok és a szerbek elszakadási és durván magyarelleses törekvéseit. Lapjának 1883-as évfolyamában ezért kezdeményezte cikksorozatban az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület, az EMKE létrehozását elősegítő mozgalom indítását. A köztudattal ellentétben, 1884. december 27-én, „karácsony harmadnapján jött össze Kolozsvárt az első értekezlet, melyből az ország egyik legnagyobb közművelődési intézménye, az E. M. K. E. született” – közölte később Sándor József (1853–1945) az egyesület elsőként megválasztott titkára.²² A társaság egyik alelnöki tisztségét hosszú évekig Bartha töltötte be, akit közben az EMKE keretében 1886. április 12-én létrejött *Szekely szakosztály* választott „előadója”-ként (ügyintézőjeként) is működött.

Bartha Miklós kezdettől, 1897 februárjától figyelemmel kísérte az Északkeleti-Felvidéken élő, több mint 400 ezer ruténajkú lakos helyzetének javítására a magyar kormányzat által indított gazdasági és szociális mozgalom alakulását. Kétségtelen, hogy az erről szóló legmaradandóbb alkotása a már említett *Kazár földön*, amely 1901-ben Kolozsváron jelent meg. Jól érzékelt, hogy a legsúlyosabb állapotok Bereg vármegyében alakultak ki, ahol a német tulajdonú munkács–szentmihályi Schönborn-Buchheim hitbizomány már másfél évszázada rátelepedett a Habsburg-háznak nyújtott kölcsönök ellentételezéseként

adományként kapott hajdani, a császári kormányzat által elkobzott Rákóczi-uradalomra, és földhiánnyal fojtogatta a rutén lakosságot. A 19. század utolsó évtizedében a hitbizomány Bereg vármegyében 233 067 katasztrális holdon terült el, amely a megye összterületének több mint egyharmadát (37%-át), erdősegeinek közel háromnegyedét (71%-át) jelentette. Mindez részletezve: erdő 185 444, legelő és rét 23 454, szántó 18 816, szőlő 501 hold.²³ Bartha szerint „valóságos birodalom volt, 1350 négyzetkilométert foglalt el, ha csak magában állt volna, úgy a hossza 42, a szélessége 32 km lett volna. (...) *Két-százezer hold a szarvasok számára!* Ez az övék. A fa érettük nő, a fű érettük zöldül, a forrás érettük bugyog, a tisztviselői kar érettük van. Van-e gazdagabb ország hazánknál, mely ekkora területet képes a kultúrától, a munkától, az embertől elvonni s a szarvasoknak ajándékozni? (...) Nem bántva az erdőt, egyetlen kenyérkeresetétől zárják el a népet. A vadak elpusztítják a gyümölcsfát, föleszik a veteményes kertet, letarolják a mezőt”.²⁴

Az előbbieket megtétezte, hogy Bereg megye mellett Ung, Máramaros és Ugocsa vármegyében²⁵ is nyomasztó volt a földhiány. A mérhetetlen nyomor okozta társadalmi feszültségeket a 19. század utolsó negyedében elsősorban a nagymértékű galíciai zsidó bevándorlás gerjesztette, mert az újonnan érkezettek szinte teljes egészében a kezükbe vették az ottani pénzügyi világot. Az izraelita tömegeket Oroszországból mesterséges pogromok keltésével űzték ki a cári hatóságok, a Monarchia történelmi hazánkkal északkeleten szomszédos osztrák tartományában, Galíciában viszont üzleti tevékenységükben korlátozták őket. Betelepülésükhöz igen kedvező helyzetet teremtett a magyar állam észveszejtően liberális politikája, amely az országba való költözést nem szabályozta körülmekintő bevándorlási törvénnyel. A zsidóság megtelepülését nagyban elősegítette, hogy (Habsburg) I. Ferenc József király már az 1867. december 27-én hatályba lépett VII. törvénycikkben szentesítette az izraelita vallásúak állampolgári egyenjogúságát, majd az 1895. október 16-án jogerőre emelkedett XLII. törvény az izraelita hitet törvényesen bevett felekezetnek nyilvánította. A Galíciából bevándorolt sokezres zsidóság 500 és 1000% (!) közötti pénz-, ezen kívül bolt-, legelő-, felesmarha- és pálinkauzsorát vezetett be, valamint mindenféle közvetítési sápokat. Még az alkalmi állami munkákat is ez a réteg továbbította a rutének számára, amiért a munkabér felét kérte.²⁶ Ebben az időben ugyanis Bartha szerint a kazár (izraelita) lakosság aránya már például Munkácson 60, [Alsó]Vereczkén 42, Szolyván, illetve Valócson (helyesen: Volócon) 25–25% volt. „Ezek központi helyek. (...) Azonban a legfélreesebb zugokban is van kazár”.²⁷

A Bereg vármegyei helyzetet 1897. őszén Darányi Ignác (1849–1927) földművelésügyi miniszter megbízásából a jeles mezőgazdász, borostyánkői Egán Ede (1851–1901) mérte fel, aki 1898. januárban nyújtotta be megoldási javaslatait a minisztériumhoz.²⁸ Lényege, hogy egy hosszú ideig tartó lassú fejlődésben képzelte el a ruténség gazdasági és szociális felemelését, amely a Bereg vármegyei Szolyvai járás 56 községéből – itt megtanítják a parasztságot a korszerű havasi állattenyésztés fortélyaira – kiindulva aztán fokozatosan kiterjedne a Kárpátok koszorú alakú hegyvonulatára, sőt a magyarlakta Székelyföldre is. A nép nyomorának elsődleges okát Egán abban látta, hogy az 1853. évi úrbéri rendezéssel, a „pátens”-sel és tagosítással a rutén parasztoknak a legrosszabb és legtávolibb szántóföldeket adták; a kaszálók, a rétek, a legelők és az erdők nagy részétől viszont megfosztották őket. A nép éhezett, különféle járványos és más betegségek sújtották. Helyzetét a végtelenségig megnehezítette, hogy a nagybirtokból csak vállalkozók, ügyeskedők közvetítésével, többszörös áron tudott földbérlethez jutni. A nyomor másik fő oka a galíciai zsidó bevándorlás volt, illetve a már letelepedett izraeliták kezében lévő uzsoraügyletek tömkelege. A 20. század küszöbére a kisbirtokosok földjének és állatállományának több mint a fele már izraelita uzsorások kezébe került. Emiatt választotta a tengerentúli kivándorlás útját nagy tömegekben a tönkrement rutén parasztság.

Az 1898. március 28-án Szolyván tartott alakuló ülést követő hónapokban jött létre a hegyvidéki kirendeltség szervezete, amelynek vezetőjévé Darányi Ignác Egán Edét nevezte ki hegyvidéki miniszteri biztos tisztségben. A székhelye kezdetben Szolyva, amelyet később a vidék központjába, az alkalmasabb Munkácsra helyeztek át. Az egyre inkább érzékelhető eredmények hatására az Egán Ede személye és a hegyvidéki gazdasági mozgalom elleni támadások 1899–1900 fordulójára kiélesedtek, melyeket írásaiiban Bartha Miklós is folyamatosan figyelemmel kísért.²⁹ A helyszínen, Szolyváról kiindulva 1900. szeptember 7-étől két hétig Munkácstól Alsóvereckéig, Ökörmezőtől a máramarosi Huszt koronavárosig tanulmányozta a rutén nép életmódját, szokásait, vagyoni és kulturális állapotát. Eközben. „Érintkeztem papokkal, jegyzőkkel, [falu]bírákkal, erdőszőkkel [erdészekkel], kerülőkkel [erdőőrökkel], földművelőkkel, boltosokkal, napszámosokkal, tanítókkal, korcsmárosokkal, uzsorásokkal, nagyúri családdal és szegénységben sinlődő [sínylődő] ruthén háznéppel. Láttam és megmértem a helyzetet s nyitott szemmel néztem, hogy a földművelési kormány terve, célja, eszköze behat-e valóban a népelet viszonyaiba és

hogy van-e a valóságban ennek a behatásnak állandósági biztosítéka?”³⁰ Barthának „kimondhatatlan örömet okozott”, amikor észlelte, hogy a miniszteri kirendeltség „reális alkotásokat hoz létre. Faluról-falura látja az ember, hogy miként lábbad (sic!, ’lábad’, vagyis lábadozik) föl a nagy beteg. (...) Ennek a [rutén] néptestnek mindene fáj. (...) A nyomort nem ez, vagy az okozza, hanem minden, a mi e népet körülveszi. Az intézmények, az éghajlat, az emberek. A pénz, hogy ennek van, annak nincs. A termékeltenség. A munkahiány. Az adósság. A tudatlanság. A pálinka. A demoralizáció. A közlekedés hiánya. A fölszerelés hiánya. A legelő hiánya. A szolgabíró. Az uzsora. A jegyző. Az erdő. A dúvad. A szarvas. A kazár. Minden, amit lát. (...) Ez mind együttvéve ezen egyetlen szóban jelentkezik: *Éhség*.” (...) Ez a szegény nép sem tolvajjá, sem martalócczáz nem lett. Némán tűr évtizedek óta”.³¹

A hegyvidéki kirendeltség és az Egán Ede elleni vádaskodások még inkább felerősödtek, amikor 1900. február 12-én, Munkácson, a Csillagszállóban tartott közgyűlésen számba vették a kirendeltség első két évi munkáját és sikereit. A közgyűlésen elhangzottakról Egán Ede terjedelmes beszámolót készített Darányi Ignác földművelésügyi miniszter számára, amely nyomtatásban is megjelent.³² A miniszteri biztos jelentésében leszögezte: nem a rutén, hanem a szegény hegyvidéki nép segélyezésére irányul a mozgalom, amelyet hármás talapzatra építettek. A Schönborn-uradalomtól 25 évre kibérelt földekre, illetve legelőkre, amelyet a parasztnak adtak; az állatállomány (szarvasmarha tenyész-üszők, bikák, anyajuhok) gyarapítására, valamint a mértéktelen uzsora ellen kiépített hitelszövetkezeti hálózatra.³³ A nép ugyanis csak személyi hitelre kapott pénzt a hegyvidéken, ahol a legelterjedtebb minimális kamat 10 Ft után heti 1, egész évre 52 Ft volt, de az esetek legnagyobb részében ennek kettő, sőt négyszerese. Bartha Miklós számos ilyen esetről számolt a *Kazár földön* című könyvének lapjain.³⁴ Így történt meg sok esetben, hogy amikor egy-egy parasztbirtok végrehajtás alá került, összefogtak a környék kocsmárosai és uzsorásai, és azt teljesen értéktelennek nyilvánították. Összejátszottak az árverés-kor, és gyakran 20–30 holdas földterületek hihetetlenül olcsón, 10–20 forintért váltak valamelyik uzsorás tulajdonává. Az előbbieket meggátlására a Szolyvai járásban 11 hitelszövetkezet alakult.

A hegyvidéki akciónak már a kezdeti sikerei sértették a galíciai bevándoroltak érdekeit. Különösen akkor, amikor a hitelszövetkezetek székhelyén, azok keretében egy-egy áruraktár is létesült. Többek között azzal

vádolták az Egán Ede irányította hegyvidéki kirendeltséget – valójában a magyar államot –, hogy az anyagi támogatásával „alapított és fenntartott fogyasztási szövetkezetek lehetlenné teszik az egészséges versenyt, és ezzel tönkreteszik a kereskedelmet”.³⁵ A kedvező kölcsönökkel ugyanis jelentősen sorvasztották az uzorát, az áruraktárakban viszont 50–60%-kal olcsóbban árusították a közszükségleti cikkeket. „Ezen időtől fogva a legvakmerőbb és valódi fanatikus dühhel harcot hirdettek mindennek, ami az állami aktióval [akcióval] összeköttetésben van. (...) Gyűjtogatással, sőt halállal is fenyegették a hitelszövetkezetek tagjait”.³⁶ A küzdelem akkor élesedett ki az izraeliták és Egán Ede között, amikor a kocsmárosok tudomására jutott, hogy a Munkácsi Hegyvidéki Kirendeltség a pénzügyminisztertől italmérési jogot is kért a szövetkezetek számára. A miniszteri megbízott ugyanis jól tudta, hogy a gazdasági akció súlypontja a következő: „aki a népnek pálinkát ad, e vidéken csak az tartja kezében a népet”.³⁷ Két veszedelmet akart elhárítani a lakosság feje felől: a szövetkezetek csak zárt formában árusítanának italt, ami csökkentené a napi kocsmázást, illetve ez a forma meggátolná, hogy egészségtelen, hamisított ital kerüljön forgalomba. Egán azt tervezte: az áruraktárak is kínálnak majd minőségi pálinkát, de csak palackokban. Nem poharakban, mint a kocsmákban, ahol az előzően már tíz kézen ment keresztül, és szokás szerint felvizezték, de hogy mégis ereje legyen, vitriollal vagy más maró folyadékkal „erősíteték”, vagyis hamisították.³⁸

Intézkedései következtében Egán Ede élete a hegyvidéken állandó veszélyben forgott. Erre nemcsak a munkácsi közgyűlésről készült jelentésében utalt, hanem a jegyzeteiben és legjobb barátjával, őszinte támogatójával, Bartha Miklóssal folytatott levelezésében is. „Engem pedig 'Hástedt'-be tettek (a legborzasztóbb felekezeti bosszú, átok), mely, mint a beavatottak állítják, annyit jelent, hogy minden igazhitű, a kis gyermektől kezdve a tehetetlen aggastyánig, köteles mindennapi imádságába azon forró óhajt bevenni, hogy Jehovah engemet legkésőbb 1 év alatt okvetlenül elpusztítson”.³⁹

Tanulságos az előbbiekhöz hozzáfűzni Bartha Miklósnak, a *Kazár földön* szerzőjének a véleményét: „Meggzűntetni úgy a kazárok privilégiumát, mint a rutének szolgátságát: ím ez a célja a hegyvidéki akciónak. A jogok és kötelességek harmonikus kiegyenlítése lesz ez. A túlerős megfékezése, a gyöngye támogatása. (...) A hegyvidéki akció nem antiszemita mozgalom. Törvénytelenység, igazságtalanság, méltánytalanság ott egyetlen zsidóval sem történik. Konkrét panaszt Egán ellen még senki sem tudott

emelni. E sorok írása előtt 376 hírlapi közlemény jelent meg ellene. De egyetlen betű sincs ezen nagy hajszában, mely kézzelfogható vádat tartalmazna”.⁴⁰ Még a függetlenségi párti (azaz az ellenzéki), kormányellenes sajtó is általában ellenszenvvel kísérte Egán Ede működését és azzal vádolta, hogy reakciós politikai irányzatot szolgál ki. Más lapokban is élesen támadták. Például Szabolcsi Miksa (eredetileg: Weinstein, 1857–1915) szerkesztő azt írta Egánról: ha Darányi továbbra is meghagyja miniszteri megbízotti beosztásában, akkor „ígérjük, hogy követni fogjuk minden lépését. (...) Vigyázni fogunk, őrt állunk”.⁴¹

Bartha Miklós 1901. január első napján kezdte közölni a kolozsvári *Ellenzék* című lapban a *Kazár földön* című sorozatát, amely országszerte nagy visszhangot keltett. Az életében sokszor megfenyegetett Egán Ede szeptember 20-án Ungvár és Munkács között, a Lázi-dombon halálos kimenetelű, súlyos sérüléseket szenvedett. A helyi törvényszék két tagja, Orosz Ádám vizsgálóbíró és Polányi Aladár beregszászi királyi al-ügyész a helyszíni szemlén felvett jegyzőkönyvben az öngyilkosságot teljesen kizártnak nyilvánította. A hetekig tartó nyomozás után – mely érthetetlen (vagy nagyon is érthető!) módon, nem folyt kellő eréllyel – a hivatalos vizsgálóbizottság véletlen balesetet állapított meg. Közben a fővárosi liberális, illetve szabadkőműves kézben lévő újságok kivétel nélkül, kezdettől fogva balesetről vagy öngyilkosságról írtak, de Egán halálának körülményeit a sajtó és a közvélemény hónapokig vitatta. A számos ellentmondás miatt Bihar Jenő (1882–1951) újságíró, a *Magyar Állam* című politikai napilap belső munkatársa beható magánnyomozást folytatott, és büntetőjogi részletességgel, a végzetes út körülményeinek alapos feltárásával, az érvek és ellenérvek éles logikájú cáfolatával arra a következtetésre jutott: „nincs kétség benne, hogy *Egán Ede orvgyilkosságnak áldozata*” lett.⁴² Erre a következtetésre jutott egy kortárs ukrán történész is: „Egyesek öngyilkosságról, mások véletlen balesetről beszéltek. Halálának legvalószínűbb oka: orvgyilkosság”.⁴³

Néhány héttel Egán meggyilkolása után, 1901 végén jelent meg Kolozsváron az *Ellenzék* Könyvnyomda gondozásában Bartha Miklós alkotása a *Kazár földön*, a magyar szociográfiai irodalom legelső alpműve, 328 oldalon. A könyv 2. oldalán a következő szöveg olvasható: „IGAZ SZERETETTEL ÉS BARÁTI HŰSÉGGEL AJÁNLOM E KÖNYVET A VIZSZONTLÁTÁSIG borostyánkői EGÁN EDE EMLÉKÉNEK. Budapest, 1901. november hó. BARTHA MIKLÓS”. Művében igen szemléletesen, gyakran a kortárs híres francia író, Émile Zola (1840–1902) nevéhez kötő-

dő naturalista látásmóddal számolt be a rutén nép helyzetéről. Bartha tudatosan „kazárok”-nak nevezte a Galíciából Kárpátaljára tömegesen beözönlött, és uzsorából élő lengyel(orsz) zsidóságot, hogy élesen megkülönböztesse a magyar haza gyarapítását elősegítő, már beolvadt zsidóságtól.⁴⁴

Bartha Miklós a remekműve megjelenése után négy évvel, 1905. október 19-én, 57 évesen elhunyt. A Budapest székesfőváros által adományozott dísz-sírhelyben helyezték örök nyugalomra. Immár több mint egy évszázada bizonyos körök igyekeznek besározni vagy félremagyarázni Egán és Bartha munkásságát, elfeledtetni emlékezetüket. Sőt a valóságot eltorzítva, mítosznak nevezik a galíciai zsidóság bevándorlását, amely képtelenség. Az 1850. évi magyarországi összeíráskor kerekén 250 ezer fő, 1910-ben már 911 227 izraelita vallású lakost jegyeztek fel az országban. A zsidó népesség csaknem négyszeres szaporodását teljesen figyelmen kívül hagyni és a folyamatos bevándorlás tényét „mítosz”-nak minősíteni egyszerűen történelmietlen, az álláspont mögött nyilvánvalóan sajátos szándékok húzódnak. Elfogultságukban egyesek mégis meglátják a lényegét – mellyel természetesen mélyen nem értenek egyet –, amikor kijelentik: „A hegyvidéki akció egyértelműen sértette a kárpátaljai zsidók gazdasági érdekeit. (...) Egán Ede tevékenysége révén az állam, ha csupán rövid ideig is, a kárpátaljai zsidókra nézve vitathatatlanul sérelmes politikát folytatott”.⁴⁵ Ehhez hozzáfűzzük, hogy a korabeli magyar állam ekkor – ha pillanatnyi időre is – *végre teljes mértékben a magyar, és nem idegen érdekeknek megfelelően cselekedett.*

A magyar nemzeti érdekeket következetesen védő Bartha Miklós és Egán Ede munkásságának, és személyének, mint antiszemitáknak az elítélése liberális körökben ma is jól érzékelhető. Ennek fő oka, hogy mindketten két élesen elkülönített csoportra (a Nyugatról régebben betelepedett és magyar hazafivá vált zsidókra, illetve a Keletről újabban bevándoroltakra, akik formális magyarosodásuk ellenére a lelkükben idegenek maradtak) osztották az izraelitákat. Az utóbbiak hamarosan az 1918–1919. évi magyarságpusztító és országot romboló forradalmakban játszottak főszerepeket. Bartha Miklós ezt a végzetes időszakot már nem érte meg.

Itt kell leszögeznünk: a magyarság történelmét immár több mint másfél évszázada döntően nem magyar nemzeti szempontokból, hanem – mindenkor néhány történész kivételével – sajátos megfelelésként, idegen érdekek alapján írják. E hivatalos történetíró személyek vigyázó szemüket és tekintetüket hol Bécsre, hol Berlinre, hol Moszkvára vetették, most újabban

Brüsszelle és Washingtonra vetik. A globális világra és annak itthoni kiszolgálóira figyelnek – persze innen lehet különféle elismeréseket kapni! – szinte kínosan liberális szellemiséggel, és semmibe veszik a magyar nemzeti érdekeket. Tényként jegyezzük meg, hogy például 2003-ban, a Rákóczi-szabadságharc kitörésének 300. évfordulóján az akkori „magyar” kormány Habsburg Történeti Intézetet (!) állított fel. Örvendetes, hogy napjainkban – végre – már mintegy kéttucatnyi történész kutatja és írja a magyarság történelmét magyar nemzeti szempontok alapján.

Az évszázados elhallgatás, besározás ellenére Bartha Miklós *Kazár földön* című remekműve az 1939–1944 közötti kiadásokkal együtt, immár a tizedik kiadásban lát napvilágot. Fogadják szeretettel, mert napjainkban is számos tanulsággal szolgál.

Jegyzetek:

¹ A közeljövőben jelenik meg Bartha Miklós: *Kazár földön* című remekműve a Lakiteleki Tölgy Alapítvány (Lakitelek) újrakiadásában a székelyföldi Rugonfalvi Református Egyház részére. E kötet bevezető tanulmányát közöljük.

² Bartha Miklós Összegyűjtött Munkái. Sajtó alá rendezte Samassa János dr., Szmertnik István dr., Sztankovits Ferencz dr. Előszót írt az irodalmi részhez Ábrányi Kornél, a politikai részhez Holló Lajos. [Életrajza:] Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. Első – Hatodik kötet. Budapest, 1908–1913. Benkő Gyula udvari könyvkereskedése bizománya. (A továbbiakban: BMÖM.)

³ SEBESI Samu: Bartha Miklós élete és működése. In. BMÖM. I. köt. 1908. 17. old. (A továbbiakban: Sebesi S., 1908.)

⁴ VERES Péter: A székely puccs és Bartha Miklós. In. Bartha Miklós és kora. Regionális fejlesztések. Kiad. Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala. Székelyudvarhely, 2013. 42. old.

⁵ Az 1872–1875. évi országgyűlést egy évvel korábban, 1872. szeptember 7-én nyitották meg.

⁶ HUBBES Éva, M.: Székelyudvarhely egykori nyomdái és kiadványai. Székelyudvarhely, 1998. 7. old.

⁷ A Szabadelvű Párt ezt követően három évtizedig kormányzott, mindössze az 1905. évi választást veszítette el.

⁸ Az uralkodó, (Habsburg) I. Ferenc József király (1867–1916) Tisza Kálmánt 1875. október 20-án nevezte ki miniszterelnöknek. Kormányzása idején a Szabadelvű Párt megerősödött, a törvényhozásban döntő többséget alkotott, amely lehetővé tette, hogy Tisza Kálmán tizenöt éven át, 1890. március 9-én történt lemondásáig legyen az ország kormányfője.

⁹ HUBBES É., M., 1998. 7. old. – A Baloldal 1876. januárjától a 39. számig, a lap megszűnéséig ismét Székelyudvarhelyen jelent meg, és Ugron Gábor volt a felelős szerkesztője, akit újra Udvarhelyszék egyik országgyűlési képviselőjévé választottak.

¹⁰ SEBESI S., 1908. 35–36. old.; VERES P., 2013. 42. old.

¹¹ SEBESI S., 1908. 37–38. old.

¹² Lásd részletesen, SZÁDECZKY K. Lajos: A székely puccs 1877-ben. Székely légió

szervezése az orosz–török háborúban. Budapest, 1920. Az Erdélyi Magyar-Székely Szövetség kiadása. – Szádeczky Kardoss Lajos (1859–1935) történész, kolozsvári egyetemi tanár, 1920–1922-ben a magyar Nemzetgyűlés képviselője volt. – Legújabbban Veres Péter muzeológus (Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely) közölt dolgozatot az eseményekről. VERES P., 2013. 35–43. old.

¹³ A Székelyudvarhely melletti Lengyelfalván született Orbán Balázs fő műve A Székelyföld leírása történelmi, régészeti s népisméi szempontból 1868 és 1873 között hat kötetben látott napvilágot. I. Udvarhelyszék, 1868.; II. Csíkszék, 1869.; III. Háromszék, 1869.; IV. Maroszsék, 1870.; V. Aranyosszék, 1871.; VI. Barcaság, 1873. Az előbbiekhöz szervesen kapcsolódó Torda város és környéke azonban csak 1889-ben jelent meg.

¹⁴ JANCSÓ Gabriella: Amikor „megvertük” az orosz birodalmat. Székely puccs a nagyhatalmi érdekek szolgálatában. In. Székely Hírmondó (Sepsiszentgyörgy), 2012. november 19. – Ez utóbbi személy, Sebesi István – ki feltehetően szegről–vegről rokona lehetett Barthának – kiszolgált őrmesterre vonatkozott.

¹⁵ SZÁDECZKY K. L., 1920. 96. old.

¹⁶ SEBESI S., 1908. 41–42. old.

¹⁷ A kolozsvári Ellenzék, az erdélyi magyarság meghatározó lapjaként a 65. évfolyam 230. számig, 1944. október 10-ig látott napvilágot. In. KUSZÁLIK Péter: Erdélyi hírlapok és folyóiratok 1940–1989. Budapest, 1996, Teleki László Alapítvány, Közép-Európa Intézet, 75. old.

¹⁸ Helyesen: Leutnant – magyarul hadnagy. A császári és királyi közös hadseregben a német volt a vezényleti nyelv, és a magyarajkú katonák körében a számukra ismeretlen szakkifejezések a kiejtésben eltorzultak. Így lett a Leutnantból lajtnánt vagy Erdélyben a még könnyebben kimondható lajdinánt.

¹⁹ SEBESI S., 1908. 50. old.

²⁰ A Lajdinánt-ügyet részletesen ismerteti, Sebesi S., 1908. 50–56. old. Az esetet legújabbban feldogozta, FERENCZI Szilárd: Bartha Miklós Kolozsváron. A politikus, a hírlapíró és a botrányhős. In. Bartha Miklós és kora. Regionális fejlesztések. Székelyudvarhely, 2013. 12–22. old.

²¹ Ellenzék (Kolozsvár), 1881. január 26.

²² SÁNDOR József: Visszapillantás az EMKE alakulása és fejlődése történetére. Kolozsvár, 1895. Gombos és Sztupjár nyomda, 1. old.

²³ Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon. Összegyűjt., jegyz. Kemény G. Gábor. II. köt. 1892–1900. Budapest, 1956. Tankönyvkiadó, 533. old.

²⁴ BARTHA Miklós: Kazár földön. Kolozsvár, 1901. Ellenzék Könyvnyomda, 37., 53., 63. old.

²⁵ A meginduló hegyvidéki gazdasági mozgalom idején a tömegesen bevándorló zsidóságot védő liberális sajtótamadások során bővült ki a 19. század derekától az addig csak Munkácsot és környékét megnevező „Kárpátalja” fogalom. A század végétől már az említett négy vármegyét (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros) összefoglalóan már Kárpátaljának nevezték. Lásd bővebben, Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. I. köt., Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–1945. Nyíregyháza, 2005. 15–37. old.

²⁶ BARTHA Miklós: Kazár földön. Kolozsvár, 1901. Ellenzék Könyvnyomda. In. Részletesen: a kazárokról 29–34., 83–90. old., a bevándorlásról 91–114. old., a közvetítésről 115–124., 137–144. old., a rutének állattartásáról és az ún. feles-marháról 145–161. old., a bolt- és legelő-uzsoráról 163–171. old. Az uzsoráról lásd még: SZABÓ Oroszt: A magyar oroszokról (ruthének). Budapest, 1913. Nemzetiségi Ismertető Könyvtár, 260–267. old.

²⁷ BARTHA M., 1901. 109. old.

²⁸ [Egán Ede:] Javaslat a gróf Schönborn-féle munkácsi és szent-miklósi hitbizományi

uradalmakból az államkincstár által bérbevett hegyvidéki gazdaságok felhasználásra nézve.
– A rutén kérdés. – A kárpátmenti földművelő nép gazdasági helyzetének fejlesztése iránti javaslat. (Hely és év nélkül.) [Budapest, 1898], 1–56. old.

²⁹ Például, BARTHA Miklós: A ruthén kérdés. I. rész. In. Reggeli Újság, 1898. október 6. (229. szám.); II. rész. Október 7. (230. szám.) Újraközzölve: BMÖM. 1910. III. köt. 353–358. old.

³⁰ BARTHA M., 1901. 5., 6., 7. old.

³¹ BARTHA M., 1901. 7–8., 9. old.

³² A hegyvidéki földművelő nép közgazdasági helyzetének javítását célzó állami akció ügyében Munkácson, 1900. febr.[uár] 12-én tartott értekezletről szóló JELENTÉS. Darányi Ignác m.[agyar] kir. földművelési miniszter úr Ó Nagyméltóságához felterjeszti borostyánkői EGAN EDE. Budapesten, 1900. Werbőczy Könyvnyomda Részvénytársaság, 199 old. (A továbbiakban: Egan-jelentés, 1900.)

³³ Egan-jelentés, 1900. 18., 35–36., 99–100. old.

³⁴ BARTHA M., 1901. 137–144., 157–12., 224–228. old.

³⁵ PAP Tibor: A ruthén akció és kereskedelem. M. Sziget [Máramarossziget], 1903. Sichermann Mór Nyomda, 23. old. (Eredetileg megjelent a Politikai Hetiszemle 1903. augusztus 2., 9. és 16-iki számában.)

³⁶ Egan-jelentés, 1900. 78. old.

³⁷ Egan-jelentés, 1900. 79. old. – Bartha Miklós a pálinka kazár forgalmazásával könyvében külön fejezetben foglalkozott. BARTHA, 1901. 125–135. old.

³⁸ Egan-jelentés, 1900. 78–81. old.

³⁹ Egan-jelentés, 1900. 84., 126. old.

⁴⁰ BARTHA M., 1901. 320., 323. old. (Kiemelés tőlem – B. J.)

⁴¹ SZABOLCSI Miksa: Megjegyzések Egan Ede munkácsi beszédére. In. Egyenlőség, 1900. február 18. (7. szám). (Különlenyomat: Budapest, 1900. Brózsa Ottó Könyvnyomdája, 15 old.) – Szabolcsi Miksa a magyar zsidó újságírás egyik megteremtője. Az 1883. évi tisztaeszlári per folyamán a budapesti Pester Lloyd című lapba írt szenvedélyes és elfogult cikkeiben védte hittársait a vérvád ellen. Ezen írásai alapján tájékozódott az úgyről az európai sajtó jelentős része.

⁴² BIHAR Jenő: Egán Edét meggyilkolták. Budapest, 1901. Hunyadi János Intézet kiadása, 29. old.

⁴³ MANDRIK, Ivan: Egán Ede és a hegyvidéki akció. In. [Kárpáti] Kalendárium '91. Ungvár (Uzshorod), 1990. Kárpáti Kiadó, 57. old.

⁴⁴ BARTHA M., 1901. 83–86. old., a bevándorlásról bővebben, 91–107. old.; a közvetítésről, 115–124. old. Az uzsoráról lásd még: SZABÓ Orest, 1913. 260–267. old.

⁴⁵ KONRÁD Miklós: Az államhatalom és a régió más népességeinek viszonya a zsidósághoz. In. Zsidók Kárpátalján, Történelem és örökség. A dualizmus korától napjainkig. Szerk. Bányai Viktória, Fedinec Csilla, Komoróczy Szonja Ráhel. Budapest, 2013. Aposztróf Kiadó, 110., 114. old. A galíciai bevándorlás mítoszáról, 114–119. old. – A dolgozat szerzője, Konrád Miklós a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének munkatársa.

HÁJAS CSILLA

SZALAI BORBÁLA, AZ EPIKUS GYERMEKVERSEK KÖLTŐJE

*„Nagy felelősség a gyermekekhez szólni,
mert mindent elhisznek,
amit csak mond nekik az ember.“*

Anatole France

A kárpátaljai magyar gyermekirodalom alkotóinak névsorára tekintve Szalai Borbála nevéhez fűződik az első jelentősebb mérföldkő. Idén lenne kilencven éves. Az epikus gyermekvers kárpátaljai mesterének munkássága alkotja az első fontos és vállalható fejezetet a régió gyermekirodalmában. Munkái nemcsak hazája szűkebb berkeiben láttak napvilágot, de Magyarországszerte olvashatták a gyerekek az ifjúsági lapok hasábjain. A műveiben jelenlévő ritmusrendszer, a zenei megformáltság beívódott a gyerekek lelkébe, észrevétlenül csepegtette beléjük a magyar nyelv szeretetét, tiszteletét, ami egy kisebbségi léthelyzetben élő közösség esetében fontos identitásmegőrző tényező. Fülbemászó versein generációk nőttek fel, és nőnek a mai napig is. (Vö. Hájás, 2013)

A szocializmus évtizedeiben Szalai Borbála, s főleg az epikus tartalmú gyermekversei jelentették a kárpátaljai magyar gyermekirodalmat. Ő az első alkotó a régióban, aki minőségi irodalmat hoz létre kifejezetten a gyerekek részére. Epikus tartalmú gyermekversei ott sorakoznak majd minden kárpátaljai család könyvespolcán.

Lássuk, hogyan élt Szalai Borbála, a költő, gyermekíró, műfordító, az ember. A huszadik századból már egy negyed is eltelt, mire Szalai Borbála meglátta a napvilágot 1926. június 24-én, Kárpátalja megyeszékhelyén, Ungváron. Középiskolai tanulmányai után több év kihagyással felvételizett az ungvári egyetem levelező tagozatára, ahol magyar szakos diplomát szerzett 1957-ben. (Vö. Hájás, 2013)

Irodalmi pályafutása kezdetén sikerült elhelyezkednie a kijevei tankönyvkiadó (Ragyzanszka Skola Tankönyvkiadó) ungvári magyar szerkesztőségé-

nél. Itt kezdetben a tankönyvfordítások ellenőrzését végezte, négy évvel később pedig már ő gondozza a magyar tan- és segédkönyveket. A magyar nyelv művelésének fontosságát egy olyan időszakban vállalta fel, mikor ez egyáltalán nem számított népszerű dolognak.

Újabb néhány év múlva előléptették, vezető szerkesztői pozícióban dolgozhatott tovább. A tankönyvkiadónál töltött 38 év alatt rengeteg magyar nyelvű ábécéskönyvet, olvasókönyvet, szöveggyűjteményt és nyelvtankönyvet állított össze a kárpátaljai magyar iskolások számára. Amellett, hogy tankönyveket írt, gyermekverses köteteket is kiadott. Egy életen keresztül dolgozott a kiadónál, 1988-ban innen is megy nyugdíjba, 62 évesen. (Vö. Bognár, 1987)

Huszonnyolc éves korától folyamatosan publikált a megyeszékhely magyar nyelvű sajtóorgánumaiban, a szocializmus évtizedeiben elsősorban a *Kárpáti Igaz Szóban* és a *Kárpáti Kalendárium*ban, illetve az 1985-ös *Sugaras utakon* című antológiában, az 1990-es évektől pedig elsősorban az *Irka* című kárpátaljai magyar gyermeklapban, illetve az akkor megjelenő magyar sajtóorgánumban, mint a *Kárpátalja*, az *Igazi Kárpáti Igaz Szó*, vagy az *Ukrajnai Magyar Krónika*. Munkásságának köszönhetően kapott a kárpátaljai gyermeklára létjogosultságot. Különös módon, az ő alkotásait a szocializmusban nem kísérte a cenzúra olyan figyelemmel, mint a többiekét, talán ennek is köszönhető, hogy olyan sok helyen publikálhatott. (Vö. Eperjesi-Penckófer 2003)

Versei könnyedek, fülbemászóan dallamosak, és kiválóan alkalmasak arra, hogy az apróbb gyerekek megismerkedjenek közvetlen környezetükkel általa. A versek tömörsége miatt a gyerek nem érkezik megunni, Szalai Borbála lebilincseli a figyelmüket változatos és egyben közérthetően megfogalmazott szójátékaival.

Költeményeit több nyelvre lefordították, és annak ellenére, hogy orosz és ukrán klasszikusok és huszadik századi írók számos könyvét fordította magyarra, az igazi népszerűséget a gyermekeknek írt versei, meséskönyvei hozták meg számára, amiken nemzedékek nőttek fel Kárpátalja-szerte. A szocializmus bukása után a magyarországi iskolai tankönyvek is adoptálták Szalai Borbála verseit, meséit.

Legismertebb gyűjteményes kötetei a *Dongó Dani danája*, *Hinta-palinta*, *Férjhez ment a cincér lánya*, *Csillagösvény*, *gyalogút*, *Giling-galang csengettyű*, *Csipkebokor-csipkeág*, *Csillagföldön jártam*, *Zöld erdőben jártam*, *Tücsök-bogár*.

SZALAI BORBÁLA: FÉRJHEZ MENT A CINCÉR LÁNYA

A játékoság a gyermekköltészet alapvető eleme, és annak ellenére, hogy a kezdetek gyermekirodalmában a didaktikus gyermekverseké volt a fő szerep, amelyek okítani akarták a gyereket, mindenképp tanítani valami erkölcsi tanulságot neki, ez a huszadik század második felére megváltozik, a gyermekvers különválnak a pedagógiától. Változik a gyerek szerepköre, már nem csak azért érték, mert valamikor felnőtt válik belőle, hanem „csak” pusztán önmagáért, azért, mert gyerek. Mert most nyílik az értelme, szomjazza a tudást, egyre csak kérdez. Ahogy a gyermek társadalmi megítélése változik, ezzel a jelenséggel egyenes arányban módosul a gyermekolvasó figyelemfelmelésének módja.

Szalai Borbála versei annak ellenére, hogy kötött versformájúak, az esetek túlnyomó többségében egy egyedi gondolatrítmusra épülnek. Mind-egyik költeménye önálló gondolat rímbe szedve, csattanóval a végén.

A költő „Férjhez ment a cincér lánya” című kötete 2005-ben jelent meg és az állatokról szóló írásaiból nyújt egy gazdag válogatást P. Punykó Mária szerkesztésében. A kötet törzsanyaga hét fejezetre tagolódik. Egy rövidke első rész az állatokkal kapcsolatos mondókákat foglalja össze, az utolsó előtti a hasonló jellegű találós kérdéseket, az utolsó pedig két prózai művet tartalmaz. A közbeeső fejezetekben találjuk az állatokról, madarakról szóló sok-sok verset.

A *Csacsi család csemetéje* nagyobb lélegzetű, már-már klasszikusnak mondható költeménye, hisz sok éven keresztül belekerült az olvasókönyvekbe is. A műben található „Tanulj, fiam, okosodjál, buta számár ne maradjál” szállóige-ként él Kárpátalja-szerte. A Csacsi család a Szamárhegyen túl lakott, hol csak számárkóro termett. Csemetéjük az iskolában a számárpadban ült, s esténként úgy gondolta, bőven elég, ha feje alá teszi a könyvet, amíg alszik „tudománya így vándorol buksijába”. Hiába járta ötször az első osztályt, bizony jó nagy számár maradt.

Az antropomorfizmus, azaz nem emberi szereplők (tárgyak, állatok, természeti elemek) emberszerűsége végigkíséri Szalai Borbála gyermekverseit, alig találunk olyan alkotást, ahol nem fordul elő ez a jelenség.

A kis számárra nem jellemző az, hogy iskolába adják az emberek, viszont a gyerekekre annál inkább, és mivel senki nem akarja ötször járni az első osztályt, igyekeznek is a gyerekek, hogy elsőre elsajátítsák a tananyagot, és ne kelljen szégyenpadban ülniük.

Ha előbb a „szamárságokról” volt szó, *A libalagzi* című versben a libalúd szavak kínálta játékoság lehetőségeit használta ki az író a tőle megszokott frappánssággal. A liba lagzin „Lúdas Matyi első tanú, lábán libabőrből saru.../.../ a menüvel nincs galiba: / .../ lúdhúrt adnak pecsenyének, / libatoppot csemegének.../ .../ Ha jót ettek, ha jót ittak – tüzes libatáncot roznak,/ s nem fog fájni libalábuk: / lúdtalpvédő vigyáz rájuk...”

A *Taliga-galiba* című versike virtuóz módon játszik a pelikán és taligán szavak összecsengésével. Csak kivonatosan idézünk belőle: „Volt egyszer egy pelikán, sohasem ült taligán.../.../ Ha volna egy taligám – gondolja a pelikán –/.../taligáznék ezután. / Kerített egy taligát... Taligával galibát!/.../ Ki tolja a taligát? / Ha tolná a pelikán – nem ülhetne taligán.../ Így a peli-pelikán máig sem ült taligán...”

A kakas és a kalap témáját Szalai Borbála már egyszer feldolgozta a *Nincs a kakasnak kalapja* című versben, a *Gyalogösvény, gyalogút* című kötetben szerepel. Később az író visszatért a témához, teljesen átírta, és így született meg a *Kokas Kálmán kalapja* című vers.

Ebben hősünk „kakasülön / komor képpel kuporog / Kítől kérjen / kobakjára /kackiás kis kalapot.” A jellegzetességet nem lehet nem észrevenni: a teljes szöveg minden szava „k” hangra alliterál, aminek köszönhetően az egész vers kap egy erőteljes zenei megformáltságot, ahol a tartalmi elemek háttérbe szorulnak a formaihoz képest. Ettől az egyszerű történet ritmikusan pattog és magával ragad észrevétlenül. Oldalakon keresztül szívesen olvasnánk tovább.

Az *én kis prímásom* című versben egy tücsökről van szó, aki egyszer csak megjelenik az udvaron és kéretlenül is minden este rázendít a muzsikájára. Megkeresni lehetetlen, ha közeledsz hozzá, elhallgat. Egy idő után azonban már hozzátartozik az esti hangulathoz (így alakulnak ki a szokások?), és mikor egy este nem szólal meg, hiányzik. A szerző (vagyis inkább gyerekkori énje) el nem tudja képzelni, mi történhetett vele. Vajon eltört a hegedűje, vagy az esőben eláztak a húrjai? Végül úgy dönt, az is lehet, hogy a rétre költözött, s ott ezen túl a tücsökzenekarban hegedül, és ez megnyugtatja.

Verseiben sehol nem fukarkodott a szóképekkel, szabadon áramlanak, nem is okvetlenül kell egy tárgyias megfogható dologról szólniuk, sokkal inkább az érzésről, a hangulatról, amit ugyanúgy szeretne továbbítani a gyerekeknek, ahogy ő átélt.

Ha a tartalmát nem is érti meg mindig a gyermek, de a hangulatát a saját szintjén mindig képes interpretálni. A képek gazdagsága nemcsak elősegíti ezt, de kapcsol hozzá egy olyan értékrendet is, amikről csak felnőttkorában realizálja az ember, hogy ezeket láncszemenként, egyésével szede-

gette össze gyerekkorában, ráadásul úgy, hogy fogalma sem volt róla, hogy ezek a szemek többet érnek, mint aminek akkor mutatkoztak.

A *pók* című költemény a nyolcas és négyes szám körül forog. „Nyolc végtagja van a póknak...Pont négydel több, mint a lónak. Ebből biztos kéz a fele.../.../ Ha mi négykézlábon járunk – munkában van kezünk, lábunk./ A pókok meg nyolckézlábon közlekednek a pókhálón./: négy kezükkel kapaszkodnak./ négy lábukkal rugaszkodnak./ A nyolc végtag jól jön nekik: négy kezüknek négy láb segít.”

A költői képek erejét a frissesség és vidámság adja, a jó kedélyű tréfálkozás csak még jobban aláhúzza és kihangsúlyozza, hogy a békés derű egyike a legfontosabb útravalóknak, amivel egy gyereket csak fel lehet ruházni. Verseinek gazdag szóanyaga nagy segítséget jelenthet a gyerekek szókincsének minőségi fejlesztéséhez.

A *táncoló ceruza* elnevezésű alkotás egy hosszabb lélegzetű mű. Valamikor ez is szerepelt a kisiskolás olvasás tankönyvekben. Egy Balambér nevű kisegérről szól, aki kénytelen új lakóhely után nézni. Keresése során betéved a kamarába, azon belül is egy dobozba, amelyben talált egy ceruzát. „ – Hogyha más nincs, ez is jó! Ez legalább rágható!.../Várj egy csöppet, cimbora – kérleli a ceruza. – Megmutatom, mit tudok, a falon hogy táncolok. / - Mutasd no, de szaporán! Mert a fogam fenem ám!...Falon lejt a ceruza, (sötét vonal lábnyoma), s mire tánca véget ér, hej, messze jár Balambér... Az ól mögé menekült: kamra falán Cirmos ült! A táncoló ceruza/ ezt pingálta hát oda...!”

Érdekes kommunikációs helyzeteket hoz létre, nem csak narratív verstípust használ, hanem észrevétlenül becsempészi a közvetlen hangulatú verseket és a párbeszédese, egymásnak felelgető alkotásokat is, mintegy kiszól a közönséghez. Személyes élménnyé válnak így a gyermek számára, követhető példaként épül be mindenre fogékony jellemébe.

SZALAI BORBÁLA: GYALOGÖSVÉNY, GYALOGÚT

Szalai Borbála *Gyalogösvény*, *gyalogút* című verseskötete 2003-ban jelent meg az Intermix Kiadónál. Szűnni nem akaró teherbírással és következetesen emelte fel a hangját a kárpátjai magyar gyermekirodalom ügyéért.

Jelen kötetében főleg a nagyobb gyerekekhez szóló írásait találjuk. Bár az író nem rendszerezte a verseket, a könnyebb áttekinthetőség kedvéért bizonyos jellegzetességek kimutatása lehetővé válik a kötetben belül.

A versek tematikájukat tekintve szerteágaznak, mint egy ezeréves vén tölgy gyökerei. Lefedik a gyerek életének minden területét, lehetőséget adnak a közeli és távolabbi környezet megismerésére. Szalai Borbála versei kiválóan alkalmasak arra, hogy a gyerekek életkori sajátosságait figyelembe véve, értékes érzelem- és fantáziadús élményekkel ajándékozzák meg őket.

Természetesen, a műfajra jellemző módon, az írások nagy hányada a természet szépségeit, változásait igyekszik megláttatni az ifjú olvasókkal. *A Nyarat várva* c. versben egy rózsaszínbe öltözött barackfának szól a kérdés: „ – Honnan van a/ virágdíszes köntösöd?/ Minden éven/ nyarat várva viseled./ ajándékba hozta tán a kikelet? – / - Napsugarak/ szótték, varrták új ruhám./ Fényük csillog/ szirmaimnak bársonyán.”

Témaköreit a mindennapi életből válogatja, a körülötte lévő világból, múltból és jelenből, és úgy közvetíti mondanivalóját, hogy a gyerek gazdagodjon, gyarapodjon belőle, anélkül, hogy lebutítaná a szövegeit.

A pántlika című költemény mesteri képpel ábrázolja a szivárványt, mint egy színes pántlikát, melyet a napsugár festett az ég hajába. A kisgyerekként megtanult hét szín teljesen újnak, sokkal gazdagabbnak hat az író nő tolmácsolásában: vöröslő, narancsszín, gólyahír sárgája, réteknék fűzöldje, égszín, búzavirágszín, ibolyák lilája. Az őszebe forduló természet fanyar szomorúsága hatja át a *Kár, de kár* című alkotást:

„Észrevétlen eltűnt a nyár,/ odalett!/ Csomagjában elvitte a/ meleget./ Hová ment el? Ki tudja most/merre jár?/ Gesztenyefán varjú búsong:/ Kár, de kár! ”

A verseskötet számottevő művet felvonultató tematikája az állatok életét mutatja be. A közismert *Cinege cipője* Móra Ferenc-vers gondolatmenetét követi a *Nincs a kakasnak kalapja*, mely a kakas hiúságának tudja be, hogy máig a legnagyobb hidegben sem visel kalapot, mert akkor nem lát-szana a „legfőbb ékessége”, a taréja.

Ismeretterjesztő jelleggel is bír az *Állatkerti séta* című sorozat, mely hét vadállat életkörülményét ismerteti, itt-ott jellegzetes szalais humorral fűszerezve: „Miért csikos is a zebra.../...a sötétben szét nem nézett,/ s neki-dőlt a frissen festett,/ frissen mázolt kerítésnek!”

A megszívlelendő tanulságot tartalmazó költeményekből is találunk jó néhányat. *A labda* címűben a patakba esett „rosszcsont csavargó” még élvezi is a habok játékát, míg kis gazdája azon izgul, hogy halássza ki. A záró gondolat: „Ha mégis sikerül,/ szentül megígérem,/ nem labdázom többé/ patak közelében...”

A dicsekedésről szól ironiával *A hencegő* című vers, melyben két lég-gömb (üresfejű?) a naphoz hasonlítja magát. A piros lufi így vélekedik:

„Megmutatnám neki,/ szebb vagyok én nála,/ hogyha nem tartana/ fogva ez a spárga!” De mikor egy fuvallat eltépi a zszineget, mégsem a Nap felé száll, mert a szél gonosz tréfát űz vele, „s kacagva rádobja/ egy tüskés bokorra...”

A barátságáról fest szívmenelengető képet *A cimborák*. A madárijesztő és a cinke története arról szól, hogy lám, annak is lehet barátja, az is lehet jó barátom, akit mindenki elkerül.

Végül a *Zsibvásár* című versben az ezerféle kacatját rejtő fiókjával büszkélkedő fiúcskának szól a tanulság: „ – Lámcsak! – mondja. – Mennyi kincs!/ Itt nincs olyan, ami nincs!.../ - Nem a fenét! Hát a rend?!/ az bizony nincs! Annyi szent!!”

A tréfás, lehetetlen dolgokat állító versek is jellemző alkotórészei a gyermekirodalomnak, Szalai Borbála több ilyet is alkotott. Az *Utazás Bolondóciába* huszonnégy versszakon keresztül sorakoztat fel furcsaságokat: „Képzeljétek, arrafelé/ fából van a vaskarika.../ A víziló kecses, sikkes,/ fürgébb, mint egy gyors paripa...”

A hasonló versekben fontos szerepet játszhat a szójáték is. A Mindenféle móka-bóka sorozatban találjuk a *Mi a különbség?* című négy sorosát: „Hogy kilássunk a szobából – / azért van az ablak./ Viszont Bundás kutyaóla/ nem egyéb, mint eblak.”

Az író több verse is foglalkozik a lassan már kikopó népi hagyományok bemutatásával, őrzésével. A már eltűnőben lévő falusi-paraszti társadalomnak, kultúrájának állít emlékoszlopot egyfajta nosztalgikus hangulattal a „*Lekvár főzés*”, „*Julis néni*”, „*Szüret*”, „*Kalácsütés*”, „*Komaság*” című versekben.

Míg ezek a költemények a gyermekeknek régmúlt időket idéznek, ahonnan nincs személyes élményük, addig a költő saját gyermekkorára réved vissza általuk. Megismerteti olvasóit a sok évtizeddel azelőtti idő hangulatával, történéseivel. Láthatják maguk előtt, hogyan éltek akkor az emberek, mi töltötte ki a napjukat, hogyan alakult az életük, olyan helyzetek részesei lehetnek, amik a parasztember mindennapjaihoz, életéhez szorosan hozzátartoztak, és végül, de nem utolsósorban, hogyan kovácsolta össze a közösséget egy-egy olyan esemény, mint a lekvár főzés vagy a szüret. Kellemes emlékeibe feledkezik, s egyúttal vidám frázisok mögé rejti mélabúját, konstatálva, hogy az idő repül, mire eszmél az ember, már arról kell számot adnia, hogyan gazdálkodott a részére kimért élettel.

A gyermekek vallásos nevelését elősegítő verseket is találunk. Ezek az *Esti ima*, a *Két kis kezem összeteszem* és az *Ima*, melyek az író személyes meggyőződésének is beszédes jelei.

Kárpátaljai elkötelezettsége pedig azok számára is kiderül az ilyen vonatkozású verseiből, akik nem ismerik származását, élettörténetét. Ilyen költemény a *Palkó esete*, mely tréfás történet arról, hogyan égette meg magát a kisleány a badalói kandallóval. A Helységneves rigmusok sorozatában pedig sok helyi településről szól egy-egy néhány soros verse.

Természetesen nem hiányoznak a gyűjteményből a rímbe szedett találós kérdések, kiszámolók, mondókák, sőt, a csúfalkodók sem. A kötet a klasszikusnak számító Arany ABC mintájára megalkotott *Játszunk az ábécével!* című verssel zárul.

SZALAI BORBÁLA: CSILLAGFÖLDÖN JÁRTAM

Az író *Csillagföldön jártam* című verseskötete a Kárpátaljai Magyar könyvek 74. köteteként jelent meg mindössze 300 példányban. Első harmada, címéhez híven a titokzatos csillagvilág (és más égi és éji jelenségek) által ihletett verseket tartalmazza.

Szalai Borbála gyermekköltészete a legelső közé tartozik, amivel a gyermek szembeül Kárpátalján. Magától értetődően válik életének részévé. A korábbi hagyományokkal ellentétben, számúzte verseiből a pedagógiai szemléletet, helyette műveiben nagy szerepet játszik a móka, a kacagás, a gyerekeket elbűvöli verseinek ritmusa és hangzásvilága sok esetben a felnőttet is megragadja. (Vö. Keresztyén, 2001)

Első, egyben címadó versében így azonosul a gyermeki vágyakkal (egykori önmagával?): „Féltett vágyam,/ titkolt vágyam/ igen-igen régen/ kószálni a/ csillagokkal/ telehintett égen.” Egy éjszaka ez az álom (álomban) teljesült: hősünk Csillagföldön járt, ahol minden csillagból van: a kertek, a fák, felettük meg csillagfelhők száznak. „... Csillagok közt/ bújócskáztam/ csillaggyerekekkel,/ ám a játék félbeszakadt:/ megvirradt a reggel...”

A kötet egyik érdekessége, hogy az előző gyűjteményben részletesebben említett *De jó volna, de jó lenne* című verse két további versszakkal fejeződik be (első változat?), melyben a kíváncsiságról („megláthatnánk, mi volt benne”) egy mélyebb lelki tényezőre, a félelemre kerül át a hangsúly.

„De jó lenne, de jó volna,/ ha a napból/ kettő volna!/ Míg az egyik/ szundikálna, / a másik az/ égen járna.

Éjjel-nappal/ nap ragyogna,/ sötétség így/ sose volna./ S ha nem lenne/ vaksötétség – / te se félnél,/ én se félnék! /”

A *Kitaláltam!* című verse is jól szemlélteti, mennyire ismeri az író

a gyermekek gondolatvilágát. „Tudod mi a szivárvány? miért van az égen?” – erre a kérdésre felel az utolsó versszak: „Égig érő ez a híd,/ s most már tudom végre:/ rajta megy a/ lehullt csillag/ vissza fel az égre...”

A cseperedő, tudni vágyó gyermek egyik legfontosabb kérdése a miért. Ennek az igénynek felel meg Szalai Borbála több verse, melyekben választ keres a gyermeki miértekre. Hogy a szivárvány miért van az égen, már láttuk.

A *süngyerek bánata* című költeményben így kesereg a süni: „ – Miért hívnak sündisznónak?! Hogy illik rám ez a név?...” Arról van szó, hogy minden állat kicsinyének van valamilyen becéző formája, csak pont neki nincs. (És vajon hány gyereknek fáj, hogy nem becézik soha/eleget?!)

A *Megkérdeztem a cicát* kezdetű vers így folytatódik: „miért nem hord/ kis csizmát.” A válasz „természetesen” az, hogy akadályozná az egerészésben, kopogásával elriasztaná az egereket.

Hasonlóan kezdődik *A kiscsikó* című is, akkor is, ha más témát boncolgat. „ – Hallod-e te, kiscsikó/ mért nincs rajtad rézpatkó?” A válasz: „ – Patkó rám még nem való, csikó vagyok, gyereklő./ De meglásd, ha nagy leszek,/ rajtam is lesz hám, nyereg”. Ez ismerős: sok gyereknek jelent problémát elfogadni a „majd, ha megnősz, kisfiam” magyarázatot, ebben lehet segítség a játékos formában megírt történet.

A *zsiráf* című vers kimondatlanul is arra a kérdésre keresi a választ, tulajdonképpen miért olyan hosszú ennek az állatnak a nyaka? A megoldás több mint meglepő (mondhatni szülőpárti): azért, mert túlságosan kíváncsi volt ökelme, szerette volna látnia világ szélét, és addig nyújtogatta a nyakát, amíg úgy maradt...(Van, hogy mi is megelégedjük a miérteket?)

Egy tanulságos, nevelő célzatú választ az előző kötetnél már láttunk *A makk* című versnél. „Miért hord a/ makk kalapot?” Hogy naptól, széltől védje, „azért olyan egészséges, mint a makk!”

Persze téved, aki azt gondolja, hogy minden miérte van, lennie kell értelmes válasznak. A *kisöcsém* című írásban egy hároméves óvodás kérdéseire válaszol az idősebb testvér. „Ámde egyszer olyat kérte./ hogy az állam lesett:/ - Miért adnak fehér tejet/ a fekete tehének?.../ Elárulom, ma sem tudom, / mi erre a felelet.../ Legjobb volna megkérdezni/ egy fekete tehenet...”

Az óvodás korszakról, pontosabban az óvodába járás kérdéséről többször is olvasunk. A *Nyúl Tamás, az óvodás* című vers a komplex problémával foglalkozik. Újra előkerül a félelem kérdése (is). Messzemenően tanulságos, mikor megszeppent csemetéjét így bátorítja Nyúlanyó: „ – Ejnye, fiam!...Hogy lehetsz ily gyáva nyúl?!” Megfelelő értékelésben részesül az a szülői szarvas-

hiba is, mikor egy otthoni számonkérésen („Halljuk, mit tudsz, kisfiam?”) az egész család kineveti az ifjú tanoncot, mikor felmondja a sárgarigótól tanult éneket. A zárás megszívlelendő: „Amióta kinevelték,/ meg se mukkan sohasem.../ Nem tudja őt szóra bírni/ még a saját anyja sem...”

Az antropomorfizált szereplők közelebb hozzák a gyerekekhez a műveket, mert máris könnyebb egy olyan szereplőt szeretni, aki ugyanúgy lélegzik és eszik, mint én, ugyanúgy fogat mos, és magára húzza a takarót lefekvéskor, mint én. Nem számít, hogy a valóságban a süni vagy a nyuszi nem jár óvodába, se iskolába, sokkal könnyebben azonosul a gyerek az irodalommal, ha azt érzi, hogy akiről szó esik, nem is különbözik annyira tőle.

Önmagában a tény, hogy a sünök és a nyulak egyébként nem tudnak beszélni, itt mégis beszélgetnek, már vicces. A költőnő még megspékeli azzal, hogy olyan tulajdonságokkal ruházza fel őket, és olyan szavakat ad a szájukba, amik kapcsán máris az emberi világban találjuk őket, ahová cseppet sem illenek, mégis Szalai Borbála költészetében nem ez az egyetlen helyzet, ahol az állat-, és embervilág határa nem csak érintkezik, hanem egyenesen összemosódik.

És hogy minden pöttöm lénynek óvodában a helye, azt *A kis csillagok* című versike bizonyítja a legjobban. „S hol vannak ők nappal?! Hisz egyet sem látok.../ Óvodában! Hisz még/ csillag-óvodások!”

Figyel a gyerekek életében sorra jelentkező fontos állomásokra is, mint amilyen például az óvodás élet vagy az iskolakezdés. Több évtizedes tapasztalataira hagyatkozva tudja, hogy a gyerekek többsége fél a változástól, az ismeretlen helyzetektől.

Ezért is szedte rímbe a hasonló gondokkal küzdő süngyereket, vagy nyuszi csemete viszontagságos életét, hogy ezzel is elősegítse, hogy a gyerek ne riadtan várja az óvodakezdést, és ne fanciesali képpel lépjen be az iskola ajtaján, hanem ha már nem is örömmel az elején, de legalább kíváncsisággal a lelkében.

A vizsgált kötet jellegzetessége még, hogy több írás is foglalkozik mesterségek bemutatásával. A köszörűs, mint mesterség, főleg a lábbal hajtható köszörűkövével, manapság már alig ismert.

A kaptafa című vers a vargamester foglalkozásának egy mulatságos mozzanatát szemlélteti, mikor a kaptafa beszorult a csizmába.

A Traktoros leszek! című írást talán az egykori korszellem ihlette, az *Úrhajós szeretnék lenni* című viszont hamisítatlan gyerekálmot fogalmaz meg. Igaz, alternatívaként felmerül még a „sofőr-e vagy masiniszta”, de a csillagok közti száguldás, a Göncölszekér-szerelés és a séta a Holddal a Traktoron eldönti a kérdést.

Sok szép példa van még kötetünkben a szójátékokra, az utolsó tizenöt oldalon szinte csak ilyeneket olvashatunk. „Jó öreg lehet már, / hogyha nagy a pók. Így hát a nagy pókok / mind póknagyapók.” „Nézzétek a turbántököt! / Tökfejére turbánt kötött! / Vihognak a sütőtökök: / - A turbántök tökkel-ütött!” Ide sorolandó még az *Aszalt alma aszparanta* (csak „a” magánhangzót tartalmazó) vers, és a *Nyelvbuktató* című eszperente mese is.

Szalai Borbála másképp ír, mint a szülőföldjüktől elszakadt, külföldön élő kárpátaljai írók, míg többségük kívülről látja kisebbségi magyarság létének, megmaradásának döccenőit, addig a költőnő benne él ezekben a sokszor nem olyan szívderítő helyzetekben. Mérhetetlen gyermekszeretete készítette arra, hogy életét a gyermekverseknek szentelje, ezáltal hozzájáruljon ahhoz, hogy a gyerekek fejében egészséges életszemlélet alakuljon ki az őket körülvevő világról.

A gyermeki spontaneitás, önfeledt játékosság, érintetlen látásmód, amelyek gyermekverseinek oly jellegzetes ábrázolói, vidáman integetnek vissza alkotásainak sorai közül.

Versei nem hiába találhatók meg gyakran óvodásoknak írt könyvekben, kisiskolások olvasókönyvében. Könnyen olvasódnak, könnyen memorizálódnak, érthetőek, kedvesek, érdekesek. Talán ez a legfontosabb, hogy a gyerek érdekesnek találja. És örömmel olvasson még. És önként.

A költőnő az elérhetetlen messzeségben lévő környezetet megfoghatóvá varázsolja azzal a zseniális bravúrral, hogy a gyerek megszokott otthoni környezetéhez közel hozza.

Ha a Nap „alma” lenne, lehetne árulni a piacon; ha „labda”, be lehetne gurítani az ágy alá; ha „ablak”, kukucskálni lehetne rajta. Ezáltal rögvest karnyújtásnyi távolságba kerül a verseken át bármilyen messze lévő titokzatosság.

Szalai Borbála a kárpátaljai epikus gyermekversek meghatározó alakja, akinek megkülönböztetett helye van az irodalomban, és aki a gyakran ízléstelen, otromba gyermekkönyvek világában valami értékeset, időállót akart létrehozni, azt a nézetet vallotta, hogy a gyerekek egészséges emberré neveléséhez hozzátartozik a lélek táplálása is. Minden igyekezetével azon volt, hogy figyelmüket a művészi szempontból értékes dolgok felé irányítsa. (Vö. Görömbei, 2000, Komáromy 2003)

Csukás István szemlélete szerint: „Én egyszer elhatároztam magamat, és azóta lehetőleg csak derűs, életvidám meséket próbálok írni. Annyi életörömet kell belegyömöszölni a gyerek fejébe, amennyit csak lehet, hogy 45-50 éves koráig kibírja valahogy.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bertha Zoltán: *Fiatal nemzedékek a kárpátaljai magyar irodalomban*. In: Együtt, 2010/1.
- Bognár Tas: *Elemzések a gyermek- és ifjúsági irodalom körében*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.
- Bognár Tas: *Gyermekpróza: Világ- és magyar irodalom*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004.
- Eperjesi Penckófer János: *Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében*. Magyar napló, Budapest, 2003.
- Görömbei András: *A kisebbségi magyarság és az irodalma az ezredvégen*. In: Nemzeti-ségi irodalmak az ezredvégen. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2000.
- Hájas Csilla: *A kárpátaljai magyar gyermekirodalom vázlatos története a XX.század második felétől napjainkig*. Kálvin Nyomda, Beregszász, 2013.
- Horgas Béla, Levendel Júlia, Trencsényi László: *A gyerekek másképpen olvasnak*. Minerva Kiadó és Szolgáltató Kft. Budapest, 1976.
- Keresztyén Balázs: *Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon*. Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, Budapest, 2001.
- Komáromi Gabriella: *Gyermekirodalom*. Helikon kiadó, Budapest, 1999.
- Komáromi Gabriella: *A gyermekkönyvek titkos kertje: Tanulmányok, esszék, kritikák*. Pannonica Kiadó, Budapest, 1998.
- Komáromi Gabriella: *A titkok feltárulnak, a tabuk összetörnek*. Magyar Időszaki Kiadványok Repertóriuma, Budapest, 1999.
- Komáromi Gabriella: *Elfelejtett irodalom*. Móra Kiadó, Budapest, 1990.
- Komáromy Sándor: *A határon túli újabb kisebbségi magyar gyermeklára antológiája*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- Komáromy Sándor: *Napjaink gyermekirodalma Kárpátalján*. In: A határon inneni és túli könyvtárak értékközvetítő tevékenysége: a Határon Túli Magyar Könyvtárosok IX. Zempléni Nemzetközi Konferenciája: Sárospatak, 2003. szeptember 9-11. / [szerk. Noszályné Bodnár Ágnes]. Zrínyi I. Vár. kv., Sárospatak, 2004.
- Szalai Borbála: *Férjhez ment a cincér lánya*. Poliprint kiadó, Beregszász, 2005.
- Szalai Borbála: *Gyalogösvény, gyalogút*. Intermix Kiadó, Ungvár, 2003.
- Szalai Borbála: *Csillagföldön jártam*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest.
- Tarbay Ede: *Gyermekirodalomra vezérlő kalauz*. Szent István Társulat, Budapest, 1999.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

2016. ÁPRILIS – MÁJUS

ELISMERÉSEK

* **Csuprik Etelka** zongaművész megkapta az „Ukraina népművésze” címet.

* A KMKSZ által alapított Fodó Sándor-díjat **Héder János**, a Kárpátaljai Református Egyházkerület lelkesi főjegyzője, ungvári és ungtarnóci református lelkész kapta.

* Két díjat – a Fesztivál fődíját, az RS9 Színház díját – is nyert az idei Versünnep Fesztiválon **Ferenczi Attila**, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház színművésze.

* **Makedon Violetta** beregszászi tanárnő végzett az első helyen „Az év tanára – 2016” verseny országos döntőjében. A Beregszászi 5. Számú Középiskola tanárnője angol nyelv kategóriában érdemelte ki a rangos elismerést, amelyet április 22-én vehetett át Kijevben, az Oktatási és Tudományos Minisztériumban.

FONTOSABB ESEMÉNYEK,
RENDEZVÉNYEK

ÁPRILIS

* *Magyarország ukrán képzőművészek szemével* címmel kiállítás nyílt

Kijevben a magyar nagykövetségen. A látogatók tíz művész 22 alkotását tekinthették meg. A kiállított alkotások között láthatók többek között **Andrij Csebikin**, az ukrán képzőművészeti és építészeti akadémia rektorának grafikái; **Dmitro Tkacs**, Ukrajna volt budapesti nagyköveteinek, az Ukrán–Magyar Baráti Társaság elnökének kerámiái; **Andrij Bokotej** akadémikus két üvegfestménye, valamint **Micska Zoltán**, **Angyalosi Sándor** és **Ivancso András** magyar nemzetiségű ukrainai képzőművészek festményei.

* Az Ungvári Járási Központosított Könyvtárban a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és az OSZK Könyvtári Intézet Oktatási és Humán erőforrás-fejlesztési Osztály szervezésében megtartották a „*Szín – Tér/Tár – Könyvtár*” című képzés második foglalkozását. A megjelenteket **Dupka György**, a KMMI igazgatója köszöntötte. Szakmai előadást tartott **Vraukóné Lukács Ilona** és **Gosztonyi Enikő**, a nyíregyházi Móricz Zsigmond Könyvtár szakmai vezetői.

* *Keresztmetszet* címmel nyílt meg a kortárs kárpátaljai képzőművészetet bemutató kiállítás Budapesten, a Ma-

gyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár Attila úti Vármező Galériájában. **Erfán Ferenc** festőművész, a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeum igazgatója, a Magyar Művészeti Akadémia tagja mutatta be a kiállító 31 kortárs kárpátaljai művészt, akik közül a megnyitón rajta kívül jelen volt még **Magyar László, ifj. Habda László, Oleksandr Hromovij és Soltész István** festőművész. **Vári FABIÁN László** költő a kárpátaljai képzőművészetet értékelve elmondta: „*Bár a mai Kárpátalja csak egy kis régió Kelet-Közép-Európa térképén, színes, változatos képzőművészete – akárcsak a magyar költészet Magyarországot – a nagyhatalmak sorába igyekszik emelni.*” A megszólalások között a viski származású **Pál Lajos** és gyermekei, **Pál István (Szalonna)** és **Pál Eszter** kárpátaljai magyar és ruszin népzenevel, népdalokkal szórakoztatták a megnyitó közönséget, ahol a megszólalókön túl, többek között jelen volt **Greza István**, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja fejlesztési feladatainak kormányzati koordinációjáért felelős kormánybiztos, **Buhajla József** ungvári és **Szalipszki Endre** beregszászi magyar főkonzul, **Vida László** ungvári vezető konzul és sok érdeklődő.

* Az ungvári Prága Hotel konferenciaterme adott otthont az Ukrán Nemzetiségek Közgyűlése és

a Fridrich Ebert Alapítvány által szervezett „Az európai joggyakorlat alkalmazása Ukrajna nemzeti kisebbségei számára” című kétnapos tréningnek, amelyen Nyugat-Ukrajna több megyéjének kisebbségi kérdésekkel foglalkozó vezető állami tisztviselői vettek részt. A program résztvevői közül előadást tartott **Zubánics László**, az Ukrán Magyar Demokrata Szövetség elnöke „A nyelvi kérdés – Ukrajna Az állami nyelvpolitikáról szóló törvényének alkalmazása” címmel. Az előadás megvitatásába szinte valamennyi szomszédos régió képviselője bekapcsolódott, s többek között a jelenlévők egyetértettek abban, hogy az államnak nagyobb figyelmet kellene fordítania arra, hogy a nemzeti kisebbségek számára kedvező feltételeket teremtsenek az államnyelv elsajátítása érdekében.

* Az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Magyar Tannyelvű Középiskola tanulói és tanárai a közelgő költészet napja alkalmából megzenésített versek előadását élvezhették. Tanintézményükben fellépett **Gál Natália** színművésznő és **Kacsur András** színművész *Koszorú* című zenés műsorával, amelyen klasszikus és kortárs költőink énekelt verseit adták elő.

* A magyar költészet napja alkalmából rendhagyó irodalomóra, íróolvasó találkozóra került sor a

Tiszabökényi Községi Könyvtárban. **Dr. Dupka György**, tiszabökényi származású költő-író látogatott el meghívott vendégként, hogy találkozzon olvasóközönségével. A rendezvényen **Fóris Csilla**, a Tiszabökényi Általános Iskola tanára köszöntötte a megjelenteket. A helyi általános iskola tanulói (**Bodnár Liliána**, **Kész Enikő**, **Blinda Bernadett**) és **Turjanica Tímea**, a Forgolányi Művelődési Ház vezetője olvastak fel a sokoldalú lokálpatrióta korai műveiből, megismertetve a publikumot a versírás szépségeivel, a költészet jelentőségével.

* A Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK), a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) és a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT) négynapos rendezvényt szervezett Kárpátalján a költészet napja alkalmából: kiállításokkal, versek közterületi kiragasztásával és különféle irodalmi programokkal, neves helyi, anyaországi, erdélyi, partiumi, vajdasági és felvidéki magyar résztvevőkkel ünnepeltek Beregszásztól Vereckén át Ungvárig. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet adott otthont az ArtTisza Művészeti Egyesület születésnap kiállításának (az egyesület 5 évvel ezelőtt jött létre ifjú alkotókból) és határon túli magyar irodalmi műhelyek találkozájának. A jubileumi kiállítást **Zubánics László** és **Szilágyi Sándor**, az ArtTisza Művészeti Egyesület elnöke

nyitották meg, majd a fórumon az irodalom vette át a főszerepet. A szervezők részéről **Lőrincz P. Gabriella** költő mutatta be a kárpátaljai, magyarországi, vajdasági, erdélyi és felvidéki műhelyek képviselőit, majd **Vári Fábrián László** József Attila-díjas költő, az *Együtt* szerkesztőbizottságának elnöke tartott előadást az irodalom lényegéről, szerepéről, a kárpátaljai magyar irodalom múltjáról, jelenéről. Ezután a határon túli irodalmi műhelyek (*Helikon*, *Napút*, *Sikoly*, *Partium*, *Irodalmi Szemle*) képviselői számoltak be munkájukról, terveikről. Vasárnap az irodalmi műhelyek képviselői kárpátaljai kiránduláson vettek részt. A legnagyobb versposztolás helyszíne Verecke volt, a honfoglalási emlékműnél, ahol hatalmas pannókon rakták ki a KVIT tagjai – a felvidéki és vajdasági vendégekkel közösen – Kovács Vilmos versének sorait

* Vidékünk fiatal népművészet-kezelői gyűltek össze a tiszapéterfalvai kultúrházban, ahol is megrendezésre került a *Dunán innen, Tiszán túl* ifjúsági népművészeti tehetségkutató verseny kárpátaljai elődöntője. Az egybegyűlteket mások mellett **dr. Tilki Attila** a magyar Országgyűlés képviselője üdvözölte. A vetélkedőn nyújtott produkciója alapján a Miskolcon június 11-én megrendezésre kerülő döntőbe jutott: néptánc kategóriában – **Kokas Henrietta**, **Papp Attila**, **Tatár Fruzsina** és **ifj. Kokas Károly** négyese és

a Napsugár Hagyományörző Gyermekcsoport nagycsoportja, népdal kategóriában – **Tatár Regina, Baka Kamilia, Kokas Henrietta, Tatár Fruzsina, Simon Patrícia** és a Napsugár Hagyományörző Gyermekcsoport nagy énekegyüttese, továbbá mesemondóként – **Molnár Dorina**, az ifjú népzeneészek közül pedig **Marozsi Milán**.

* A költészet napja alkalmából rendezett programsorozat részeként **Dupka György, Pomogáts Béla** irodalomtörténész, **Lőrincz P. Gabriella** költő, **Shrek Tímea**, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság titkára, **Bolyán Sándor** fotóművész, **Ladányi András** író, **Borbély Ida**, a Tiszapéterfalvai Tájékmúzeum és Képtár nyugalmazott igazgatója ellátogattak a Munkácsi Állami Egyetem Humán-pedagógiai Koledzsébe, ahol rendhagyó irodalomórán vettek részt. A költészet-napi rendezvénysorozat következő állomása a Nagyberegi Református Líceum volt, ahol **Kovács András** igazgató vezetésével az irodalmároknak a diákok ünnepi műsorral kedveskedtek, majd az írók itt is bemutatkoztak.

* Közel nyolcszázan szavaltak együtt Beregszász főterén. A magyar költészet napja alkalmából szervezett eseményen. A Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet által életre hívott, stílusosan *Vers a téren* elnevezéssel illetett rendezvény a magyar szót, a magyar költészet szépségét bemutatva ezt az ünnepet méltatta. **Mónus Dóra**, a Rákó-

közi-főiskola hallgatója vezényletével egyszerre zengett a körülbelül nyolcszáz fős tömeg ajkáról Szabó Lőrinc *Bíztató a tavaszban* című verse. Beregszászban ezen a napon szinte minden a magyar költészetéről szólt: erre emlékeztetett az éteren keresztül a Pulzus Rádió; a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság városszerte kiragasztott versei; a Rákóczy-főiskola hallgatóinak rendezvénye, a főtéren közösen verselők sokasága.

* Megrendezték a Bátyúi Költészeti napokat a KMPSZ szervezésében a Bátyúi Középiszkolában. A négytagú zsűri elnöke **Györke Magdolna**, az Ungvári Nemzeti Egyetem docense volt, tagjai pedig **Weinrauch Katalin** költő- és író, **Riskó Márta**, a Beregszászi Magyar Gimnázium magyartanára és **Sin Edina**, a II. Rákóczy Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola könyvtárosa. A második fordulóra továbbjutott tíz diák **Vári Fábrián László** *Szent a föld* című alkotását adta elő. Az összesített eredmény alapján első helyezést ért el **Mónus Szabina**, a II. Rákóczy Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felsőfokú Szakképzési Intézetének diákja (felkészítő tanára **Kudlotyák Krisztina**). Második lett **Katona Veronika** a Nagydobronyi Középiszkolából (**Katona-Mironova Berta** és **Balogh Miklós**), illetve **Varga Brigitta**, a Kisgejőci Egry Ferenc Oktatási-Nevelési Központ tanulója

(**Perduk Ibolya**). A képzeletbeli dobogó harmadik fokára is ketten állhattak fel: **Seres Johanna** a Péterfalvi Református Líceumból (**Bohut Andrea**) és **Dorcsin Attila** a Bátyúii Középiskolából (**Sütő Magdolna**). Végezetül megkoszorúzták az iskola falán elhelyezett Bagu Balázs-émléktáblát. Az egykori nagyszerű magyar tanár és helytörténész nevéhez fűződik a Bátyúii Költészeti Napok elindítása is.

* Berettyóújfaluban, a városháza Fráter László termében megrendezett költészetnap ünnepség díszvendége **Vári Fábián László** József Attila-díjas költő volt. Közreműködött a megzenésített verseket előadó Körömvirág együttes **Kocsis Csaba** szervezésében.

* „*József Attila versűzenetei*” címmel tartott előadást **Pomogáts Béla** irodalomtörténész az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karán egy rendhagyó irodalomóra keretében. Koradelután a téglási könyvtárban **Pomogáts Béla**, **Dupka György**, **Zselicki József** irodalmárokkal találkozott az Ung-vidéki olvasók.

* **Berecz András** ének- és mese-mondó, valamint a moldvai magyar népzenet játszó Zurgó együttes látogatott el Kárpátalja két katolikus líceumába, Munkácsra és Karácsvárára, ahol a költészet napjához közel igyekeztek a diákok és tanáraik számára bemutatni Székelyföld meséit.

* A Hidak, korok, Budapest elnevezésű tárlatot ezúttal a Munkácsi Vármúzeumban tekinthetik meg az érdeklődők. Többek között beszédett tartott **Vári Fábián László** József Attila-díjas költő is.

* A péterfalvai **Homoki Gábor** festőművész alkotásaiból nyílt kiállítás a kárpátaljai megyeszékhelyen, amelyet Fuchs Andrea, a MÉKK alelnöke nyitott meg. Méltatta a kiállított munkákat **Szalai Anatolij**, a megyei közigazgatási hivatal nemzetiségi osztályának vezetője, **Varga Ferenc**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának konzulja, **Mikita Volodimir** festőművész, akadémikus, **Sütő Miklós** az Uzshorod Galéria igazgatója és mások. A művész tagja a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesületének. A tárlatnak az Uzsgorod Galéria adott otthont.

* *Múlt nélkül nincs jövő* címmel nyílt kiállítás a munkácsi **Micska Zoltán** kárpátaljai festőművész alkotásaiból Budapesten a Nemzetstratégiai Kutatóintézet Kárpát-haza Galériájában.

* Kétnapos vendégszereplésen járt Beregszászban **Torma Mária**, Radnóti- és Latonovits-díjas versmondó. A művész a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet közreműködésével érkezett Kárpátaljára. Ittléte alatt fellépett a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán, ahol a diákoknak *Életet és hitet üzen egy halott* című,

Ady Endre műveiből összeállított önálló pódiummúsort adta elő. Előadásainak második állomása a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium volt. Ezúttal Nagy Lászlót igyekezett a költeményeken keresztül közelebb hozni a tanulókhoz.

* GULÁG-konferencia zajlott le Budapesten a Gulágkutatók Nemzetközi Társasága szervezésében, amelyen többek között előadást tartott mások mellett **Molnár D. Erzsébet** (történész, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) **Dupka György** (történész, Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára) és a tiszabökényi származású **Fóris Kálmán** 91 éves túlélő, aki jelenleg Budapesten él.

* A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával az idén is megszervezték a Simonyi Zsigmond Verseny döntőjét az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén. Előzetesen válogatóversenyeket szerveztek a Técsői, Nagyszőlősi, Beregszászi, Munkácsi és Ungvári járás magyar iskoláiban. Az első és a második helyen végzett tanulók Budapesten képviselik megyénket május 28-án, a Kárpát-medencei Simonyi Zsigmond helyesírási versenyen.

* Emléktáblákat és egy felújított emlékművet avattak Tiszabökényben az Árpád-házi Szt. Erzsébet és a Mártírok templomának falán és udvarán a faluból háromnapos munkára, majd a GULÁG-ra elhurcolt mártírok em-

lékére. Az első emlékhely a meghurcolt papok emléktáblája: Árvay Dezső (1904-1962) tiszaujlaki plébános és Kökörösény Pál (1907-1974) gör. kat. parochus, mindketten egyben a tiszabökényiek lelki gondozói. A második emlékhely Bencze György (1885-1946?) magyar országgyűlési képviselő nevének állít emléket, akit 1924-ben XI. Piusz pápa a Nagy Szent Gergely Renddel tüntetett ki, A harmadik emlékhely: A meghurcolt tiszabökényi lakosok emléktáblája: Dupka István (1915), Erdélyi József (1901), Huszti György (1908), Huszti Miklós (1917), Kapa István (1909), Kapincu Jenő (1921), Toldi Gábor (1893), akiket szovjetellenes agitációért 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték. A sztálini diktatúra áldozata lett: Korenyuk Toldi Miklós (1928), Dóka Sándor (1922), Fülöp György (1926). A negyedik emlékhely: a 24 mártír és 10 elesett honvéd nevét megörökítő emlékmű került felújításra és felavatásra. Ezt megelőzően **Weinrauch Máriaó** tiszaujlaki plébániai-kormányzó celebrálásával búzaszenteléssel egybekötött szentmisét tartottak a meghurcoltak, kárpátaljai vértanúk és hitvallók lelki üdvéért.

* Ungváron a Váraljai Múzeum-Kávéházban az IhetÉs-rendezvényesorozat keretében szervezett író-olvasó találkozót a KMDFKSZ a Kvit-tagok (**Csordás László** (elnök), **Mar-**

csák Gergely, Shrek Tímea, Csornij Dávid, Kovács Eleonóra és mások) közreműködésével.

* Rákóczi-émlékkonferenciára került sor Szatmárnémetiben az EMKE szervezésében. A tanácskozáson régiókat **Csatáry György** és **Zubánics László** történészek képviselték. Szombaton került sor Rákóczi népeinek hagyományos találkozójára a majtényi síkon.

MÁJUS

* A Budapesten élő **Holló Katalin** grafikusművész mutatta be alkotásait a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban. A *Moment* című kiállítását **dr. Kopriva Attila** festőművész, a Kárpátaljai Képzőművészeti Főiskola docense nyitotta meg. A kiállítás fővédnöke **dr. Brenzovics László**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke. A kiállítás megnyitóján Magyarország Ungvári Főkonzulátusát **Bócs Judit** képviselte.

* A Kárpátok Művészeti és Kulturális Egyesület szervezésében nyílt kiállítás Németországban. Az első világháború témáját felölelő tárlaton kárpátaljai művészek alkotásait mutatták be. A képek a március 30. és április 2. között az Innoart Egyesület támogatásával megvalósult túristvándi alkotótábor során készültek, amelyen Kárpátaljáról **Kopriva Attila**, **Temető István**, **Kerecsányin Péter** és **La-**

atos Szergej vett részt. A munkák illusztrációként való felhasználásával az Innoart Egyesület támogatta egy kiadvány megjelenítését is, amelyet szintén megtekinthetnek az érdeklődők a tárlaton. A tervek szerint idén több kárpátaljai helyszínen is bemutatják majd az alkotásokat.

* Brezánban II. Rákóczi Ferenc emlékére fesztivált rendeztek, melyen a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet küldöttsége is részt vett. 1703. május 12-én II. Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós gróf személyesen találkozott a lengyelországi Brezán várában, ahol megalkották a brezáni kiáltványt. Ebben a dokumentumban a Habsburg kormányzat törvénysértéseire hivatkozva hadba szólították az ország „nemes és nemtelen” lakóit, szabadságharcot hirdetve a Habsburgok uralmának lezárására. A kárpátaljai delegációt képviselve köszöntőt mondott **dr. Orosz Ildikó**, a Rákóczi-főiskola rektora és **Faragó László**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának konzulja. **Császár István** és **Yatskanich Vasja** tolmácsolásában magyarul és ukránul is elhangzott a híres brezáni kiáltvány.

* Az Ivano-Frankivszk megyei közigazgatási hivatal szervezésében első alkalommal került sor a nyugat-ukrajnai városban a „Kárpáti tér” nemzetközi kulturális fesztiválra, amelyen Magyarország is képviselt

seltette magát. A programot a nagykövetség és az ungvári főkonzulátus közösen szervezte. Nagy sikert arattak magyar gasztronómia hagyományos értékei, a nemzetközi hírű 4 for Dance táncsoport fellépése, és a magyar nyelvet tanuló ivanofrankivszi gyerekek népdaléneklése a magyar pavilon előtt. A rendezvényt meglátogatta **Keskeny Ernő** kijevi magyar nagykövet, **Buhajla József** ungvári főkonzul és **Kuti László** vezető-konzul is.

* Bemutatkozó látogatást tett Csernyivci megyében **Buhajla József**, ungvári magyar főkonzul, aki a Csernyivci Megyei Művészeti Múzeumban megnyitotta a „*Hidak, korok Budapest*” c. kiállítást, ill. megnézte a Liszt Ferenc életéről szóló, „*Mester és Karolina*” c. színdarabot a Csernyivci Megyei Zenés Drámai Színház társulatának előadásában.

* **Novák Endre emléktáblát** avattak Ungváron, a Szobránc utca 14. szám alatt a híres orvos egykori házában. A megyei klinikai kórház 2008 óta viseli Novák nevét, aki ötvennégy éven át volt az intézmény főorvosa. Sokat elárul tevékenységéről az a tény, hogy a sebészeti osztály kivételével az összes kórházi osztály az ő vezetése alatt épült. A megyeszékhely egyik belvárosi utcáját szintén róla nevezték el. A most felavatott emléktábla alkotója **Mihajlo Beleny** szobrász.

* Az „*Ezer fogoly küldi imáját az égbe*” című konferenciakötet bemutatóját rendezték meg az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karán (Bercsényi Miklós Könyvtár). A fiatal kutatókat (**Mádi Bianka**, **Bimba Brigitta** és **Marcsák Gergely** szerzők) is bemutató kötet összeállítói: **Zubánics László**, a KMMI elnöke (a kötet szerkesztője), **Dupka György**, az Intermix Kiadó igazgatója.

* Garanyi József festőművész képeiből nyílt kiállítás a Beregszászi Városi Művelődési Ház előcsarnokában.

* Gely László beregszászi festőműveiből rendezett kiállítást a Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet Beregszászban.

* **Ortutay Zsuzsa-emléktáblát** avattak a kárpátaljai keramikusművész tiszteletére Beregszászban, az Európa-Magyar Ház udvarán. Ortutay Zsuzsa Pro Urbe díjas szobrász, keramikus és éremművész 1944. május 22-én született Beregszászban. Tavaly hunyt el 71 évesen tragikus hirtelenséggel. A Beregszászért Alapítvány és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) úgy döntött, emléktáblát állítat a tiszteletére. Az avatóünnepségre a művész születésnapján került sor.

* Harmadik alkalommal vett részt a Békéscsabai Jókai Színház Ukrajna legnagyobb nemzetközi színházi fesztiválján. A teátrum

Pozsgai Zsolt *A szűz és a szörny* c. drámáját, mutatta be Herszonban

* Jótekonysági koncertet rendeztek Miskolcon a Művészetek Házában a kárpátaljai Tiszabökény, Mezővári és Verbóc javára az Éltető Lélek Irodalmi Kör Egyesület szervezésében. Az esten a számos fellépő mellett (Kárpátalját a BorzsaVári népi zenekar képviselte) **Máger Ágnes** festőművész képét is elárverezték. Kárpátaljáról helyzetjelentést tartott **dr. Dupka György** történész, irodalmár és **Stul Ferenc**, a Verbóci Református Egyház gondnoka.

* Piros pünkösöd napján *A jövőt tervezni kell...* címmel gyermek-, ifjúsági és családi napot tartottak Eszenyben. Az Ungvári Járási Könyvtár, az Eszenyi Könyvtár és a helyi Micz Bán Hagyományörző Társaság szervezésében.

* A magyar történelemmel átitatott beregszentmiklósi várkastélyban öödik alkalommal rendezték meg az Ezüst Táltos nemzetközi fesztivált. **Bartha József** „várcapitány” hívására Kijevből, Lembergől, Fehéroroszországból is érkeztek íjász és számszerj-versenyben, középkor hangulatát felidéző hagyományörző csapatok.

* Munkács alapítására emlékeztek vasárnap a munkácsi várban. Valamint méltatták azt is, hogy 640 évvel ezelőtt, 1376. május 22-én kelt Erzsébet királyné kiváltságlevele, mely feljogosította a Latorca-parti várost, hogy pecsétjében Szent Márton püspök képe

szerepeljen. A szórakoztató, zenés-táncos programok mellett az érdeklődők kipróbálhatták a hagyományos kézműves mesterségek fogásait, de volt íjászbemutató is.

* **Matl Péter** alkotó újabb szobra (Szűzmária) ékesíti Ungvárt, amely a görög katolikus székesegyház előtti kertben lett felállítva

* A kárpátaljai alkotók is készülnek a budapesti 87. könyvhétre. Dedikálni fog **Hájas Csilla**, **Lőrincz P. Gabriella**, **Finta Éva**, **Dupka György**.

ÚJ KÖNYVEK

MEGJELENT

Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak. Szemelvények a szovjet fogságból hazatért tőlélők (volt hadifoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszermunkások) vallomásaiból, visszaemlékezéseiből, valamint a hozzátartozók adatközléseiből. dr. Dupka György közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek 242. Intermix Kiadó. Ungvár–Budapest, 2016.

Hájas Csilla: *A fele komoly.* Kisprózák. Kárpátaljai Magyar Könyvek 243. Intermix Kiadó. Ungvár–Budapest, 2016.

Lőrincz. P. Gabriella: *Szürke.* Versek. Kárpátaljai Magyar Könyvek 246. Intermix Kiadó. Ungvár–Budapest, 2016.

„Ezerfogy küldi imáját az égbe... Mi atyánk, Úristen segíts haza minket!...” *Internálás és genocídium a Kárpát-medence régióiban. Internálás és deportálás, szovjetellenes személyek begyűjtése, megtorlása Kárpátalján.* Nemzetközi emlékkonferencia a GUPVI-GULÁG-emlékév alkalmából a Szolyvai Emlékparkbizottság és a Kárpátaljai Művelődési Intézet szervezésében. Beregszász, 2015. november 20. A konferencia anyagai. Kárpátaljai Magyar Könyvek 252. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2016. ISBN 978-963-9814-83-7

Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=511

Finta Éva: *Hazamegyek. A kárpátaljai Sáfáry László.* Monográfia. Kárpátaljai Magyar Könyvek 244. Intermix Kiadó. Ungvár–Budapest, 2016.

Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=515

Bartha Gusztáv: *Jelenések.* Kilenc egyfelvonásos. Kárpátaljai Magyar Könyvek 247. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2016.

Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=514

Kovács Elemér: *Az igazság mindennekfelett!* Kárpátaljai ötvenhatosok: Varga János. Kárpátaljai Magyar Könyvek 250. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2016.

Szolyvai emlékpark. 70 éve történt. *A kárpátaljai magyarok és németek elleni retorziók 1944-1945/1955 (ellhurcolás „malenkij robot”-ra, internálások, deportálások) (Magyar, ukrán, német nyelvű összefoglaló kiadvány).* Szolyvai Emlékparkbizottság, 2016.

ELŐKÉSZÜLETBEN

Zubánics László: *Vitézi végek dicsérete.* A nemesség szerepe a a XVI-XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében. Tanulmány. Kárpátaljai Magyar Könyvek 248. Intermix Kiadó. Ungvár–Budapest, 2016.

Weinrauch Katalin: *Cirkuszvarázs.* Versek és mesék óvodásoknak, kisiskolásoknak Kárpátaljai Magyar Könyvek 249. Intermix Kiadó. Ungvár–Budapest, 2016.

Dupka György: *Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján.* Írástudókat adó táj kultúrtörténeti jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára. Kárpátaljai Magyar Könyvek 245. Intermix Kiadó. Ungvár–Budapest, 2016.

Összeállította: *Dupka György*
Együttműködő partnerünk a Magyar Művészeti Akadémia:
<http://www.mma.hu/az-akademia>

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Nagybereg)
BOTLIK JÓZSEF – 1949 (Budapest)
CSORDÁS LÁSZLÓ – 1988 (Eszeny)
CSORNYIJ DÁVID – 1991 (Beregszász)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
FARKAS ÁRPÁD – 1946 (Sepsiszentgyörgy)
FINTA ÉVA – 1954 (Sárospatak)
HÁJAS CSILLA – 1990 (Bátyu)
HORVÁTH ANNA – (1924 – 2005) Beregszász
LŐRINCZ P. GABRIELLA – 1982 (Beregszász)
NÉMETI ANETT – 1985 (Stolberg)
ORTUTAY PÉTER – 1942 (Bélapátfalva)
POMOGÁTS BÉLA – 1934 (Budapest)
SHREK TÍMEA – 1989 (Beregszász)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)

Lapszámunkat Horváth Anna műveivel illusztráltuk.